Türk Devrim Dergisi

Hatay: Atatürk'ün Şahsi Meselesi
Hamit Calğın

Kemalist Devrim: Yapısal Bir Bakış
Metehan Kahya

Osmanlı Klasik Çağına Kadar Evrensele Karşı Etnik Meşruiyet Söylemi
Zeki Karasüleymanoğlu

Demiryolundan Karayoluna Geçişin Siyasi Ekonomisi
Ömer Oğuz Nacar

Türk Bir Solidarist Düşünür Olarak Ziya Gökalp
Devrim Kemal

Devrim mi, Reform mu: Kemalizm'in Tarih Yazımındaki Rolü
Okan Meraklı

Kemalist Burjuvazi (!) Neden Başarısız Oldu?
Doktor Münir

Bir Yetimin Hayali, Kimsesizlerin Kimsesi Cumhuriyet
Buğra Küçük

Lütuf Değil, Mücadele: Osmanlı'dan Günümüze Türk Kadınının Hak Arayışı
Nisa Yılmaz

Çalıkuşu Romanı Üzerine Feminist Bir Bakış
Buse Nur Oğuzal

Çelişkiden Devinime: Toplumsal Dönüşümün Felsefe Taşları
Medine Şahinkaya

Köy Enstitüleri: Bir Aydınlanma Projesinin Doğuşu ve Katledilişi
Can Polat Çakır

Ulusçu Sol Hareket: Kadrocular
Mertcan Kadıoğlu

21. Yüzyıl Türkiyesinden İzmir İktisat Kongresine Bakmak
Arda Demircioğlu

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ceza Hukuku
Taha Lafçı & Mustafa Kemal Ardıç

Batı Medyasının Suriye ve Filistin Anlatıları
Furkan Şen

Polonya'nın Askeri Yükselişi: İthalat Odaklı Bir Savunma
Eren Yiğitoğlu

Olası bir Tayvan Savaşında Çin-ABD Donanmalarının Analizi
Yağız Demir

Türk Devrim Dergisi

Kuruluş Bildirisi

"Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen, Türk İstiklalini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegane temeli budur."

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

I. BİR MECLİS, BİR MİRAS, BİR SORUMLULUK

Türk Devrim Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş iradesinden doğan devrimci miras üzerine yükselen, bağımsız bir düşünce ve yayın organıdır. Bu bildiri; derginin varlık sebebini, yayım felsefesini ve Türk milletine karşı üstlendiği tarihi sorumluluğu kamuoyuyla paylaşmak amacıyla kaleme alınmıştır. Türk Devrimi, salt bir iktidar değişikliğinin değil; toplumun köklü bir dönüşümünün adıdır. Bu dönüşüm; aklın nakle, bilimin cehalete, milletin zümreye galip geldiği bir kuruluş hamlesinin simgesidir. Türk Devrim Dergisi olarak bizler, bu hamlede simgeleşen iradeyi düşünce düzleminde yaşatmak ve geliştirmek için yola çıkıyoruz. Cumhuriyet, bir yönetim biçiminin ötesinde bir medeniyet tutumudur. Onu yalnızca kurumlarının varlığında değil; her bireyin zihninde, her yurttaşın bilincinde yaşatmak, bizim için bir tercih değil zorunluluktur. Bu zorunluluğun derin farkındalığıyla Türk Devrim Dergisi, yazılı yayın hayatına başlıyor.

II. AMACIMIZ VE TEMEL DURUŞUMUZ

Türk Devrim Dergisi; siyasi analiz, kültür-sanat, tarih, felsefe, edebiyat ve bilim dallarında özgün içerik üretmeyi hedefleyen, Kemalist Devrimci çizgide konumlanmış bir fikir ve yorum organıdır. Dergimiz, herhangi bir siyasi partinin, ticari çıkarın ya da dış nüfuzun sözcüsü olmayacaktır. Amacımız, Türk milletinin tarihsel kazanımlarını ileri taşıyacak özgür düşünceye zemin hazırlamak; bağımsız kalemler ve nesnel analizlerle kamuoyunu aydınlatmaktır. Bu aydınlatma çabası; dogmaya değil akla, korkuya değil cesarete, baskıya değil hakikate yaslanacaktır. Dergimiz, çağın gereklerine yanıt verebilecek Kemalist düşünceyi donmuş bir ideoloji olarak değil, yaşayan ve gelişen bir görüş sistemi olarak ele alacaktır. Türk Devriminin kazanımlarını korumak, anlamak ve ilerletmek; yayım hayatımızın temel eksenini oluşturacaktır.

III. DEVRİMCİLİK: DURAĞANLIĞA KARŞI İLERLEME

Türk Devrim Dergisi olarak bizler, devrimciliği eskiyen kurumları yıkıp yerine aklın ve bilimin rehberliğinde yenilerini inşa etmek olarak tanımlıyoruz. Devrimin ruhu, geçmişe körü körüne bağlanmakta değil; geçmişten güç alarak geleceği kurmakta yatmaktadır. Bu anlayışla dergimiz, toplumsal ilerlemeye hizmet eden her düşünce ve tartışmaya açık kapı tutacaktır. Gerici her akıma, bağımsızlığa yönelik her tehdide ve cumhuriyetin kazanımlarını aşındırmaya çalışan her girişime karşı bağımsız kalemiyle tavır koyacaktır. Kemalist Devrimcilik, yalnızca geçmişin hatırası değil, bugünün sorumluluğudur. Bu sorumluluk; çağın değişen koşullarında, akıl ve bilimin ışığında devrimci ilkeleri hem savunmayı hem de geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

IV. Millî KİMLİK VE BİRLİK

Dergimiz; Türk milletinin yüzyıllık tarihsel deneyiminden süzülmüş kimliğini, laik, halkçı ve devletçi temeller üzerinde savunmaktadır. Milliyetçiliğimiz, etnik ayrımcılığa ya da dışlayıcı bir zemine değil; Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık, dil, kültür ve ülkü bağıyla bağlı olan herkesi kucaklayan millî bir bilince dayanmaktadır. Türk milletinin bütünlüğü, farklı coğrafyalardan ve kökenlerden gelen insanların ortak bir tarihsel bilinç etrafında buluşmasıyla anlam kazanır. Bölücü her akıma, etnikçi her provokatif söyleme ve millî birliği zayıflatmaya yönelik her girişime karşı dergimiz kararlı duruşunu sürdürecektir.

V. LAİKLİK VE ÖZGÜR BİREY

Türk Devrim Dergisi, laikliği yalnızca bir yönetim ilkesi olarak değil; bireyin özgürleşmesinin, toplumun aydınlanmasının ve milletin kendi kaderini tayin etmesinin temel güvencesi olarak benimser. Laiklik, inanç özgürlüğünü teminat altına alırken dini siyasi bir araç olarak kullanan her türlü gerici tutumu da dışlamaktadır. Dergimiz; Türk milletinin her bireyinin dini inanışlarına saygı duyarken, din istismarını ve karanlık gerici akımları defalarca, kararlılıkla ve yılmaksızın teşhir etmeyi görev addeder. Çünkü özgür bireylerin var olabilmesi için akıl ve vicdan özgürlüğünün; dini ya da ideolojik baskı altında kalmaması şarttır.

VI. DEVLETÇİLİK VE EKONOMİK BAĞIMSIZLIK

Ekonomik bağımsızlık, millî bağımsızlığın ayrılmaz bir bileşenidir. Bu anlayışla Türk Devrim Dergisi, Kemalist devletçilik çizgisinde karma ekonomik modeli savunmakta; kamu yararını her şeyin üstünde tutmaktadır. Dergimiz, sınıf çatışmasının kışkırtılmasına değil millî dayanışma ruhuna inanmaktadır. Hiçbir zümrenin, hanedanın ya da ayrıcalıklı kesimin Türk milletinin kaderine el koymasını kabul etmemektedir. Demokratik yönetim anlayışı ve halkçı ilke, ekonomi alanındaki görüşlerimizin de temel eksenidir.

VII. CUMHURIYETİN BEKÇİLERİ OLARAK GÖREVİMİZ

Türk Devrim Dergisi olarak bizler, Cumhuriyet'in yalnızca bir yönetim düzeni değil; Türk milletinin varoluş güvencesi olduğuna inanıyoruz. Cumhuriyet; özgürlüğün, bağımsızlığın ve uygarlık yolunda yürüyüşün simgesidir.

Bu bilinçle dergimiz; kültür, sanat ve bilimin her alanında Cumhuriyet'in kazanımlarını yüceltmeyi, Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün gösterdiği ufukta Türk milletine hizmet etmeyi kendine temel misyon olarak belirlemiştir. Hangi ahval ve şerait içinde olursak olalım, bu misyondan geri adım atmayacağız.

Türk milletinin sevgisi ve güveni, yaptığımız her hayırlı çalışmada en büyük dayanağımız olacaktır. Bağımsız kalemimiz, özgür düşüncemiz ve devrimci irademizle bu yolda kararlılıkla yürüyeceğimizi kamuoyuna saygıyla ilan ederiz.

Hatay: Atatürk'ün Şahsi Meselesi

-Hamit Calğın

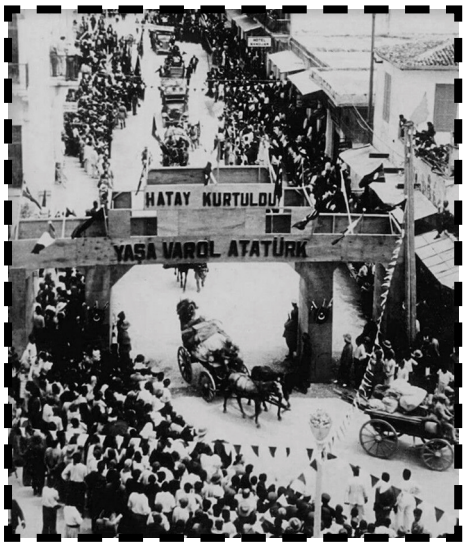

I. GİRİŞ

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile İskenderun Sancağı, Fransız mandası altındaki Suriye'ye bırakıldı. Bu karar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından kabul edilmekle birlikte, ilerleyen yıllarda değiştirilmesi gereken bir durum olarak görüldü. Atatürk'ün bu konudaki tutumu "Hatay benim şahsi meselemdir" sözleriyle özetlenmektedir.

İskenderun Sancağı meselesi, 1918'den 1939'a kadar uzanan yirmi yıllık bir süreçte, uluslararası diplomasi, hukuk ve yerel halkın iradesinin kesiştiği bir alan oldu. Bu süreç, askeri çatışmalardan ziyade diplomatik girişimlerle, uluslararası platformlarda yapılan müzakerelerle ve demokratik yöntemlerle sonuçlandı. Bu çalışma, İskenderun Sancağı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'ne katılımına kadar olan süreçteki tarihi olayları, anlaşmaları, kararları ve aktörleri kronolojik olarak incelemektedir.

II. TARİHİ ARKA PLAN

A. Osmanlı Dönemi ve Hatay'ın Konumu:

İskenderun Sancağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari taksimatında Halep Vilayeti'ne bağlı bir sancak statüsündeydi. 1871 tarihli Vilayet Nizamnamesi'ne göre düzenlenen bu idari yapı içinde sancak, Antakya merkez olmak üzere beş kazadan oluşuyordu: Antakya (merkez), İskenderun, Beylan (Belen), Kırıkhan ve Harim.

Sancağın coğrafi konumu, Akdeniz kıyısında yer alması ve İskenderun Limanı'na sahip olması nedeniyle stratejik önem taşıyordu. İskenderun Limanı, 16. yüzyıldan itibaren Halep'in denize açılan kapısı olarak işlev görüyor, bölgenin ticaret merkezi konumundaydı. Liman, özellikle ipek yolu ticaretinde önemli bir nokta oluşturuyordu.

Osmanlı arşiv belgelerine göre, 1914 yılında sancağın toplam nüfusu yaklaşık 220.000 ile 240.000 arasında değişen rakamlarda gösterilmektedir. Nüfus sayımlarındaki farklılıklar, dönemin kayıt sistemlerindeki eksikliklerden ve göçebe nüfusun tespitindeki zorluklardan kaynaklanıyordu.

Sancağın demografik yapısı heterojen bir karaktere sahipti. 1914 nüfus verilerine göre bölgede Türkmenler, Araplar (Sünni ve Aleviler), Ermeniler, Rumlar ve diğer azınlık gruplar yaşıyordu. Antakya merkez kazasında daha çok Arap nüfus yoğunlaşırken, İskenderun ve kuzey bölgelerinde Türkmen nüfus ağırlıktaydı. Kırsal kesimde ise göçebe ve yarı göçebe Türkmen aşiretleri bulunuyordu.

1909 yılında gerçekleştirilen idari düzenlemelerle sancağın statüsü güçlendirildi. Antakya, müstakil bir mutasarrıflık haline getirildi. Bu değişiklik, bölgenin merkezi yönetim nezdindeki önemini göstermekteydi.

I. Dünya Savaşı öncesinde İskenderun Sancağı, Osmanlı İmparatorluğu'nun güney vilayetleri içinde nispeten istikrarlı bir bölge konumundaydı. Ancak 1914 yılında savaşın başlamasıyla birlikte, bölgenin kaderi de belirsizleşmeye başladı.

B. Mondros Ateşkes Anlaşması ve Fransız İşgali:

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi kesinleşince, 30 Ekim 1918 tarihinde Limni Adası açıklarındaki Mondros Limanı'nda, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında ateşkes anlaşması imzalandı. Osmanlı delegasyonu Bahriye Nazırı Rauf Bey (Orbay) başkanlığında, İtilaf Devletleri adına ise İngiliz Amirali Calthorpe anlaşmayı imzaladı.

Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. maddesi şu şekildeydi:

"İtilaf Devletlerinin güvenliğini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında, stratejik mevkileri işgal etme hakkına sahip olacaklardır."

Bu madde, oldukça geniş yorumlanabilir bir ifade içeriyordu ve işgal güçlerine büyük bir hareket alanı tanıyordu.

Bu maddeye dayanarak Fransa, Sykes-Picot Anlaşması (16 Mayıs 1916) ile kendisine tahsis edilen Suriye ve Kilikya bölgelerini işgal etmeye başladı. 9 Kasım 1918'de Fransız askeri birlikleri İskenderun'a ayak bastı. Fransız işgal güçleri, 15 Kasım 1918'de Dörtyol'u, ardından sırasıyla Belen, Kırıkhan ve 29 Ekim 1919'da Antakya'yı ele geçirdi.

Fransız yönetimi, işgal ettiği bölgelerde askeri idare kurdu. Bölge, Général Gouraud komutasındaki Fransız Levant Ordusu'nun kontrolüne verildi. 1920 yılında Suriye'de Fransız mandası resmen başlayınca, İskenderun Sancağı da bu manda içinde değerlendirilmeye başlandı.

Anadolu'da gelişen Millî Mücadele hareketi, İskenderun Sancağı'nın durumunu da yakından takip ediyordu. 28 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi, Misak-ı Milli'yi kabul etti. Bu belge, Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalandığı tarihteki sınırlarını esas alıyordu ve İskenderun Sancağı açıkça bu sınırlar içinde gösterilmişti.

Misak-ı Milli'nin birinci maddesi şöyleydi:

"30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi çizgisi dahilinde kalan ve Osmanlı Devleti'nin ekseriyeti İslam ile meskun kısımlarının tamamı, birbirinden ayrılamayacak bir bütündür."

Ancak I. Dünya Savaşı sonrası oluşan güç dengesi, bu millî iradeyi hayata geçirmeyi zorlaştırıyordu. Anadolu'nun birçok bölgesi işgal altındaydı ve yeni kurulan Ankara Hükümeti'nin önceliği, bu işgallere karşı mücadele etmekti.

III. Millî MÜCADELE DÖNEMİ VE HATAY

A. Kurtuluş Savaşı Sırasında Hatay Meselesi

Anadolu'da Millî Mücadele başladığında, güney cephesi önemli bir cephe haline geldi. Fransız kuvvetleri, Kilikya bölgesi ve İskenderun Sancağı'nı işgal altında tutuyordu. 1919-1921 yılları arasında Maraş, Urfa ve Antep'te Fransız işgal güçlerine karşı yerel direniş hareketleri başladı.

21 Ocak 1920'de Maraş'ta başlayan direniş, 22 gün sürdü. 11 Nisan 1920'de Urfa'da, Mayıs 1920'de ise Antep'te benzer direnişler yaşandı. Bu mücadeleler, Fransız işgal güçlerini zorladı. Ancak Ankara Hükümeti'nin askeri kapasitesi sınırlıydı. Batı cephesinde Yunan kuvvetleriyle yaşanan çatışmalar, kaynakların büyük bir kısmının o yöne kanalize edilmesini gerektiriyordu.

Bu koşullar altında Ankara Hükümeti, Fransa ile diplomatik bir çözüm aramaya yöneldi. 1921 yılı boyunca Fransız temsilcilerle çeşitli görüşmeler yapıldı. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk), Fransa ile müzakerelerde bulundu.

20 Ekim 1921'de Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa arasında "Ankara Anlaşması" imzalandı. Türk tarafından Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Fransız tarafından ise Franklin-Bouillon anlaşmayı imzaladı.

Ankara Anlaşması'nın en önemli sonucu, Fransız kuvvetlerinin Kilikya'dan çekilmesiydi. Ancak İskenderun Sancağı konusunda farklı bir düzenleme yapıldı. Anlaşmanın 7. maddesi, sancağın geleceğini belirliyordu:

"İskenderun Sancağı dahilindeki Türk halkın kültürünün gelişmesi için ve Türk dilinin bu sancakta resmi dil olarak kullanılması için bütün kolaylıklar sağlanacaktır. Türk halkın yerel işlerde kendi dilini kullanması, kendi okullarında öğretim yapması ve bu dilde basın-yayın faaliyetlerinde bulunması mümkün olacaktır."

Madde, ayrıca yerel idarede Türklerin temsil

edilmesini ve kendi dillerinde eğitim yapabilmelerini garanti altına alıyordu. Ancak toprak, resmen Fransız mandasındaki Suriye'ye bırakılmıştı.
Bu anlaşma, o dönemin koşulları içinde Ankara Hükümeti'nin alabileceği en iyi sonuçtu. Batı cephesindeki Yunan tehdidi devam ederken, güney cephesinin sakinleştirilmesi hayati önemdeydi. Ancak İskenderun Sancağı'nın kaybı, gelecekte çözülmesi gereken bir mesele olarak gündemde kaldı.

B. Lozan Konferansı (1923)

30 Ağustos 1922'de Büyük Taarruz'un zaferle sonuçlanması ve ardından 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Anlaşması, Millî Mücadele'yi askeri anlamda sona erdirdi. Sıra, barış görüşmelerine gelmişti.
20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde barış konferansı toplandı. Türk heyetini İsmet Paşa (İnönü) başkanlığında Riza Nur Bey ve Hasan Saka Bey oluşturuyordu. İtilaf Devletleri adına İngiltere'den Lord Curzon, Fransa'dan M. Bompard, İtalya'dan Kont Garroni ve diğer devletlerin temsilcileri katılıyordu.
Konferans, 4 Şubat 1923'e kadar süren ilk dönem ve 23 Nisan - 24 Temmuz 1923 tarihleri arasındaki ikinci dönem olmak üzere iki aşamada gerçekleşti. Görüşmelerde Musul, kapitülasyonlar, Boğazlar rejimi, azınlıklar, borçlar ve sınırlar gibi birçok kritik konu ele alındı.
İskenderun Sancağı meselesi, sınırların belirlenmesi görüşmeleri sırasında gündeme geldi. Türk heyeti, 23 Ocak 1923 tarihli oturumda İskenderun Sancağı'nın Türkiye sınırları içinde kalması gerektiğini savundu. İsmet Paşa, bölgenin nüfus yapısına, Türk unsurunun ağırlığına ve tarihi bağlara dikkat çekti.
Ancak Fransız delegasyon, İskenderun Sancağı'nın Suriye toprakları içinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtti. Fransa'nın argümanı, bölgenin coğrafi olarak Suriye ile bütünlük oluşturduğu ve 1921 Ankara Anlaşması ile durumun zaten düzenlendiği yönündeydi.
İngiltere ve diğer büyük güçler, Fransa'nın konumunu destekledi. Konferansta genel atmosfer, Türkiye'nin büyük tavizler vermek zorunda kaldığı bir yapıdaydı. Kapitülasyonlar, Boğazlar rejimi gibi konularda elde edilen başarılar, bazı toprak taleplerinden vazgeçilmesini gerektirdi.
24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesi, Türkiye'nin güney sınırlarını belirliyordu. Maddeye göre:

"*Türkiye ile Suriye arasındaki sınır, taraflar arasında 20 Ekim 1921'de Ankara'da yapılan anlaşma ile belirlenmiştir ve Türkiye Suriye sınırı, söz konusu anlaşmada belirtilen hatlardır.*"

Bu ifade, İskenderun Sancağı'nın Fransız mandasındaki Suriye'ye bırakıldığı anlamına geliyordu. Ancak Ankara Anlaşması'nın 7. maddesindeki özel statü hükümleri yürürlükte kalmaya devam edecekti.
Lozan Konferansı'nda İskenderun Sancağı'nın kaybedilmesi, Türk kamuoyunda hayal kırıklığı yarattı. Özellikle Mustafa Kemal Paşa, bu durumu kabullenmekle birlikte, gelecekte değiştirilmesi gereken bir durum olarak görüyordu.

Lozan Antlaşması, 23 Ağustos 1923'te TBMM'de onaylandı. Türkiye Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923'te resmen ilan edildi ve Lozan Antlaşması, 6 Ağustos 1924'te taraf devletlerin onaylarının tamamlanmasıyla yürürlüğe girdi.

IV. ATATÜRK'ÜN "ŞAHSİ MESELESİ" OLARAK HATAY

A. Atatürk'ün Hatay'a Özel İlgisi:

Mustafa Kemal Atatürk'ün İskenderun Sancağı konusundaki tutumu net bir şekilde kayıtlara geçmiştir. 15 Mart 1923'te Adana'ya gittiğinde, kendisini karşılayan Hataylılara "40 asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalamaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız" dediği bilinmektedir.
1 Kasım 1936'da TBMM'nin açılış konuşmasında Atatürk, Hatay meselesini ilk kez meclis kürsüsünden dile getirdi:

"...milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, gerçek sahibi öz Türk olan İskenderun, Antakya çevresinin geleceğidir. Bunun üzerinde ciddiyet ve kesinlikle duruyoruz"

Bu konuşma, mecliste dakikalarca ayakta alkışlandı ve Hatay sorununun resmen TBMM gündemine getirildiği an olarak kayıtlara geçti.
Atatürk, Fransız büyükelçisine de tutumunu net bir şekilde iletti.

"Hatay benim şahsi davamdır. Şakaya gelmeyeceğini bilmelisiniz"

sözleri, meselenin ciddiyetini göstermekteydi.
Yakın çalışma arkadaşı Hasan Rıza Soyak'a verdiği yanıt ise, Atatürk'ün bu konudaki kararlılığını ortaya koymaktadır:

"Hatay'a şahsi davam olarak bakıyorum. Sözünü ettiğim bir durumda tutacağım yolu çoktan kararlaştırmış bulunuyorum: Cumhurbaşkanlığı'ndan ve milletvekilliğinden istifa edeceğim, serbest bir Türk vatandaşı olarak bu işte çalışan arkadaşlarla birlikte Hatay topraklarına geçeceğim. Bildiğin gibi bunun emin yolları var. Oradaki mücahitlerle ve anavatandan bize katılacak kuvvetlerle sorunu yerinde ve içten halledeceğim. İsterse Türkiye Hükümeti, beni ve arkadaşlarımı asi ilan eder, hakkımda soruşturma da açar."

29 Ekim 1937 akşamı Cumhuriyet Balosu'nda Fransız Büyükelçisi'ne söylediği sözler de tarihe geçmiştir:

"Ben toprak büyütme dileklisi değilim, barış bozma alışkanlığım yoktur, ancak antlaşmaya dayanan hakkımızın isteyicisiyim. Onu almasam edemem. Büyük Meclis'in kürsüsünden milletime söz verdim: Hatay'ı alacağım... Milletim benim dediğime inanır. Sözümü yerine getiremezsem onun huzuruna çıkamam, yerimde kalamam."

B. 1936-1938 Arası Diplomatik Süreç

1936 yılı, Hatay meselesi için kritik bir dönüm noktası oldu. Fransa, I. Dünya Savaşı sonrası aldığı Suriye mandası üzerindeki kontrolünü gevşetmeye ve Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlanıyordu.
9 Eylül 1936'da Fransa ile Suriye arasında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre Fransa, üç yıl içinde Suriye'den çekilecek ve Suriye bağımsızlığına kavuşacaktı. Ancak bu durum, İskenderun Sancağı'nın otomatik olarak Suriye'nin bir parçası haline gelmesi anlamına geliyordu.
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bu gelişmeyi yakından

izledi. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Fransa'ya bir nota vererek, İskenderun Sancağı'nın statüsünün değiştirilmesinin kabul edilemeyeceğini bildirdi. Türkiye'nin temel argümanı, sancakta yaşayan Türk nüfusun haklarının korunması ve kendi kaderlerini tayin etme hakkının tanınması gerektiğiydi.
9 Eylül 1936 tarihinde Türkiye, konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşıdı. Tevfik Rüştü Aras, Cenevre'de Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Joseph Avenol'a başvurarak, İskenderun Sancağı'nın durumunun incelenmesini talep etti.
Ekim 1936'da Milletler Cemiyeti Konseyi, Hatay meselesini gündemine aldı. Konsey, bir komisyon kurarak durumu incelemesini istedi. Komisyon, sancağın demografik yapısını, ekonomik durumunu ve yerel halkın taleplerini araştırdı.
27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyi'nde İskenderun Sancağı meselesi ele alındı. Türkiye temsilcisi Tevfik Rüştü Aras, sancakta yaşayan Türk nüfusun oranının yüksek olduğunu, bu halkın Suriye'ye bağlanmak istemediğini ve kendi kaderini tayin etme hakkının tanınması gerektiğini savundu.
29 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Konseyi,

İskenderun Sancağı için özel bir karar aldı. Bu karara göre:

1. İskenderun Sancağı, ayrı bir varlık olarak kabul edilecek ve Hatay adını alacaktı.
2. Hatay'ın kendi anayasası, bayrağı ve parlamentosu olacaktı.
3. Hatay'ın savunması Suriye'ye bırakılacak, ancak iç işlerinde özerk olacaktı.
4. Türkiye ve Fransa, Hatay'ın statüsünü garanti edeceklerdi.

Bu karar, Hatay'ın Suriye içinde kalmasını öngörse de, önemli bir özerklik tanıyordu. Türkiye için bu, tam bir zafer olmasa da önemli bir adımdı.

22 Haziran 1937'de Ankara'da Türkiye ile Fransa arasında "Sancak Statüsü Antlaşması" imzalandı. Anlaşma, Milletler Cemiyeti kararını detaylandırıyor ve Hatay'ın özel statüsünü düzenliyordu.

3 Temmuz 1938'de ise Türkiye ile Fransa arasında askeri bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre, Hatay'da yapılacak seçimlerin güvenliğini sağlamak amacıyla Türk ve Fransız askeri birlikleri bölgeye girecekti.

4 Temmuz 1938'de Türk askeri birlikleri İskenderun'a girdi. Türk birliklerinin karaya ayak basması, halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. İskenderun'da ve Antakya'da gösteriler düzenlendi, Türk bayrakları asıldı.

Temmuz 1938'de Hatay'da parlamento seçimleri yapıldı. Seçimler, uluslararası gözlemcilerin nezaretinde gerçekleşti. Seçim sonuçlarına göre, 40 sandalyeli parlamentonun 22'sini Türk ve Türk yanlısı adaylar, 9'unu Aleviler, 5'ini Ermeniler, 2'sini Sünni Araplar ve 2'sini diğer gruplar kazandı.

V. HATAY'IN BAĞIMSIZLIĞI VE TÜRKİYE'YE KATILIMI

A. Hatay Devleti'nin Kuruluşu (1938)

Türk askeri İskenderuna girerken
«Şükür Allahım, varol Atatürk»

Seçimlerin ardından Hatay Meclisi 2 Eylül 1938'de toplandı. Meclis, bağımsız Hatay Devleti'ni resmen ilan etti. Tayfur Sökmen, cumhurbaşkanı seçildi. Abdurrahman Melek başbakanlığında hükümet kuruldu.

Hatay Devleti'nin anayasası, Türkçe ve Arapça olmak üzere iki resmi dil kabul ediyordu. Devlet bayrağında beyaz zemin üzerine kırmızı bir ay-yıldız ile sol üst köşede Türk bayrağını temsil eden küçük bir kırmızı bayrak bulunuyordu.

Hatay Devleti'nin kabinesinde şu isimler yer aldı: Başbakan Abdurrahman Melek, İçişleri Bakanı Bekir Sıtkı Kunt, Dışişleri Bakanı Mehmet Tevfik Terzi, Maliye Bakanı Hamdi Selçuk, Ekonomi Bakanı Salih Tınaztepe, Bayındırlık ve Sağlık Bakanı Dr. Hakkı Bağdadi.

Hatay Devleti, kısa ömürlü olmakla birlikte, kendi posta pullarını bastı, resmi evrakları düzenledi ve idari yapısını oluşturdu. Ancak herkes biliyordu ki, bu geçici bir durumdur ve nihai hedef Türkiye ile birleşmedir.

Mustafa Kemal Atatürk, Hatay Devleti'nin ilanını görebildi ve bu gelişmeden büyük memnuniyet duydu. Ancak sağlık durumu hızla kötüleşiyordu. 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 09:05'te Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini yumdu. Hatay henüz Türkiye'ye katılmamıştı.

B. Türkiye'ye Katılım (1939)

Atatürk'ün vefatından sonra 11 Kasım 1938'de İsmet İnönü, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçildi. İnönü, Hatay meselesini tamamlama kararlılığındaydı.

1939 yılına gelindiğinde, Avrupa'da savaş atmosferi yoğunlaşmıştı. Adolf Hitler'in Almanya'sı genişleme politikasını hızlandırmış, 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etmişti. Fransa ve İngiltere, artan Nazi tehdidi karşısında müttefikler arıyordu.

Bu konjonktür, Türkiye'nin Hatay konusundaki taleplerini kolaylaştırdı. Fransa, Türkiye'yi yanına çekmek ve II. Dünya Savaşı'nda müttefik olarak görmek istiyordu.

23 Haziran 1939'da Ankara'da Türkiye ile Fransa arasında *"Türk-Fransız Karşılıklı Yardım Antlaşması"* imzalandı. Anlaşma, iki ülkenin Akdeniz havzasında işbirliği yapmasını öngörüyordu. Hatay meselesi de bu atmosferde çözüme kavuştu.

29 Haziran 1939'da Hatay Meclisi olağanüstü bir oturumla toplandı. Meclis, 27 evet, 6 hayır ve 1 çekimser oyla Türkiye'ye katılma kararı aldı.

Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, 30 Haziran 1939'da Ankara'ya geldi ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüştü. Hatay heyeti, birleşme iradesini resmen Türkiye yetkililerine iletti.

23 Temmuz 1939 Pazar günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi olağanüstü bir oturumla toplandı. Meclis, "Hatay Devletinin Türkiye Cumhuriyetine İlhakı Hakkında Kanun"u oybirliğiyle kabul etti. Kanun numarası 3711 olarak kayıtlara geçti.

Kanunun metni şöyleydi:

"Hatay Devletinin Türkiye Cumhuriyetine ilhakı kabul edilmiştir. İlhakın tatbik şekli ve Hatay'ın idaresi hakkında gerekli tedbirleri almaya Hükümet mezundur."

7 Eylül 1939 Perşembe günü, Antakya'da resmi tören düzenlendi. Hatay bayrağı indirildi, Türk bayrağı göndere çekildi. Bu törende Hatay Cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen, İçişleri Bakanı Faik Öztrak, çok sayıda milletvekili ve sivil-askeri yetkililer hazır bulundu.

Tayfur Sökmen, törende yaptığı konuşmada şunları söyledi:

"Bugün Hatay, Atatürk'ün vasiyetini yerine getirerek Türkiye'nin kopmaz bir parçası olmuştur. Bu, Hatay halkının özgür iradesiyle verdiği bir karardır."

Hatay, 7 Eylül 1939 tarihinden itibaren resmen Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ili haline geldi. İlk vali olarak Şükrü Sökmensüer atandı.

Fransa, anlaşmaya sadık kalarak birleşmeyi tanıdı. Ancak Suriye yönetimi ve Suriye milliyetçileri, bu durumu protesto ettiler. Suriye, uzun yıllar Hatay üzerinde hak iddia etmeye devam etti.

İkinci Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da başladı. Türkiye'nin Hatay'a kavuşması, savaşın başlamasından sadece birkaç hafta öncesine denk gelmişti. Bu zamanlama, konjonktürün Türkiye lehine işlediğini göstermekteydi.

VI. ATATÜRK'ÜN VASİYETİ

Mustafa Kemal Atatürk'ün son yılları, ağır bir hastalıkla mücadele içinde geçti. Karaciğer sirozu teşhisi 1937 yılında konulmuştu. Sağlık durumu 1938 yılında hızla kötüleşti. Ancak Hatay meselesi, fiziksel zayıflığına rağmen zihnini her zaman meşgul eden konulardan biriydi.

19 Mayıs 1938'de Ankara'daki törenden hemen sonra trenle Adana'ya hareket etti. Hastalığını umursamadan, Çukurova bölgesinde 5 gün süren yorucu bir gezide askeri birlikleri denetledi. Çok yorulduğunu hissedince askeri geçidin sonuna doğru "Marş-marş ile geçsinler" diye emir verdi. Amacı, bütün dünyaya ayakta olduğunu ve Hatay davasından ödün vermeyeceğini göstermekti.

Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda geçirdiği son aylarda bile devlet işleriyle yakından ilgilendi. Dönemin tanıklarının aktardığına göre, Atatürk sık sık Hatay'daki gelişmeleri soruyordu.

2 Eylül 1938'de Hatay Devleti'nin ilanı, Atatürk'ün sağlığında gerçekleşen son büyük siyasi başarılardan biriydi. Bu gelişme, kendisine manevi bir rahatlık verdi.

Atatürk'ün vefatından sonra İsmet İnönü, 11 Kasım 1938'de cumhurbaşkanı seçildi. İnönü, Hatay meselesini sonuçlandırmayı bir vefa borcu olarak gördü.

Türk basınında, Hatay'ın Türkiye'ye katılımı "Atatürk'ün son vasiyeti yerine getirildi" şeklinde manşetlere taşındı. 23 Temmuz 1939 tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşeti "Hatay Ana Vatana Kavuşuyor" başlığını attı. Ulus gazetesi "Büyük Atatürk'ün Vasiyeti Tahakkuk Etti" diye yazdı.

Hatay halkı da birleşmeyi Atatürk'ün emanetinin yerine getirilmesi olarak algıladı. 7 Eylül 1939 tarihinde Antakya'da yapılan törende, Atatürk için saygı duruşunda bulunuldu ve İstiklal Marşı söylendi.

Kemalist Devrim: Yapısal Bir Bakış

-Metehan Kahya

Yıl	Stratejik Devrim Hamlesi	Yapısal ve Kurumsal Hedef
1922	Saltanatın İlgası	Siyasal egemenlikteki ikiliğin tasfiyesi ve mutlak monarşinin sonlandırılması.
1923	Cumhuriyetin İlanı	Yeni rejimin adının konması ve millî egemenlik ilkesinin kurumsallaşması.
1924	Halifeliğin Kaldırılması & Tevhid-i Tedrisat	Laik ulus-devlet modeline geçiş, hukuk ve eğitimde birliğin sağlanması.
1926	Medeni Kanunun Kabulü	Şer'i hukukun tamamen ilgası, toplumsal ve hukukî alanda kadın-erkek eşitliği.
1928	Harf Devrimi	Kültürel dönüşüm, okuryazarlığın yaygınlaştırılması ve dogmatik yapının kırılması.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısal krizlerine karşı üretilen kısmi çözümlerin yetersizliği, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarını radikal bir kurumsal dönüşüme itmiştir. Türk İnkılabı olarak tanımlanan bu süreç, siyasal, hukukî, kültürel ve eğitim alanlarında bütüncül bir yeniden inşayı hedeflemiş ve bu kurucu irade Altı Ok prensipleriyle devletin temel niteliği haline gelmiştir.

Kısmi İyileştirme (Islahat) Modellerinden Yapısal Kopuş

Tanzimat ve Islahat dönemlerinin, eski kurumlar ile yeni yasal düzenlemeleri bir arada yaşatma çabası, devlette ve toplumda derin hukukî ve kültürel ikilikler (dualite) yaratmıştır. Kemalist kurucu iktidar, kısmi iyileştirmelerin (ıslahat) devletin krizlerini çözemeyeceğini öngörerek eski kurumlarla uyum aramak yerine radikal bir tasfiye sürecine girmiştir. Eğitimdeki ikilik Tevhid-i Tedrisat ile, hukukî alandaki parçalanmışlık ise şer'i hukukun ilgası ve modern hukuk birliğinin sağlanmasıyla ortadan kaldırılmıştır. Kemalist Hukuk Devrimi'nin mimarı Mahmut Esat Bozkurt'un, devleti çürük tahtalarla onarmanın imkânsızlığına ve aklın ışığında yeni bir çelik bina kurulması gerektiğine yönelik vurgusu, bu sürecin anayasal ve felsefi zeminini özetler.

"Devleti çürük tahtalarla onarmanın imkânsızlığı ortadadır. Aklın ve bilimin ışığında, eski enkaz tamamen tasfiye edilerek yeni bir çelik bina kurulmalıdır."
— Mahmut Esat Bozkurt

Reelpolitik ve Aşamalı Strateji

Kemalist devrim stratejisi, ütopik bir kurgudan ziyade rasyonel, aşamalı ve tarihsel bir reelpolitik zeminine dayanır. Siyasal meşruiyetin tesisi sürecinde, önce kongreler ve Büyük Millet Meclisi aracılığıyla alternatif bir egemenlik odağı yaratılmış; Kurtuluş Savaşı'nın askerî zaferle sonuçlanmasının ardından 1922'de Saltanat ilga edilmiştir. Siyasal iklimin ve rejim gücünün olgunlaşması beklenerek 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, 1924'te Halifelik kaldırılarak laik ulus-devlet modeline geçişin en kritik adımı atılmıştır. Medeni Kanun (1926) ve Harf Devrimi (1928) gibi üst yapı kurumlarının dönüştürülmesi, bu aşamalılığın doğrudan bir sonucudur.

Dış Dinamiklerden Bağımsızlık ve Egemenlik

Tanzimat dönemi modernleşme çabalarının dış dinamiklerin baskısı ve müdahale endişesiyle şekillenmesine karşın; Kemalist Devrim, meşruiyetini doğrudan Kurtuluş Savaşı'nın anti-emperyalist karakterinden alan müstakil bir süreçtir.

Bu bağlamda, her türlü mali, adli ve idari tahakkümün reddedilmesi; hukukî, eğitimsel ve laikleşme reformlarının salt birer iç düzenleme değil, siyasi bağımsızlığı iktisadi ve kültürel egemenlikle teminat altına alan tamamlayıcı hamleler olduğunu gösterir.

Kurumsal Devamlılık ve Yeni Kuşakların Rolü

Devrimci sürecin kurumsal devamlılığı, kurucu rasyonalitenin yeni kuşaklar tarafından içselleştirilmesine bağlıdır. Atatürk'ün Gençliğe Hitabe gibi metinlerdeki vurguları, cumhuriyetin korunması misyonunu salt bir statüko bekçiliğinden çıkarıp, teyakkuz halinde ve tarihsel mantığa uygun bir ilerleme ödevine dönüştürür.

"Kemalizm, geçmişin bekçiliği değil, geleceğin öncülüğüdür."
— Ahmet Taner Kışlalı

Mustafa Kemal Atatürk'ün manevi miras olarak dogmaları değil, bilim ve aklı bırakması; devrimin tamamlanmış bir süreç değil, çağın krizlerine rasyonel ve toplumcu çözümler üretmeye devam eden bir metodoloji olduğunu gösterir.
Nitekim Şevket Süreyya Aydemir'in ifade ettiği gibi Atatürkçülük, onu bırakıldığı yerden daha ileriye taşımakla ölçülür; gelinen nokta kurucu dönemin gerisindeyse bu tarihsel iradeye ihanet edildiği anlamına gelir.

Metodolojik Not: Kemalist Devrimin Sürekliliği

Dinamik İdeal: Statik bir doktrin yerine, bilimin ve aklın rehberliğinde sürekli yenilenme.
Toplumcu Rasyonalite: Çağın getirdiği krizlere karşı ulusal egemenlik ve bütüncül kalkınma eksenli çözümler üretme kapasitesi.
Tarihsel İlerleme: Kurucu ilkelerin tarihsel mirasını korurken onu çağdaş uygarlık düzeyinin ötesine taşıyacak dinamizmi elden bırakmama ödevi

Osmanlı Klasik Çağına Kadar Evrensele Karşı Etnik Meşruiyet Söylemi

- Zeki Karasüleymanoğlu

Giriş

Geç Orta Çağ Anadolu'sunda devlet kimliği, değişken bir yapıya sahipti. Hıristiyan Balkanlar, Bizans mirası ve Doğu'nun İslam-Fars saray kültürü arasındaki kesişme noktasında, erken dönem Osmanlı hükümdarları kendilerine özgü, sürdürülebilir bir iktidar meşruiyeti formüle etmek zorundaydılar. Bu nedenle meşruiyet, siyasi aygıtın bir parçası haline geldi; böylece devletleştirilecek siyasi varlık, tebaasıyla bütünleşti. Osmanlı İmparatorluğu (bu çalışmada kısaca İmparatorluk olarak anılacaktır), bu anlamda diğer çağdaş devletlerin algılarına kıyasla oldukça benzersiz olan kendi algısını oluşturdu. Osmanlıların öz algısını neredeyse tamamen İslamî gazî ahlakına veya Kayser-i Rûm'un imparatorluk iddiasına dayandıran geleneksel görüşün aksine bu çalışma, Türkler olarak etnik-kültürel bilincin, erken dönem Osmanlı öz algısında, bugüne kadarki büyük anlatıların ima ettiğinden çok daha merkezî bir rol oynadığını sa-

vunmaktadır.

Bu sorun tanımından çalışmanın temel araştırma sorusu ortaya çıkmaktadır: Osmanlı İmparatorluğu'nun erken döneminde, Islamî ve Roma anlatılarına karşı, birincil meşruiyet ve kimlik faktörü olarak gerçek bir Türk kimlik algısının varlığı ne ölçüde kanıtlanabilir?

Bu soruyu kesin bir şekilde yanıtlamak için temel hipotez analitik bir üçgen aracılığıyla sınanmaktadır. Bu süreçte Osmanlı öz-anlayışı birbiriyle rekabet halindeki ve kısmen örtüşen üç kimlik önerisi arasındaki gerilim alanında konumlandırılmaktadır: Hipotez daha sonra üçlü bir çerçeve içinde oluşturulmakta ve sorgulanmaktadır: yani Osmanlıların Türk kimliğine, Roma kimliğine veya İslam'a aidiyeti. Çalışma boyunca, bu bağlamda erken dönem Osmanlı devlet teorisi eleştirel bir analize tabi tutulmaktadır. Bu devlet teorisinin, hükümdarların kendilerini algılama biçimini şekillendirmek ve pekiştirmek için pragmatik bir araç olarak kullanıldığı varsayılmaktadır. Bu amaçla hükümdar mektupları ve mahkeme kararları (bu bağlamda hüccet) kaynak olarak kullanılmakta, ayrıca İmparatorluk çevresindeki siyasi durum da dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla kimlik oluşumu pasif bir süreç değil, heterojen bir nüfus üzerinde iktidarı güvence altına almak için kullanılan aktif bir araçtı.

Osmanlı hakkındaki araştırmalar

Erken Osmanlı İmparatorluğu'nun kimliği ve onu şekillendiren dinamikler hakkındaki tartışma, modern tarih yazımının en karmaşık ve en yoğun şekilde tartışılan alanlarından biridir. Bu çalışmanın tezinin yer aldığı bilimsel görüş yelpazesini kavramak için üç önemli tarihçi ve onların teorik paradigmalarına başvurulması gerekmektedir: Paul Wittek, Fuad Köprülü, Cemal Kafadar.

Modern tartışmanın çıkış noktası, 1938 yılında Paul Wittek tarafından formüle edilen "Gaza Tezi"dir. Wittek, erken dönem Osmanlı beyliklerinin muazzam genişleme gücünü ve iç uyumunu neredeyse tamamen, genişlemesini evrensel bir egemenlik ideolojisiyle mümkün kılan dinî bir ideolojiden beslediğini savunmuştur: Hıristiyan dünyasına karşı amansız kutsal savaş (gaza).[1] Wittek'in anlatısında etnik aidiyetler ya da bilinçli bir "Türklük" arka plana itilmişti; erken dönem Osmanlılar, ideolojiyi güçlü ve her zaman geçerli tutmak için öncelikle dinî olarak harekete geçirilmiş bir inanç savaşçıları (gazi) topluluğu olarak tanımlanıyordu.[2] Bu tek nedensel bakış açısı, on yıllar boyunca Batı Oryantalistlerini domine etti; ancak Osmanlıların kendilerini algılama biçimini tamamen dinî bir boyuta indirgedi.

Türk tarihçi Fuad Köprülü, bu son derece dinî nitelikli paradigmaya karşı temel bir alternatif öneri ortaya koydu. Köprülü, Anadolu sınır bölgesinin sosyokültürel ve etnik sürekliliğini vurguladı. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu, dinî coşkunun ani bir ürünü değil, Orta Asya'dan getirilen köklü Oğuz-Türk kabile yapıları ile Selçuklu idari geleneklerinin bir sonucuydu. Bu bağlamda, Moğol hakimiyeti, Orta ve Doğu Anadolu'daki Türk beyliklerine karşı Osmanlı topraklarına kesintisiz bir göç akışı sağlamıştı. Dolayısıyla bu göç, batıya doğru bir genişlemeyi zorunlu kıldı.[3] Sonuç olarak, bu Türk nüfusunun erken dönem beyliklerin demografik ve maddi temelini oluşturduğu iddia edilebilir. Köprülü için, Türk göçebelerin etnik-kültürel bilinci ve sosyal örgütlenmelerinin erken dönem devlet oluşumunun gerçek temelini oluşturduğu kesindi. Dolayısıyla onun çalışmaları, o dönemin Türklerine göre Moğol gücü ile Bizans sınırı arasında sıkışıp kalmış olan Türk kimliğinin, Osmanlı kimliğinin içsel bir parçası olduğu varsayımı için tarihsel bir temel sunmaktadır.

Bu iki temel yaklaşımın eleştirel bir karşılaştırmasında, göze çarpan metodolojik ve kavramsal farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Wittek'in "Gaza Tezi", birçok açıdan Avrupamerkezci bir dış bakış açısı olarak ortaya çıkmaktadır. Wittek; Osmanlı devlet yapısını, neredeyse 600 yıl boyunca statik kalan, kesintisiz olarak aynı dinî coşkuyla beslenen tek parça bir ideoloji makinesi olarak görme eğilimindedir. Ancak bu bakış açısı, imparatorluğun içsel dönüşümlerini büyük ölçüde göz ardı ettiği için yetersiz ve yüzeysel kalmaktadır.

Buna karşılık Fuad Köprülü, analize çok daha fazla sayıda sosyopolitik faktörü dahil eden sağlam bir iç bakış açısını birinci elden sunar. Köprülü için Osmanlı devlet ideolojisi, yüzyıllar boyunca değişmeden kalması gereken katı bir yapı değildir. Aksine, o imparatorluğun oluşumunu, etnik kimlik özelliklerinin, göçebe geleneklerin ve idari düzenlemelerin Anadolu-Balkan coğrafyasının tarihsel gerçekliklerine esnek bir şekilde uyum sağladığı dinamik bir süreç olarak anlar. Wittek, erken dönem kimliğini salt işlevsel, dinî bir dogmaya indirgerken, Köprülü ise Türk kimliğine ve Oğuz kökenlerine bilinçli bir şekilde başvurmayı, 16. veya 17. yüzyıllardaki imparatorluk saray kültürüyle eşdeğer tutulamayacak, canlı ve değişken bir meşruiyet stratejisi olarak görür.

20. yüzyılın sonlarında, bu iki zıt kutup üzerinde eleştirel bir yeniden değerlendirme süreci başladı. Cemal Kafadar, çığır açan eseri Between Two Worlds (1995) ile eski tezlerin katılığını dekonstrükte etti. Kafadar, 14. yüzyılda İslam dünyası ile Hıristiyan dünyası arasındaki sınırın (uç) hiçbir şekilde hermetik bir şekilde kapatılmadığını, aksine yoğun bir kültürel simbiyoz ve akışkanlığın yaşandığı bir alan olduğunu savundu. O, erken dönemdeki igazai kavramının Wittek'in varsaydığından çok daha esnek ve kapsayıcı olduğunu ve etnik ile dinî kimliklerin pragmatik bir şekilde bir arada var olduğunu ve sürekli değiştiğini ortaya koydu.

Osmanlı'nın Türklüğü hakkında kanıtlar

Osmanoğlu Hanedanının Soy Kütüğü

Türklüğün iktidarın meşruiyetini sağlamanın birincil aracı olarak bilinçli bir şekilde araçsallaştırıldığına dair sağlam bir kanıt, Osmanlı soyağacının tarihsel kurgusunda bulunur. Âşıkpaşazâde'nin tarihçesinde, hüküm süren II. Bayezid'in atalar zinciri, hanedan kökenini Türk prehistoryasının mitolojik temeline dayandırmak amacıyla nesiller boyunca geriye dönük olarak izlenir:

Sultanların Sultanı Bayezid Han Gazi, onun babası Sultan Mehmed Han Gazi, onun babası Murad Han Gazi, onun babası Mehmed Han Gazi, onun babası Bayezid Han Gazi, onun babası Murad Han Gazi, onun babası Orhan Gazi, onun babası Osman Gazi. Osman Gazi'nin babası Ertuğrul, onun babası Süleyman Şah Gazi, onun babası Kaya Alp, onun babası Kızıl Boğa, onun babası Bayıntur, onun babası Aykluğ, onun babası Doğan, onun babası Kaytun, onun babası Suğartin, onun babası Baki, onun babası Sungar, onun babası Baktemur, onun babası Basak, onun babası Gök Alp, onun babası Oğuz..

Nitel bir metin analizi yardımıyla, bu anıtsal atalar listesinin ardındaki stratejik niyetin yapısı incelene-

bilir. Erken dönem Osmanlı hükümdarları, çağdaş Avrupa anlatılarında genellikle öncelikle dinî güdümlü gaziler veya fatihler olarak algılanırken, bu metin derin bir etno-politik özgüven sergilemektedir. Osmanlı soyunun, Oğuz Türklerinin mitolojik atası Oğuz Han ile kesintisiz bir şekilde bağlanması burada son derece siyasallaştırılmış bir meşruiyet aracı işlevi görüyor. Bağlamsal açıdan bakıldığında bu soyağacı kurgusu 15. yüzyılın sonlarında Osmanlıların geri kalan Anadolu beylikleri ve doğudaki rakip göçebe kabileler üzerinde evrensel hegemonyaya yönelik iddiasını pekiştirmek amacıyla kullanıldı. Tarihçe, Osman Hanedanı'nı doğrudan en üst düzey savaşçı kabile aristokrasisinden (Oğuzlar) türetmek suretiyle tüm Türk dünyası içinde doğal bir kıdem ve iktidar meşruiyeti iddiasında bulunur. Bu pasaj etnik bilincin ve Oğuz-Türk köken anlatısının kasıtlı olarak beslenmesinin dışsal Islamî veya Roma geleneklerinden bağımsız, özgün bir egemenliği ilan etmek amacıyla Osmanlı devlet teorisinde kullanıldığını etkileyici bir şekilde kanıtlamaktadır.

İki Kısımlı Motivasyon

Etnik bilincin hükümdar retoriğine nasıl yerleştiğine dair anlatımsal bir kanıt, Mevlânâ Mehmed Neşrî'nin Cihânnümâ adlı tarih kitabında yer almaktadır. Sultan I. Murad ile ilgili bölümde hükümdarın düşman bir elçinin kışkırtmasına (bu kışkırtma, I. Kosova Savaşı'na yol açmıştır) verdiği duygusal tepki anlatılmaktadır. Bu anlatım, o dönemin meşruiyet yapısına dair daha derin bir bakış açısı sunmaktadır:

Hünkar bu sözi işidüb, ilçiye gazab idüb, eytdi: ieğer ilçiye ölüm olsaydı fil'hal seni depelerdüm. Ol mel'un bunun gibi laf u güzaf ursa, iacebmi ki islâm kılıcın görmemişdür. Kimse tabancasın yimeyen, kendü tabancasın demürden sanur, Ve kedi karañu evde kendüyi arslan tevehhüm ider. İnşallah ana Türk erliğin gösterem, deyü buyurdı.

Metin odaklı bir analiz yardımıyla bu pasajda Osmanlıların kendilerini algılama biçimlerinin iki parçalı doğası deşifre edilebilir. Murad I burada kendini iki paralel ve birbirini destekleyen düzlemde açıklıyor: kutsal ve etnik-kültürel düzlemlerde. "İslam'ın kılıcı" metaforu, eski araştırmalarda (özellikle Wittek'te) sıklıkla tek nedensel itici güç olarak yorumlanan klasik inanç savaşçısı imgesine hizmet eder. Ancak belirleyici olan, Türklerin cesaretine (Türk erliği) yapılan doğrudan retorik geçiştir. "Türk" etnik kategorisi burada hiçbir şekilde aşağılayıcı veya mesafeli bir şekilde kullanılmamakta, aksine akut bir siyasi- askerî tehdit anında gurur verici, kimlik yaratıcı bir mücadele kavramı olarak işlev görmektedir. Bağlamsal açıdan bakıldığında bu metin bölümü, erken dönem Osmanlı hanedanının imparatorluk misyonunu dinî bir çerçeveye oturtmuş olsa da bu iddiayı hayata geçirmek için gereken yürütme gücünü ve ahlakî üstünlüğü açıkça özgün Türk kimliğinden türettiğini kanıtlamaktadır. Böylece, 14. yüzyıl Osmanlı söyleminde "Türklük", göçebe kökenlerin salt sosyolojik bir kalıntısı değil, dış rakiplerden ayrışarak hükümdarların kendilerini ifade etmelerinin hayati ve vazgeçilmez temelini oluşturuyordu.

İdareciler

Erken Osmanlı İmparatorluğu'nun kimlik oluşumu için Türk etnik kimliğinin ve dilinin derin anlamı, o dönemin demografik ve askeri yapılarının ayrıntılı bir analizi ile kanıtlanabilir. 13. yüzyıldaki Moğol istilaları, güçlü göçebe Türk kabilelerini Orta Asya ve İran üzerinden Anadolu'nun batı sınırlarına kadar sürükleyen kitlesel göç dalgalarını tetikledi; burada Türkmenler olarak bilinen bu gruplar, bölgenin sosyal temelini oluşturdu.[9] Bu dönemde Bizans sınırlarında ortaya çıkan Gazi beylikleri, doğrudan bu "savaşçı Türkmenler" tarafından kuruldu; askeri güçleri ise açıkça Türkmen Gazileri olarak adlandırılan savaşçılara dayanıyordu.[10] Erken Osmanlı Devleti'nin bu savaşçı kastı, yalnızca bir askeri güç olmakla kalmayıp, Türkmen geleneklerini, sosyal yapılarını ve sınır bölgelerinde savaşma ruhunu (gazâ) bölgeye taşıyan başlıca unsurdu. Kuruluş aşamasında insan kaynaklarının ezici çoğunluğunun Türkmenlerden oluşması, erken dönem Osmanlı kimliğinin bu etnik temeller üzerinde son derece doğal bir şekilde gelişmesine yol açtı. Topluluk daha sonra lideri Osman Gazi'nin adıyla Osmanlılar olarak anılsa da bu sadece o dönemin sınır beylikleri arasında yaygın bir isimlendirme geleneğine karşılık gelmekteydi ve bu grubun temel Türk karakterini hiçbir şekilde gölgelemiyordu. Kültürel ve kurumsal açıdan bakıldığında klasik Farsça'nın aksine Türkçe'nin devlet ve edebiyat dili olarak yükselişi, bu siyasi birliğin kendisini nasıl tanımladığının en güçlü kanıtlarından biridir. Bu çalışmadaki tüm yazılı kaynaklarda olduğu gibi, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yeni şiir de Azerî veya Çağatayca gibi diğer Türk dillerine kıyasla büyük bir gelişme göstermiştir. Erken dönem Anadolu beyliklerinde ve dolayısıyla Osmanlılar'da da Türkçe, idari ve edebî üretimde ilk kez o kadar büyük bir ağırlık kazandı ki, Farsça'nın aksine tam anlamıyla bir kültür dili haline geldi.

Hukukî Bir Mesele

İmparatorluk kimliği ile etnik bilincin hukukî korumasının iç içe geçmesi, Fetâvâyı İbn Kemal'deki önemli bir hukuk kaynağında örnek olarak gösterilebilir. Burada Şeyhülislâm Kemalpaşazâde, iTürki etnik kategorisine yönelik açık hakaretle ilgili bir ceza hukuku meselesini ele almaktadır:

Mesele: sikem Türkü eger feriştahı ise dahı dise şer'an ne lâzım gelür?
El-Cevab: ta'zir-i baliğ ve istiğfar lâzım gelür
-Ibn Kemal

Eski Türkçeden kendi çevirim ve transkripsiyonum Bir fetva ile sonuçlanan bu vaka örneği ve hükmünde, şeriata göre Türkleri aşağılamanın günah ve cezalandırılabilir bir eylem olduğu görülebilir. Geriye, ta'zir cezasının aslında ne olduğunu açıklamak kalıyor. ta'zir cezaları (takdir cezaları), hudûd ve kısas gibi, şeriatın idoğruyu emretme ve yanlış olanı yasaklamai yükümlülüğünü yerine getirmenin önemli araçları arasındadır. Bu cezalar şeriat tarafından din, akıl, can, şeref ve mülkiyetin korunması olmak üzere beş temel amaç doğrultusunda günah olarak ilan edilen fiillere yöneliktir; ancak bu fiillerin kesin ceza ölçüleri, toplumların ilgili koşullarına ve geleneklerine göre düzenlenebilmesi için belirlenmemiştir.[12] Bizim durumumuzda karar yargıca (kadı) bırakılmıştır, bu nedenle cezanın imparatorluğun her yerinde aynı olmayacağı sonucuna varılabilir.

Kararın ikinci bölümünde, genel olarak Islamî anlamda "af dileme" anlamına gelen istiğfar kelimesi geçmektedir. Bu durum, aynı dine mensup olmasına rağmen bir Müslümanın bu durumda cezalandırılabileceği şeklinde bir argüman oluşturulmasına yol açabilir. Krallıkta yaşayan gayrimüslimlere de aynı cezanın uygulanıp uygulanmayacağına dair sorunun cevabı, hakaretin dinler arası bir olay kapsamında işlenip işlenmediğine bağlıdır. Bu durumda şeriat, hâkimin Müslümanların gelenek ve göreneklerini (örf / töre) korumak amacıyla takdir yetkisine dayalı bir ceza vermesini gerektirir. Böylece ta'zir cezası, aynı suçu işleyen diğer Müslümanlara verilen cezalardan daha ağır olabilir; zira gayrimüslimler, toplumsal barışı bozma suçuyla siyasi düzene tehlike oluşturabilecek bir sosyal huzursuzluğa yol açabilirler. Kaynak eleştirisi ve teorik açıdan bakıldığında, Osmanlı hukuk biliminin burada Türklüğü artık sadece göçebe döneminden kalma bir sosyokültürel kalıntı olarak görmediği, aksine onu devletin temel kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak kurumsallaştırdığı sonucuna varılabilir. Sünni-Osmanlı hukuk sistemi, etnik temelli hakaretleri cezalandırarak, yönetici eliti ve devleti ayakta tutan unsurları meşruiyet kaybından korumuştur. Dinî hukuk (şeriat) ile Türk-Moğol geleneğinden (töre) türetilen örf ve adet hukukunun (örf) birbiriyle etkileşimi, bu bağlamda Türklerin etnik-kültürel bilincini hukuken pekiştirmek ve onu imparatorlukta birincil ve dokunulmaz bir kimlik faktörü olarak yerleştirmek için pragmatik bir araç işlevi gördü.

İslam'a aidiyetleri

Islamî meşruiyetin pragmatik işlevine ilişkin bir anlayış, dönemin diplomatik yazışmalarından, özellikle de Sultan I. Murad'ın özerk sınır beyi (Uç Beyi) Evrenos Bey'e yazdığı mektuptan elde edilebilir. Bu belgede, Rumelya'da fethedilen bölgelerin sancak olarak tahsis edilmesi düzenlenmekte ve Sultan, başarılı askeri liderin olası kibirini dizginlemek için katı bir teokratik hiyerarşi kurmaktadır:

"Evrenos Beğ hayırmendleri dame ikbaluhu inha olunur ki, kendi kılıcın ile feth eylediğin kal'a-i Gümülcine'den Siroz'a ve Horpişteye varınca bir sancaklık itibariyle on kerre yüz bin akçe ile sana verdim ve 'amme-i guzat ve'l-mücahidin üzerlerine seni emirü'l-mü 'minin nasb eyledim ve buyurdum ki, kemaktin mutasarrıf olasın. Amma sakın sana Rum-ili Vilayetlerini kendi kılıcım ile feth eyledim deyu gurur gelmesin. Bunu tahkik bil ki ol vilayetler Hak Subhanuhu ve Teala Hazretlerinindir. Ve O'ndan sonra Rasûlünündür. Hak Teala hazretlerinin emriyle Rasulünden sonra Halifesinindir. Gerçi sen de bize iyilik ve doğruluk ettin biz de sadakatin mukabelesinde sana inayet eyleyüb üç tarikle ta 'zim ve tekrim eyledik."

Transkribe edilmiş Eski Türkçe'den kendi çevirim bu metin parçası, nitel bağlam analizi yoluyla dini

retoriğin belirgin siyasi işlevinin dekonstrüksiyonuna olanak tanır. Murad I. , burada Islamî anlatıyı, sınırdaki güçlü ve merkezi olmayan dinamiklere karşı iç iktidarı güvence altına almak için bir araç olarak kullanmaktadır. İmparatorluk askeri açıdan Türk ve İslamlaştırılmış sınır savaşçılarının dinamiklerine dayanmasına rağmen Evrenos Bey gibi şahsiyetlerin başarısı, siyasi parçalanma tehlikesini barındırıyordu. Bunun yanı sıra bu pasaj Osmanlı merkezi ile çevre arasında önemli bir kimlik uyuşmazlığını ortaya koymaktadır. Murad I'in, Tanrı, Peygamber ve halifelik kavramından oluşan böylesine açık bir teokratik nedensellik zincirini öne sürmek zorunda kalması, kaynak eleştirisi açısından, erken dönemde göçebe yaşamın damgasını vurduğu sınırlar içinde kurumsallaşmış Islamî kimliğin hiçbir şekilde birincil yönlendirme çerçevesi oluşturmadığını göstermektedir. Kendilerini öncelikle Türk sınır savaşçı geleneğine (Alperen ve Gazî ahlakı) ve gelenekçi sadakat yapılarına dayandıran Evrenos Beg gibi özerk uç beyleri için İslam'ın soyut evrensel hiyerarşisi henüz mutlak bir bağlayıcılığa sahip değildi.

Sultan'ın bu aşkın gerekçeye sığınması, dolayısıyla, Murad I'in salt dünyevi hükümdarlık otoritesinin tek başına, fethedilen bölgelerdeki mülkiyet haklarını bağlayıcı bir şekilde meşrulaştırmak için yeterli olmadığını tersinden kanıtlamaktadır. Bu eyaletlerin ne hükümdara ne de fatihe ait olduğunu, aksine Tanrı'ya, O'nun Elçisi'ne ve Halifesi'ne ait olduğunu vurgulayarak, merkezi olmayan Türk elitinin ikendi kılıcıiyla bağımsız egemenlik gerekçelendirme argümanını elinden almaktadır. Bu söylemsel strateji, kalıcı bir imparatorluk kontrolü tesis etmek için merkezden gelen Islamî-kurumsal anlatının, sınır bölgesinin birincil etnik-milliyetçi öz algısının üzerine disiplin aracı olarak zorlukla dayatılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Romalılık Üzerine Tartışma

İmparatorluk Unvanları

Genel olarak Sultan II. Mehmed'in Konstantinopolis'in fethinin ardından, Osmanlı belge derlemelerinde (Münşeât) geçen Kayser-i Rûm unvanı nedeniyle Roma İmparatorluğu üzerinde hak iddia ettiği kabul edilir. Bu görüş, Sultan Mehmed Fatih'in fetihten hemen sonra, Floransa Konsili'nin kararına uygun olarak Rumların (Romalıların) Katoliklerle birleşmesini engellediği ve Yunan Ortodoks Patriği II. Gennadios'u (birleşme karşıtı) Rum milletinin başı (milletbaşı) olarak atayarak Ortodoks ruhban sınıfını kurmuş ve böylece bu sınıfın, himaye altındaki kişiler (zimmîler) arasında idari işlevini sürdürebilmesini sağlamış olmasıyla desteklenmektedir ancak bu, bazı gerçekleri göz ardı eden bir iddiadır. 1453'ten hemen sonraki Osmanlı genişleme politikasının bağlamsal bir analizi, Roma mirasına yönelik imparatorluk iddiasının Bizansçılıkla derin bir ideolojik özdeşleşmeye dayanmak yerine öncelikle jeopolitik pragmatizm ve hükümdarların gerçekçi politikası tarafından yönlendirildiğini göstermektedir. Bu durum, Osmanlı'nın Mora Despotluğu'na yaklaşımında örnek olarak gösterilebilir. Konstantinopolis'in düşüşünden sonra Sultan II. Mehmed, başlangıçta Peloponez'de kalan Paleologos kardeşlerin (Demetrios ve Thomas) Bizans hanedanını tamamen ortadan kaldırmaktan veya topraklarını doğrudan ilhak etmekten kaçındı. Bunun yerine bölgeyi kendi özerk yönetimi altında bıraktı ve sadece haraç ödemesi şartıyla yetindi.

Eğer Kayser-i Rûm unvanının alınması gerçek ve münhasır bir kimlik iddiası olsaydı, meşru Bizans taht adaylarının varlığı, Osmanlı iktidarının kutsal meşruiyeti için doğrudan bir tehdit teşkil etmeliydi. Ancak II. Mehmed'in kardeşler arasındaki iç hanedan çekişmeleri ve 1460 yılında Batı'ya yakınlaşmalarına kadar Mora'yı dokunulmaz bırakmış olması, kaynak eleştirisi açısından Roma unvanının araçsal niteliğini ortaya koymaktadır.

Roma kimliği, Osmanlı merkezi için mutlakçı bir kimlik unsuru değil heterojen Hıristiyan nüfus ve Balkanlar üzerindeki hakimiyeti idari olarak pekiştirmek için kullanılan esnek bir dış politika aracıydı; oysa hanedanın iç meşruiyet çekirdeği, önceki bölümde de belirtildiği gibi değişmeden Oğuz-Türk geleneğine dayalı kalmaya devam etmişti.

İmparatorluktas Bizans Tarla ve Tarla Ölçü Birimleri

Zimmermann'ın araştırması, bu varsayımı kanıtlama açısından oldukça yararlıdır. Johannes Zimmermann'ın incelemesi, Bizans tarla ve tarlalık ölçü birimlerinin Osmanlı Devleti tarafından doğrudan benimsenmesinin kesin bir tarihsel gerçek olarak kabul edilebileceğini ortaya koymaktadır. Bu süreç, önemli bir terminolojik ve yapısal süreklilikle kendini göstermektedir. Örneğin dönüm ve çift gibi temel Osmanlı terimleri, Bizans'taki karşılıkları olan strémma ve zeugárion'un doğrudan alıntı çevirileri olarak anlaşılmalıdır. Ayrıca Bizans'taki módios (yaklaşık 939 m^2) ile Osmanlı dönümü (yaklaşık 918 m^2) arasındaki karşılaştırmada görüldüğü gibi fiili alan büyüklükleri de neredeyse aynı kalmıştır.

Bu ölçü birimleri Osmanlı devlet idaresine derinlemesine entegre edilmişti ve kırsal vergi sistemini (resm-i çift) ile Bizans'taki prónoia'nın işlevsel ve terminolojik halefi olarak tanımlanan toprak tahsis sistemini (tımar) önemli ölçüde şekillendirdi. Araştırmalar, bu aktarımın öncelikle pragmatik zorunluluklar ve bölgesel üretim koşullarına uyum sağlama ihtiyacından kaynaklandığı sonucuna varmaktadır; zira devralınan sistem, sanayi öncesi koşullarda kaynak yönetimine yönelik en verimli yöntemdi.

Bununla birlikte, bu devralmanın meşruiyeti de en ünlü Türk hukukçularından biri olan Ebû's-Suûd Efendi tarafından ortaya konmuştur. Ebû's-Suûd Efendi, Bizans etkisindeki tarım ve vergi sistemlerinin benimsenmesini öncelikle pragmatik bir gereklilik olarak görmüştür; zira bu yöntemler bölgesel üretim koşullarına en uygun şekilde uyarlanmıştı ve devlet kaynaklarının istikrarını güvence altına alıyordu. Aslında fethedilen halkların gelenek hukukundan (örf) kaynaklanan bu uygulamaları, bunları şeriatın (şerîat) kavramsal çerçevesine sistematik olarak entegre ederek ve böylece İslam hukuku açısından meşrulaştırarak savunmuştur.

Sonuç

Kaynakların analizi, erken Osmanlı dönemindeki iktidar meşruiyetinin hiçbir şekilde tek bir ideolojik temele dayanmadığını ortaya koymaktadır. Aksine, hanedan, siyasi bağlama göre ağırlığı değişen farklı meşruiyet modellerinden yararlanmıştır. Bununla birlikte, incelenen kaynaklar, Türk kimliğinin yalnızca demografik veya kültürel bir arka plan faktörü olmadığını; aksine hükümdarların kendilerini algılamalarının merkezi bir bileşenini oluşturduğunu açıkça göstermektedir.

Özellikle Âşıkpaşazâde'nin soy kurguları, Osmanlı hanedanının kökenini bilinçli bir şekilde Oğuz-Türk geleneğine dayandırdığının iyi bir işaretidir. Oğuz Han'a atıfta bulunmak, sadece sözde bir soyun anısına hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda Türk dünyası içinde bir üstünlük iddiası ortaya koymak için bir siyasi araç işlevi görmüştür. Neşrî'nin Murad I'i tasviri de, "Türk" kategorisinin belirleyici siyasi ve askeri durumlarda olumlu bir kimlik kavramı olarak kullanıldığını göstermektedir. Türklerin cesareti burada ikincil bir nitelik olarak değil, Osmanlı egemenliğinin iddialarını hayata geçirebilmesini sağlayan somut bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı zamanda bu makale, Islamî kimliğin Osmanlılar için şüphesiz büyük önem taşıdığını ortaya koymuştur. Ancak I. Murad'ın Evrenos Bey'e yazdığı mektubun analizi, Islamî anlatının sıklıkla siyasi disiplin ve merkezileştirme aracı olarak kullanıldığını açıkça göstermektedir. Dinî argümanlar, hükümdarın özerk sınır elitleri karşısındaki otoritesini güçlendirmek ve bu elitlerin bağımsız egemenlik iddialarını sınırlamak amacıyla kullanılmıştır. İslam böylece önemli bir evrensel meşruiyet çerçevesi sağlamış; ancak incelenen kaynaklarda, hanedan kimliğinin asıl özünden ziyade, daha çok ulvi bir düzen fikri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı durum Romalılık için de geçerlidir. Osmanlılar, İstanbul'un fethinden sonra Roma-Bizans egemenlik sembollerini, idari uygulamaları ve unvanları benimsemişlerdir. Ancak II. Mehmed'in siyasi uygulamalarının ve Bizans idari yapılarının benimsenmesinin analizi, bu unsurların öncelikle pragmatik amaçlara hizmet ettiğini ortaya koymaktadır. Roma mirası, hanedanın asıl kimlik özünü değiştirmeden, fethedilen bölgeleri entegre etmek ve Hıristiyan nüfusu yönetmek için bir araç işlevi gördü. Bu, içsel bir öz tanımlamadan ziyade esnek bir imparatorluk stratejisiydi.

Bu çalışmanın sonuçları, özellikle eski araştırma yaklaşımlarında savunulan, Osmanlı erken dönemine ilişkin tek nedensel açıklamayı çürütmektedir. Ne gaza kavramının münhasır vurgulanması ne de "gerçek bir Roma imparatorluğu" fikri, Osmanlıların kendilerini algılama biçiminin karmaşıklığını tam olarak kavrayabilmektedir. Erken Osmanlı kimliği, daha çok çeşitli gelenekleri birbirine bağlayan dinamik bir yapıydı. Ancak bu yapı içinde Türk kimliği, hem hanedanın soyluk meşruiyetini hem de devletin sosyal ve askeri temelini oluşturduğu için ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Bu çalışmanın sonuçları, genel olarak Cemal Kafadar'ın daha sonraki revizyonundan ziyade, Fuad Köprülü'nün savunduğu araştırma geleneğine daha yakındır. Kafadar haklı olarak erken Osmanlı kimliklerinin akışkanlığına işaret ederken, bu çalışmada incelenen kaynaklar, Osmanlı aktörlerinin kendilerinin bile Türk kimliğini sadece birbirinin yerine geçebilen birçok kimlik faktöründen biri olarak görmediklerini ortaya koymaktadır. Aksine, Oğuz-Türk kökeni, soyağacı anlatılarında, siyasi retorikte ve kısmen normatif hukuk geleneğinde bile tekrarlanan ve bilinçli olarak kullanılan bir meşruiyet çerçevesi olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece, bu analiz temel olarak Köprülü'nün Osmanlı devlet oluşumu için Türk sürekliliklerinin merkezi önemi konusundaki varsayımını doğrulamakta, ancak Türklüğü yalnızca sosyo-kültürel bir temel olarak değil, aynı zamanda aktif bir şekilde iletilen ve siyasi olarak araçsallaştırılan bir iktidar algısı unsuru

olarak yorumlaması bakımından onun yaklaşımının ötesine geçmektedir. Sonuç olarak erken Osmanlı iktidar düzeninin Islamî ve Roma unsurlarını entegre etmiş olmasına rağmen birincil kimlik oluşturucu temelinin Türk-Oğuz öz-anlayışında yattığı söylenebilir. Islamî ve Roma anlatıları, egemenliği genişletip istikrara kavuşturdu; ancak Osmanlı hanedanının orijinal meşruiyetini üzerine kurduğu etnik-kültürel çekirdeğin yerini almadı. Dolayısıyla erken dönem Osmanlı İmparatorluğu, münhasıran Islamî veya Roma projesi olmaktan ziyade yabancı gelenekleri pragmatik bir şekilde uyarlayıp kendi siyasi düzenine entegre eden bir Türk egemenlik yapısı olarak görünmektedir.

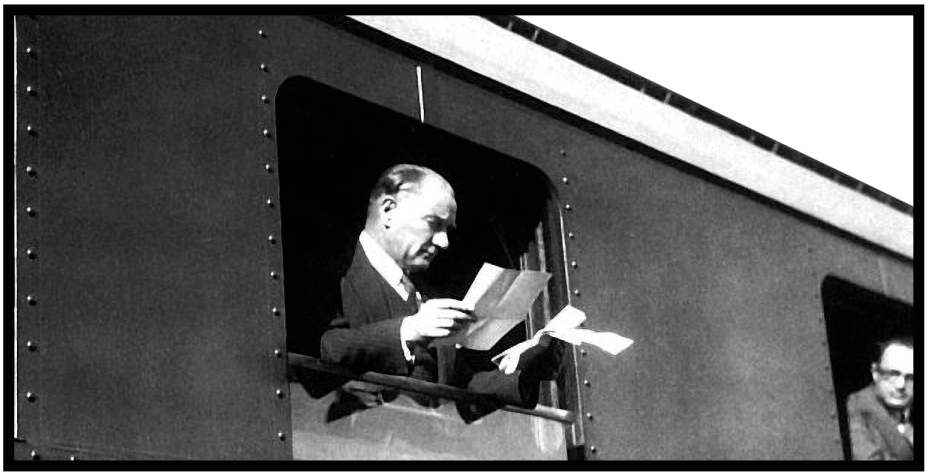

Demiryolundan Karayoluna Geçişin Siyasi Ekonomisi

-Ömer Oğuz Nacar

Giriş

19. yüzyılın ortalarında İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, üretimde devasa artışlara yol açarak üretilen malların iç ve dış pazarlara ulaştırılması ihtiyacını doğurdu. Kıyı kentlerinde limanlar bu artan kapasiteyi kısmen karşılasa da iç pazarda yüksek kapasiteli taşımacılık için ülkeler yetersizdi. İşte demiryolu taşımacılığı, fabrikaların ürettiği malları kitlesel olarak uzak pazarlara taşıma ihtiyacının bir sonucu olarak bu ortamda ortaya çıktı.

Ülkemizin Demiryolu İle Tanışması

Osmanlı İmparatorluğu'nda geleneksel ulaşım politikası temel olarak askeri ve ekonomik amaçlıydı. Ancak fetihler döneminin kapanmasıyla yol ağları giderek zayıfladı. 18. yüzyılın ikinci yarısında batıda başlayan sanayileşme, gözlerin Osmanlı topraklarına çevrilmesine neden oldu. Batı, endüstrisine ucuz hammaddeyi hızlı biçimde aktaracak ve mamul maddelerini bu pazara taşıyacak bir ulaşım sistemi için Osmanlı'ya baskı yapmaya başladı.

İmparatorluğun önemli liman kentleri ve hinterlandları (art bölgeleri), emperyalist güçler arasında bölüşülmüştü. Her liman kenti, dış sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilen demiryolları aracılığıyla iç pazarı birleştirmekten ziyade, denetimi altında olduğu emperyalist güce bağlanıyordu. Kervanlar ile bu yeni ulaşım türü arasında, dış güçlerin artı ürünü denetlemesine olanak verecek bir iş bölümü oluştu. 19. yüzyılda kentin dış dünya ile ilişkisinin buharlı gemiler ve demiryolu ile kurulması, merkezde yeni istasyon binaları, rıhtımlar ve antrepolar gibi yapıları ortaya çıkararak geleneksel han sistemini dönüştürdü.

İlk Demiryolları

Osmanlı'da demiryolu yapım hızı, ihraç ürünleri potansiyelinin sınırlılığı nedeniyle Hindistan veya Mısır'a göre çok daha yavaştı. Bürokrasiden kilometre garantisi (kilometre başına şirketlere devlet tarafından verilen yıllık kâr garantisi) alınmadığı sürece yabancı müteşebbisler yatırım yapmaktan kaçındı. Başlangıçta sadece Ege bölgesinde, hinterlandı İzmir limanıyla birleştiren hatlar yapıldı. Emperyalist rekabetin yoğunlaştığı Düyunu Umumiye döneminde ise ünlü Bağdat Demiryolu gibi yeni bir yatırım dalgası görüldü. Tarımsal yapının niteliğinden dolayı demiryolu inşaatlarında yerli işçi bulmak zor olduğundan, sermaye çoğunlukla dışarıdan (özellikle Yunanistan'dan) işgücü getirmek zorunda kaldı.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Osmanlı'nın iktisadi bütünleşmesinde hâkim öğenin ticaret olduğunu kanıtlar. Dönemin en büyük aktörleri olan Fransız ve Alman sermayesinin ezici çoğunluğu demiryolları ve limanlara yatırılmış durumdaydı. Bu yatırımlar ticaret hacmini artırarak yerel üreticileri dünya ticaret şebekelerine açtı. Tramvay ve elektrik gibi belediye hizmetleri ise yeni ticaret burjuvazisinin lüks tüketim ihtiyacını karşılayan "Avrupalılaşmış" liman şehirlerini (İstanbul, İzmir, Selanik) yarattı.

Cumhuriyet Dönemine Geçiş

İç Anadolu kentleri içinde demiryoluna 1892'de kavuşan ilk şehir olan Ankara, sağladığı bu altyapı üstünlüğü sayesinde otuz yıl sonra Anadolu ihtilalinin başkenti olacaktı. Kurtuluş Savaşı sonrası uygulanan yerleşim politikaları, 19. yüzyılın bağımlı ekonomik yapısına bir tepki niteliğindeydi. Bir liman kenti olan İstanbul yerine başkent ülkenin ortasına taşındı. Eski dönemin sömürgeci, ham maddeyi dışarı kaçıran "ağaç dalları" biçimindeki demiryolu şemasından, iç pazarı bütünleştirmeyi hedefleyen "ağ" biçimindeki ulusal demiryolu şemasına geçildi. Devlet eliyle girişilen sanayileşme hamlesinde fabrikalar, bu yeni demiryolları üstündeki küçük Anadolu kentlerine yayılarak ulusal bir iktisadi bütünlük yaratılmaya çalışıldı. Bu ulusalcı ve iç pazara dönük dinamik, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yeni dış siyasal konjonktüre kadar sürdü.

Demiryolundan Karayoluna Geçiş

20. yüzyılın ortalarında dünyada lider konuma yükselen ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik öneme sahip ülkelere yayılımını güçlendirmeye başladı. Bu ülkelerin başında gelen Türkiye'ye, ekonomik açıdan ABD'nin yararına olacak hamleler yavaş yavaş dayatıldı. Bu yöndeki en somut talimatlar, 1951 yılında sunulan Barker Raporu'nda açıkça ifade edilmiştir:

"Barker heyeti, eldeki kaynakların yetersizliğinden dolayı demiryolu inşasının yavaşlatılmasını, kaynakların mevcut demiryollarının verimliliğini artırmak için kullanılmasını önermiş; buna karşılık karayolları, limanlar ve gemicilikle ilgili programın bütünüyle uygulanmasını tavsiye etmiştir."

Dünya Savaşı sonrasında oluşan kutuplaşmada Batı blokunda yer almak isteyen İnönü hükümeti bu raporlara(başta 1948 Hits Raporu olmak üzere) kulak asmaya başlamış, 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti (DP) ise bu sürece büyük bir hız kazandırmıştır.

Birleşik Devletler'in ulaştırma modeli; verimi yüksek ve maliyeti düşük bir kitle taşıma aracı olan trenler yerine, ABD yapımı otomobillere ve karayolu taşımacılığına dayanıyordu. Bu modelle birlikte yeni yolların yapımında kullanılacak malzemeler, araçların bakımı için gerekli yedek parça ve yağlar doğrudan ABD'li ana firmalardan ithal edilecek, yakıt ise yine ABD himayesindeki Ortadoğu ülkelerinden temin edilecekti. Bu stratejik dönüşüm belediyelerde tramvay yerine otobüslerin, yük taşımacılığında tren yerine tırların, şehirlerarasında ise karayolunun hakimiyetini doğurdu. Türk burjuvazisi de (Koç grubu vb.) bu yönde teşvik edilerek karayolu odaklı montaj sanayisine yönlendirildi. Sonuç olarak, demiryollarının ülke ekonomisine ve taşımacılığına olan stratejik katkısı bilinçli bir siyasi kararla zayıflatıldı ve zamanla tasfiye edildi.

7 Mayıs 1935

Demiryolları siyasetinin zaferi

Artık anayurtta bir tek ecnebi hat kalmamıştır

Aydın demiryollarının alınmasile milli hatlara 610 kilometro daha katılmış oluyor

Türk Bir Solidarist Düşünür Olarak Ziya Gökalp

-Devrim Kemal

Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin düşünsel mimarisini çözümlerken tarihsel olguları salt gözlemlenebilir yüzeyleriyle değerlendirmek, bu olguları var eden yapısal zorunlulukları gözden kaçırmamıza neden olur. Ziya Gökalp'in toplumsal ve siyasal sistematiği, Türk siyaset bilimi yazınında çoğu zaman kendisinden sonra gelen tek parti rejimlerinin uygulamalarıyla eş tutularak ya da Avrupa'daki otoriter akımlarla benzerlikler kurularak incelenmiştir. Oysa bir düşünürü anlamak için kurguladığı sistemin kendi içindeki fay hatlarını, çelişkilerini ve tarihsel sınamalar karşısındaki kırılganlıklarını bizzat kendi metinleri üzerinden sergilemektir. Birçok yazıda ise düşünürün temsil bunalımına getirdiği mesleki ve yerel çözümleri nesnel bir biçimde betimlemede oldukça başarılı ve değerli olsa da bu kurumların hangi felsefi amaca hizmet ettiğini ve bu amacın pratikle nerede çatıştığını tartışmamak kanımca eksik bırakmak anlamına gelmektedir.

Gökalp'in sisteminde mutlak merkez ve nihai amaç, toplumdaki her bireyin diğerlerine karşı ahlakî bir borç taşıdığını vazeden anlayışa tesanütçülük, dayanışmacılık veya orjinal ismiyle söylemek gerekirse solidarizm denir. Meslek zümreleri, loncalar ve iş borsaları ise bu amacı yeryüzünde somutlaştıran, kuralsızlığı engelleyen birer araçlardır. Ancak bu araç-amaç ilişkisi bizi şu açık uçlu soruya götürmelidir:

Solidarizm ile mesleki örgütlenme arasındaki gerilim Gökalp'in sisteminde kuramsal düzeyde çözülmüş görünse bile önerdiği kurumlar hangi tarihsel ve yapısal koşullarda bu dayanışma amacının tersine, birer tahakküm aracına dönüşür?

Sosyal Borç, Mülkiyet ve Amacın Sınırları

Gökalp'in ahlak ve iktisat felsefesinin kökleri, Fransız düşünür Léon Bourgeois'nın "sosyal borç" ve Émile Durkheim'ın "organik dayanışma" kuramlarına kadar uzanır. Toplum, salt çıkarcı bireylerin imzaladığı iradi bir sözleşmeden ziyade doğuştan gelen bu borçluluk halinin yarattığı işbölümüne dayanır. Gökalp, bu fikri kendi sisteminin tam merkezine yerleştirmiştir. Onun kurgusunda mülkiyet, liberalizmin varsaydığı gibi mutlak ve dokunulmaz bir doğal hak değil ancak ve ancak toplumsal dayanışmaya hizmet ettiği ölçüde meşru olan bir araçtır.

Gökalp'in 1908'de kaleme aldığı "Zekat" şiiri, bu toplumsal borç kavramının kusursuz bir yerelleştirmesidir:

"Bir çalışkan, uslu adam birçok para kazanır. Düşünülse hepsi anın emeğinin bedeli. Fakat hayır, bu paralar bütün halkın malıdır. Çünkü vardır onda cümle insanların 'ameli... Zenginlerin servetinde yoksulların payı var."

Gökalp bu dizelerde bireysel servetin, binlerce isimsiz emekçinin yarattığı toplumsal işbölümü olmaksızın var olamayacağını ilan ederek, bencil bireyciliğin

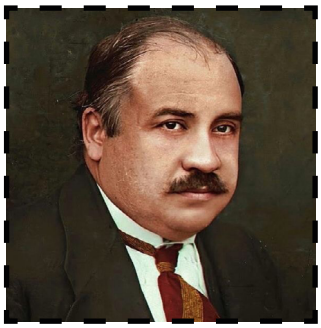

mülkiyet anlayışını köktenci bir biçimde yadsır. Türkçülüğün Esasları'ndaki "İktisadi Türkçülük" bölümünde bu ahlakî ilkeyi daha da somutlaştırarak, kapitalizmin yarattığı "fazla karların" bireylere kaptırılmamasını, bu servetin toplum adına toplanarak yetimler, dullar, hastalar ve düşkünler için kullanılması gerektiğini belirtir.

Özerklik İddiası, Devletin Yutucu Doğası ve Yapısal Fren

Gökalp, mesleki örgütlenmelerin devletten bağımsız, aşağıdan yukarıya işleyen bir sivil toplum alanı yaratacağını savunur. Ancak Gökalp'e en büyük eleştirileri getiren isimlerden biri olan Taha Parla'nın mesleki örgütlenme modeline (korporatizme) yönelttiği eleştirinin en güçlü yanı tam da bu noktada karşımıza çıkar:

Amaç (solidarizm) ile araç (mesleki örgütler) ayrımı kağıt üzerinde kusursuz bir kuramsal kurgu gibi gözükse de tarihsel pratikte araçlar, amacı belirleme ve yutma eğiliminde olabiliyor. Nitekim 1930'ların İtalya ve Portekiz örneklerinde de mesleki örgütlenme, sınıflar arası barış ve dayanışma söylemiyle başlamış, ancak kısa sürede sivil toplumun devlet tarafından boğulduğu otoriter bir rejimle sonuçlanmıştır. Parla'nın tezinin en vurucu noktası, Gökalp'in devletin sivil örgütleri kendi bünyesinde eritmesini ve onları birer denetim aygıtına dönüştürmesini önleyecek bir mekanizma, bir "fren" önermediği iddiasıdır.

Bu güçlü itirazı asılı bırakmamak için, doğrudan doğruya Gökalp'in kendi metinlerine inmek ve onun devlete karşı sivil alanı korumak için tasarladığı yapısal freni kendi cümlelerinde aramak zorundayız. Gökalp, meslek zümrelerinin devlet tarafından yutulması tehlikesinin bütünüyle farkındadır ve buna karşı yasal-siyasal bir duvar örmeye çalışır. Türkçülüğün Esasları'ndaki "Hukukî Türkçülük" bölümünde Gökalp bu durumu hiçbir şüpheye yer bırakmayacak biçimde kesin bir kurala bağlar. Ona göre devletin en büyük hedeflerinden biri, "mesleki velayetleri amme velayetinin [kamu otoritesinin/devletin] müdahalesinden kurtararak, mütehassısların selahiyetine dayanan meslek muhtariyetleri [özerklikleri] tesis etmektir" (Gökalp, 1923).
Dahası, Gökalp'e göre meslek grupları ve bunların korporasyonları kendi yetki alanlarında özerk olmalı, yasal açıdan siyasi devlete tabi olmamalıdır. Yani Gökalp, mesleki örgütlenmeyi devletin toplumu yönetme aracı olarak değil, sivil toplumun kendi iç ahengini devletten bağımsız olarak kurma aracı olarak tasarlamıştır. Toparlamak gerekirse Gökalp'in modeli, devletin kurumları yukarıdan aşağıya dikte ettiği devlet korporatizmi değil, hukukî çerçevesi devlet tarafından güvence altına alınan fakat toplumsal tabandan gelişen özerk meslek teşekküllerine dayanan tesanütçü bir toplum düzenidir. Bu anlayışın izlerini Atatürk'ün Medeni Bilgiler adlı eserinde de görmek mümkündür. Nitekim birçok Marksist çevre, Atatürk'ün burada kullandığı "devlet sosyalizmi" kavramından onun sosyalist olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Oysa Atatürk'ün kastettiği, üretim araçlarının kamulaştırılmasına dayalı Marksist sosyalizm değil, toplumsal bütünleşmeyi, sınıflar arası dayanışmayı ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan, tarihsel olarak Otto von Bismarck dönemindeki devlet sosyalizmi anlayışına yakın bir devletçilik modelidir. Konumuza dönecek olursak, Gökalp'in kurgusunda devlet, özerk meslek gruplarının serbestçe kurduğu dayanışmayı dışarıdan güvence altına alan bir hakemdir.

Ancak Gökalp'in bu savunusuna yöneltilebilecek çok daha temel bir iç gerilim mevcuttur: Gökalp, yasama ve yürütmeden bağımsız "meslek muhtariyetleri" (özerklikleri) kurmayı bir fren mekanizması olarak sunsa da aynı devlete ekonomiyi canlandırmasını, kültürü inşa etmesini ve ulusu eğitmesini isteyerek devasa ve sarmalayıcı bir merkezi güç yükler. Kendi kurguladığı bu devasa "İktisadi Devlet", ulusal sanayiyi kurarken ve gümrükleri belirlerken, zayıf ve yeni palazlanan meslek loncalarının özerkliğine neden saygı duysun? Gökalp'in metinleri, modern devletin doğası gereği gücü tekelleştirme eğiliminde olduğu gerçeğini göz ardı ederek hukukî bir kuralın (muhtariyet yasanın), siyasal gücün fiili dayatmasını kendiliğinden durdurabileceği şeklindeki iyimser bir yanılgıyı barındırır. Parla'nın faşizm benzetmesi tarihsel/niyetsel olarak yanlış olsa da Gökalp'in önerdiği "özerklik" freninin, modern devlet aygıtı karşısında ne denli kırılgan olduğu saptamasında bütünüyle haklıdır.

Gökalp'in birey ve toplum ilişkisine dair kurgusu, ahlakî değerlerin zorla dayatılamayacağı, ancak sivil alanda özgürce benimsenebileceği ilkesine dayanır. Uriel Heyd'in Gökalp'e yönelttiği en şiddetli eleştiri, onun "Hak yok, vazife vardır" buyruğuyla ulusu ve toplumu bireyden üstün tutarak bireysel özerkliği yok ettiği ve bireyi devlete koşulsuz boyun eğen bir araca dönüştürdüğü tezidir. Heyd'e göre Gökalp'in görev ahlakı, totaliter bir itaat kültürünün zeminini hazırlamaktadır.

Heyd'in bu eleştirisine verilecek yanıt, bizzat Gökalp'in Yeni Mecmua'da yayımlanan "Hars ve Siyaset" (1918) başlıklı makalesinde yatar. Gökalp bu metinde devletin zorlayıcı siyasal gücü ile sivil toplumun kültürel ve ahlakî alanı arasına kalın bir çizgi çeker:

"Sanatçılar ve filozoflar yapıtlarını genel kamuoyuna, resmi yetkililer de politikalarını sanatçı ve filozoflara dayatamazlar. Fikirler ve sanatsal yaratılar ancak 'teklif' edilebilir; siyasal alandaki yaptırımların tersine, 'tahmil' edilemezler [dayatılamazlar]."

Bu çok net ilke, Gökalp'in bireysel vicdan ve düşünce özgürlüğünü koruma çabasının en somut kanıtıdır. "Tahmil" (zorla kabul ettirme) siyasetin, "teklif" (önerme) ise kültürün ve ahlakın yöntemidir. Dolayısıyla

bireyin "sosyal borcunu" ödemesi ve solidarist bir dayanışmaya katılması, devletin süngüsüyle değil, sivil alanda bireyin rasyonel onayı ve vicdani rızasıyla gerçekleşmelidir.

Fakat Gökalp sisteminin kendi içindeki en büyük gerilim tam da bu noktada, yine kendi metinlerinde patlak verir. Heyd'in "vazife ahlakı bireyi ezer" tezini, bizzat Gökalp'in hararetle savunduğu bir sivil kurum üzerinden güçlendirmek mümkündür: Haysiyet Divanları. Gökalp, kapitalizmin kuralsızlığına ve vahşi rekabetine karşı, her meslek zümresinin bünyesinde ahlakî denetim yapacak olan bu divanların kurulmasını önerir. Ne var ki, bu divanlar yalnızca kınama veya uyarma yetkisine değil, bireyi "meslekten men etme" gibi bütünüyle dayatmacı (tahmil edici) bir yetkiye de sahiptir.

Bir yanda "fikirler ve ahlak dayatılamaz, yalnızca teklif edilir" diyen özgürlükçü bir ilke dururken diğer yanda, bireyi kabul edilmiş mesleki ahlaka uymadığı veya dayanışma kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle çalışma hakkından, dolayısıyla yaşama araçlarından mahrum bırakabilen sivil bir divan yer almaktadır. Gökalp, siyasal alanın (devletin) bireye dayatmasını reddederken, sivil alanın (toplumun ve meslek örgütünün) bireye dayatmasını bütünüyle gözden kaçırmıştır. Birey için geçim kaynağından men edilmek, hapishaneye atılmak kadar kesin bir "tahmil"dir. Bireyin rızası ile toplumun yaptırımı arasındaki bu sınır ihlali, Gökalp tarafından çözülmemiş bir çelişkidir. Heyd'in bireyin kolektif yapı içinde eritildiği yönündeki eleştirisi, bizzat Haysiyet Divanları'nın bu dışlayıcı ve cezalandırıcı yetkisinde haklı bir somutluk kazanmaktadır. Özgürlük alanını tanımlayan bir ilke ile, o alana fiilen müdahale eden bir kurum, Gökalp sisteminde yan yana durmaya devam etmektedir.

Aşağıdan Yukarıya Örgütlenme ve Yukarıdan Aşağıya Kurtuluş: **"Rusya'daki Türkler" Çelişkisi**

Gökalp'in toplumsal modeli, gündelik yazılarında genellikle tabandan tavana doğru işleyen, organik dayanışmaya dayalı bir sivil toplum inşası olarak betimlenir. Küçük Mecmua (1922) yazılarında "iktisadi ademi merkeziyet" (ekonomik yerelleşme) kavramını savunur ve modern toplumun, bireylerin meslek zümreleri etrafında aşağıdan yukarıya örgütlenmesiyle (sendikalar, yerel iş borsaları, sancak şuraları) ayakta kalabileceğini belirtir. Bu bağlamda askeri ya da bürokratik bir diktayı, sivil inisiyatifi yok edeceği gerekçesiyle toplumsal evrimin doğasına aykırı bulur.

Fakat sistem derin bir siyasal krizle, tarihsel bir kopuşla yüzleştiğinde, bu tabandan örgütlenme kurgusunun yerini hızla katı bir merkezi otorite ve askeri hiyerarşiye bıraktığı görülür. Yeni Mecmua'da 1918 yılında kaleme aldığı "Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı" başlıklı yazısında, kriz içindeki Türk toplulukları için önerdiği kurtuluş reçetesi bir çelişki barındırır. Gökalp, sivil dayanışmayı savunmak yerine; tüm toplulukların, kendisine mutlak itaat edilecek bir "Umumi Serdar" (sahipkıran) seçmesini, tüm halkın silah altına alınmasını ve bütün yapının "yukarıdan aşağıya idare edilen bir organizma" halini almasını salık verir. Ortak kahraman, kabileciliğe kesinlikle müsaade etmemeli ve yerel reisler kati surette ona itaat etmelidir.

Olağanüstü savaş koşulları için de olsa, sivil dayanışma modelinin bir anda yerini mutlak itaat talep eden askeri-merkezi bir hiyerarşiye bırakması, Gökalp'in sivil toplum kurgusunun sınırlarını zorlar. Bu çelişki, Gökalp'in zihninde solidarizmin bir barış dönemi ideali olduğunu, devletin bekası veya ulusun kurtuluşu söz konusu olduğunda ise sivil özerkliğin lüks sayılarak rafa kaldırılabileceğini gösterir. Bu yapısal gerilim, modern ulus-devlet inşa süreçlerinin birçoğunda görülen; "aşağıdan yukarıya sivil katılım" söyleminin, ulusal güvenlik söz konusu olduğunda anında "yukarıdan aşağıya militarist kurtuluş" pratiğine teslim olması gerçeğinin bir özetidir. Gökalp, devleti dışsal bir hakem olarak konumlandırmasına karşın, kriz anlarında onu toplumu bütünüyle yutan bir zırh olarak kurgulamaktan kaçınamamıştır.

Çağdaş Temsil Bunalımına Yanıtın Çift Yüzü: **Mesleki Mebuslar**

Günümüz parlamenter sistemlerinin içinden çıkamadığı temsil bunalımı, siyasi temsilin yalnızca soyut bir hukukî birime, salt yaşanılan coğrafi bölgeye ve "atomize" edilmiş yurttaşlık bağına indirgenmesinden kaynaklanır.

Gökalp, meclisin yapısını incelerken "sosyoloji noktai nazarından en mükemmel millet meclisi, milletteki muhtelif tesanütleri temsil eden meclistir" diyerek; meclisin yalnızca "mahalli" (yerel) ve "milli" (ulusal) mebuslardan değil, bizzat üreten kesimlerin kendi içlerinden seçecekleri "mesleki mebuslar"dan (doktor, öğretmen, işçi, çiftçi, mühendis vb.) oluşması gerektiğini savunur. Gökalp, bu kurumu tanıtırken amacının faşist rejimlerde olduğu gibi devleti güçlendirmek değil, tam aksine "suni eşitsizliklerin kaldırılması" olduğunu doğrudan kendi metinlerinde belirtir. Soyut vatandaşlık esasına dayalı salt coğrafi temsil, toprak ağasının ve sermayedarın köylüyü ve işçiyi ezmesine, yani liberal burjuva tekelinin meclisi ele geçirmesine olanak tanımaktaydı. Mesleki mebuslar, emek sahiplerinin karar alma mekanizmalarına doğrudan katılarak sosyal adaletin ("haddine göre" bölüşümün) sağlanması için kurgulanmış bir dayanışmacı temsiliyet aracıdır.

Ancak bu ussal mekanizmanın da kendi içinde taşıdığı ve Gökalp'in görmezden geldiği ciddi bir yapısal gerilim vardır. Temsilin mesleki zümrelere devredilmesi, siyasetçilerin tekeline son verebilir; fakat bunun yerine, her mesleğin kendi bencil çıkarını toplumun genel çıkarına dayattığı yeni bir "sendikal oligarşi" yaratma tehlikesini barındırır. Eğer "hak yok vazife vardır" ilkesi meslek loncalarının elinde bir tahakküm aracına dönüşebiliyorsa (Haysiyet Divanları örneğindeki gibi); bu loncaların siyasal gücü ele geçirdiği bir meclisin, devlet gücünü kullanarak sivil toplumun geri kalanı üzerinde yeni bir kast sistemi yaratmasını ne engelleyecektir? Gökalp, meslek zümrelerini saf, ahlaklı ve bencil tutkulardan arınmış yapılar olarak tahayyül ederek, kurumların doğasındaki güç maksimizasyonu gerçeğini es geçmiştir.

Tutarlılık ve Tarihsel Pragmatizm: **Hilafet Örneği**

Gökalp'in, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak (1918) formülüyle din, ulus ve çağdaşlık arasında sarsılmaz ve bütüncül bir sentez yarattığı iddia edilir. Ancak Gökalp'in farklı dönemlerdeki birincil metinleri karşılaştırıldığında, sistemin bütünlüğünün dönemin siyasal rüzgarlarına ve devletin ihtiyaçlarına göre şekillendiği açığa çıkar.

Örneğin, İttihat ve Terakki iktidarının İslam dünyasını bir arada tutma politikasına paralel olarak, Hilafet makamını tüm İslam ümmetinin siyasal ve ruhsal birleştiricisi olarak merkeze alır. Ancak Ankara Hükümeti'nin saltanatı kaldırdığı ve siyasal erki tekeline aldığı 1922-1923 yıllarına gelindiğinde (Küçük Mecmua'daki "Hilafetin Hakiki Mahiyeti" makalesi), bir anda hilafetin aslında siyasal (dünyevi) bir gücü olmaması gerektiğini, ruhani ve dünyevi otoritenin birbirinden ayrılmasının İslam'ın doğasına en uygun model olduğunu yazmaya başlar.

Temel bir kavramın, salt tarihsel ve siyasal zorunluluklar neticesinde kısa bir sürede bu denli köklü bir yeniden tanımlamaya uğraması, Gökalp'in sistemindeki "İslamlaşmak" ayağının nesnel bir felsefi temelden ziyade, dönemsel iktidar yapılarına uyum sağlayan esnek bir araç olduğunu kanıtlar. Bu tutarsızlık, sistemin "organik dayanışma" fikrinin gücünü zayıflatmaz, ancak bu dayanışmanın ilkelerinin kimin tarafından ve hangi siyasal çıkarla tanımlandığı gerçeğini yüzümüze çarpar. Fikirler değişmez mutlaklar değil; devletin ve devrimin anlık ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlanabilen "üretici düzenekler"dir.

Ziya Gökalp'in entelektüel mimarisi, ne salt otoriter devletçiliğin bir manifestosu ne de sivil dayanışmacılığın kusursuz işleyen bir ütopyasıdır. Aksine, çöken bir imparatorluktan modern bir ulus-devlete geçişin yıkıcı krizlerine yanıt ararken, kendi içinde sürekli gerilimler üreten devasa bir toplumsal laboratuvardır. Devletin sivil alana müdahalesini engelleyecek bir dışsal hakem mi yoksa meslekleri yutucu bir aygıt mı olduğu; ahlakın rızayla mı benimseneceği yoksa Haysiyet Divanlarınca mı dayatılacağı; sivil inisiyatifin kriz anlarında askeri kurtarıcılara (Umumi Serdar) nasıl boyun eğeceği gibi sarsıcı sorular, onun metinlerinin satır aralarında asılı durmaktadır.

Gökalp, soyut yurttaşlığın yabancılaşmasına ve Manchester liberalizminin yıkıcı bencilliğine karşı, modernleşmenin sancılarını mesleki dayanışma kurumlarıyla aşmayı hayal etmişti. Ancak, kuram ile pratik arasındaki bu derin fay hatları, bizleri siyaset felsefesinin en temel açmazlarından biriyle baş başa bırakmaktadır:

Eğer saf soyut yurttaşlık fikri toplumsal yabancılaşmaya ve yalnızca sermaye elitlerinin meclisi ele geçirmesine yol açıyorsa; buna karşılık toplumun meslek zümreleri (işlevsel birimler) üzerinden örgütlenmesi de bireyi o zümrenin dayatmacı ahlakı ve devletin sarmalayıcı mekanizmaları içine hapsediyorsa, gerçek bir siyasal özgürlük ve anlamlı bir temsil nerede aranmalıdır? Sistemin bütünlüğünü korumak için tasarlanan dayanışmacı mekanizmalar (loncalar, haysiyet divanları, mesleki mebuslar), o bütünü oluşturan bireylerin kendi ahlakî özerkliklerini boğmadan modern devletin mutlaklaştırıcı eğilimlerine karşı sivil alanı nasıl savunabilir? Gökalp'in metinleri bu soruya kesin ve rahatlatıcı bir yanıt sunmak yerine modern devletin sınırları, dayanışmanın maliyeti ve sivil toplumun özerkliği üzerine düşünen her okuru, çağımızın henüz çözülememiş bu temel açmazıyla, son derece düşündürücü bir belirsizlik içinde karşı karşıya bırakmaktadır.

Devrim mi,Reform mu: Kemalizm'in Tarih Yazımındaki Rolü

-Okan Meraklı

GİRİŞ

Tarih yazımı yalnızca geçmişi anlatmak değildir. Geçmişten günümüze bir sürecin analizini yapmak ve akabinde gelecek için bir yol haritası edinmektir. Bizim bugün ele aldığımız konu ise büyük Türk Devrimi olan Kemalizm'in tarih sahnesindeki konumunu ele alarak bunun bir devrim mi, yoksa reform mu olduğunu tartışmaktır. O dönemde fazlasıyla yoğun düşünce akımlarının sardığı dünyadan Osmanlı da payını almıştır. Fazlasıyla sıkı bir istibdat dönemini yaşayan Osmanlı da yeni yetişen nesil bu düşünce akımlarını tanıyor ve bunlar doğrultusunda çözüm yolları geliştirmeye çalışıyordu. Bu nesle dahil olan Kemalist kadronun zaman zaman sosyolojik düşünce dünyasını ve ardı arkası kesilmeyen devrimlerin arkasındaki fikir dünyasını inceleyecek, Kemalist Devrimin tahlilini yapmaya çalışacağız. Fakat öncelikle devrim ve reform kavramlarının nasıl kullanıldığını görmemiz açısından iki önemli yorumu ele alalım.

Devrim ve reform kavramları, siyasi ve toplumsal hareketlerin yarattığı etkilerin açıklanmasında başvurulan iki temel kavramdır. Reform; mevcut siyasal ve toplumsal yapının sürekliliğini koruyarak, bu yapı içerisinde kademeli ve sınırlı değişiklikler yapılmasını ifade ederken devrim, mevcut düzenin köklü biçimde ortadan kaldırılarak yerine yeni bir sistemin inşa edilmesini ifade eder (Skocpol, 1979).

Karl Marx'a göre devrimler, üretim ilişkilerindeki çelişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve mevcut

ekonomik ve siyasal yapının sürdürülemez hale gelmesiyle birlikte radikal bir kopuşu temsil eder (Marx & Engels, 1976).

Bu bağlamda geç Osmanlı döneminin reform hareketlerinden Kemalist Türkiye'nin devrim hareketlerine odaklanarak Kemalizm'de şunu açıklamaya çalışacağız. Kemalizm, Devrim mi, Reform mu?

Osmanlı'dan Kemalist Türkiye'ye Giden Süreç

Bu konuya giriş yaparken öncelikle Kemalizm'in yüzeysel de olsa analizini yapmamız gerekmektedir. Kemalizm'in tarih sahnesindeki yeri diğer ideolojik ve siyasi hareketlere nazaran daha keskin şekilde belirlenmiştir. Keza Cihan Harbi sonrasında bir İstiklal Savaşı vererek şekillenen bu fikrîyat, savaş sonrasında bir toplumu dönüştürmeyi amaçlıyordu. Kemalizm kendisini sadece siyaset alanında değil, toplumsal alanda da konumlandırdı ve girişken bir dönüşüm içerisine girdi. Kemalizm'i diğer ideolojik hareketlerden ayıran bir etmen ise gücünü tabandan alıp, yukardan inme bir devrim olmasıdır. Onunla aynı evrede yıkılan imparatorluk ve çarlıklara nazaran "Türkiye'de ise bağımsızlık savaşı ertesi ulus-devlet kurulacak, yüzyılların birikimi kültür kodlarını altüst edercesine siyasi devrim yanı sıra zihniyet devrimi yaşanacaktı." (Toprak, 2023)

Geçmişten günümüze Osmanlı İmparatorluğu içerisinde de fazlasıyla reform hareketi olmuştur. Osmanlı'daki reform hareketleri son dönemlerinde yoğunlaşmıştır. Öyle ki "Genç Türk hareketinin ilk habercilerini, III. Sultan Selim'in başlattığı, sonra da haleflerinin sürdürdüğü ıslahatlarda (reformlarda) bulmam mümkündür. Bu hareket, Sultan'ın ilk resmî Anayasa'yı ilan etmek zorunda kaldığı 1876 yılında doruğuna ulaşmıştı." (Ahmad, 2021) Bu reform hareketleri girişim olarak başarılı olmuş ancak sürekliliği sağlanamamıştır. Ve tüm bu girişimler reform olarak kalmış ne var ki hiçbir zaman devrim niteliğinde olmamıştır. Bunun sebebi merkezi siyasetin toplumun ve dönem aydınlarının üzerinde kurduğu siyasi hegemonya idi. İmparatorluğun monarşik yapısı herhangi bir devrim hareketine izin vermeyecek kadar katıydı. Fakat gelişen koşullar karşısında İmparatorluk geriye gitmekte, en iyi durumda yerinde saymış oluyordu.

Süregelen reform hareketlerinin süreklilik sağlayamaması toplumsal huzurun kaybolmasına, sarayda da monarşinin güçlenmesine yardımcı oluyordu. 13 Nisan olayları bunun en büyük örneği olarak kabul edilir. "Bunu çürütmeye yeterli kanıt bulunamadığı gibi, bulunacak gibi de görünmemektedir. Ne var ki Padişah'ın bu durumdan eski otoritesini yeniden kurma yolunda yararlanmaya çalıştığı açıktır.

"Sultan, halife olarak ayaklanmanın çevresinde odaklaştığı geleneksel semboldü ve pasif desteği olmaksızın hareketin meşruiyet kazanması mümkün değildi. Yangını çıkaran Abdülhamit olmadıysa bile, onu söndürmek için herhangi bir çaba sarf ettiği söylenemez." (Ahmad, 2021)

Bu reform hareketlerine karşılaştırmalı olarak bakmakta fayda var. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kemalist döneme uzanan bu sürecin analizini yer yer karşılaştırmalı şekilde analiz ederek reform hareketlerini ve devrimleri inceleyelim.

Yine Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yoğunlaşan reform hareketlerinin en büyük örnekleri Tanzimat ve Islahat Fermanları ile I. ve II. Meşrutiyet'in ilanıdır.

Anonim. (t.y.). Tanzimat Fermanı'nın ilanını tasvir eden illüstrasyon [Görsel].

Burada parantez açmamız gereken olayların başında ise 1908 Reformu gelir. Bu reforma zemin hazırlayan etmenlerden birisi küresel çapta devrim hareketlerinin gerçekleşiyor olmasıydı. "Olumlu yanda ise Genç Türkler –muhaliflere böyle deniyordu- Japonya'nın reform ve ilerleme örneğinden ve komşu Rusya ile İran'ın anayasal rejimler kurma firişimlerinden güç alıyorlardı." (Ahmad, 2021) Tabii bu duruma sebebiyet veren en büyük dış etmen ise İngiliz Kralı ve Rus Çarı'nın 1908 yılında Reval'de yapmış olduğu buluşmaydı. Bu buluşmanın Osmanlı topraklarının bölüşülmesi için yapıldığı endişesi vatanperver grupların eylemsel bir tepki vermesine yol açtı. Bunun akabinde Osmanlı'nın Anadolu'ya göre daha gelişmiş noktası olan Balkanlar özellikle askeriyede içten içe kaynamaktaydı. O dönemin en güçlü örgütlenmesi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti gerek asker kanadındaki etkisi, gerek toplum tarafındaki propaganda gücü ile muhalefetin sesi olmayı başarmıştı. İstibdat dönemindeki hafiye uygulaması toplumsal huzuru da bozmuş, halkta bir "hürriyet" ihtiyacı doğurmuştu. Bu isteği şiddetli şekilde dile getiren İTC nihayetinde eylemsel bir protesto gerçekleştirerek başta Makedonya Resne'de Kolağası Ahmet Niyazi Bey önderliğinde Makedonya dağlarına yürümüştür. Bu eylemle başlayan isyan zinciri; 1908 Reformunu getirmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti halk arasında kurtarıcı olarak benimsenmiş, Enver Bey "Hürriyet Kahramanı" ilan edilmişti. Bu gelişmelerin etkisinde 3 Temmuz'da başlayan süreç, 24 Temmuz'da sonuç verdi ve II. Meşrutiyet ilan edildi.

Cumhuriyet'e giden yolun kilometre taşları bu şekilde dizilmişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sosyal alanda hayata geçirdiği bazı uygulamalar o dönem için "Erken Cumhuriyet" olarak adlandırılabilir. Fakat ne var ki tüm bu eylemlerin ortak noktası var olan düzeni değiştirmek değil, düzendeki gedikleri gidermekti. Bu hareketler her ne kadar saraya rağmen yapılsa da süreç sarayla birlikte yürütülüyordu. Bu da bu hareketlerin devrim değil, reform olduğunu bize göstermekteydi. Düzeltilmeye çalışılan yapının sorunun kendisi olduğu gerçeği kimse tarafından dile getirilemedi. Ve bu, zaman geçtikçe Osmanlı'nın çöküşünü hızlandırmıştır.

Kemalist Türkiye'de Devrimler

Devlet alanındaki düzenlemelerde Kemalist Dönem'e baktığımızda çok daha farklı bir yapı ve çok daha farklı bir yaklaşım görmekteyiz. Keza Kemalist kadro var olan yapıyı düzeltmeye çalışmadı; aksine realitelere bağlı kalarak problemi tespit edip onu ortadan kaldırmış ve yeni bir yapı inşa sürecine girişti. Fakat bu dönemin başlıca sıkıntıları savaş sonrası "İdeal Türkiye'yi" yaratmak ve pekiştirmek için yeteri kadar büyük bir aydın kadrosunun olmamasıydı. Osmanlı'nın çöküş döneminde aydın sınıfta oldukça seyrelmiş ve çok kısıtlı bir kadro Cumhuriyet'in kuruluşunda görev alabildi. İşte bu kısıtlı kadro yapılan devrimlerin ülkeye yayılmasında öncülük edip, "Devrim Türkiyesinin" temelini atmıştı. "Zira Türkiye'deki entelektüel ve kültürel hayatın gerçek anlamda çöküşünden bahsedebilmek için on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başına kadar beklememiz gerekir. Bu çöküş eski geleneklerin tam anlamıyla tükenişinden ve yerine, yeni ve yaratıcı bir etkinin geçmeyi-

şinden kaynaklanır." (Lewis, 2022) Biz bu devrimleri temelinde iki başlık alanında inceleyeceğiz.

Siyasal Alanda Devrimler

Kemalist kadroyu bu noktaya getiren olaylar pek tabii ki reform hareketlerinin süreklilik sağlayamadığını görmeleridir. Bu noktada "devrim" niteliğinde değişiklik yapma ihtiyacı duymuşlardır. Kemalist Türkiye'nin yapması gereken ilk şey eski ve köhne devlet yapısının hızlı şekilde değiştirilip yeni bir yapı kurmasıydı. Bu doğrultuda saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması en önemli adımlardı. Bunlar tam anlamıyla devrimdi! Daha öncesinde sürekli yapılan iyileştirme çabası sona ermiş, artık değişim zamanı gelmişti. Bu kangren olmuş yapı tamamen değişmediği müddetçe halka ve kendisine vereceği tek şey; daha fazla acı, daha fazla kayıp olacaktı.

Anonim. (t.y.). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konuşma yapan Mustafa Kemal Atatürk [Fotoğraf].

Burada saltanatın ve hilafetin kaldırılması laikliğe atılan en büyük adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıllar boyu gücünü, Türk milletinin en saf, en samimi ve en temiz duygusu olan din bağlılığını sömürerek alan o anlayış tarihten sürülmüş ve din, vatandaşın şahsına bırakılmıştır. Bu geçişle beraber birçok devrimin önünü açan TBMM, aynı zamanda "ümmetçi" anlayıştan, "Ulus-Devlet" anlayışına geçtiğini resmen ilan etmiş oldu. Bu devrimlerin somut yansıması ne oldu?

Saltanat ve hilafetin ilgası ile beraber egemenlik tek kişiden alınıp halka verildi. Akabinde ise devlet kavramı kurumsallaştı. Devlet artık düzenleyici, arabulucu ve yapıcı bir konuma evrildi. Korku duvarından ziyade bir güven alanı inşa etti. Bu noktada artık devlet, vatandaşın manevi duygularıyla beslenmeyen, topluma karşı sorumlulukları olan ve toplumun, kendisinden talepleri olan bir yapıya evrildi. Teokrasiden, demokrasiye geçiş süreci pek tabii ki kolay olmayacaktı.

Artık meşruiyetin kaynağı değişmişti. Nihayetinde yüz yıllar boyu bir bireye, hanedana kul, tebaa olmuş bir toplumun neredeyse genetiğine kodlanmış bu alışkanlık yer yer tepki olarak kendisini gösterecek ama bu sancılı geçiş zor da olsa ilerleyecekti. Vatandaş artık kul değil, devlet artık ondan üstün değildi. Buna alışmak zor olacaktı. Yıllar boyu savaşla yaşamış, vergilerle ezilmiş Anadolu toprağı artık yeni bir evlat doğuruyor ve bunun adına da Türkiye Cumhuriyeti diyordu. Bu evlat büyüyecek, kendisini yetiştiren Anadolu'ya can verecek, hayat verecekti. Onu bağrında yaşatacak, bağrına gömecekti. Bu evlat ölümsüzdü. Bunun teminatını babasından almıştı. Çünkü bu evlat, ilelebet payidar kalacaktı!

Osmanlı'da din, toplumu organize eden ana kaynaktı. Ancak Kemalist Dönem'de din, bireyin kendisini ilgilendiren bir husus olarak yerini alacaktı. Burada Kemalist dönemde toplumun örgütlenme yapısının değiştiğini, kolektif bilincin devlet eliyle kazandırıldığını görüyoruz. Kemalist Türkiye'nin örgütlenmedeki en büyük gücü Türk kimliği olmuştur. Bu noktada toplum-devlet ilişkisindeki değişim göze çarpmaktadır. Osmanlı'da devlet; toplumun değil, devletin ihtiyacına göre şekil alırdı. Ancak Cumhuriyet'le birlikte çağın gerekliliklerı topluma getirildi ve devlet, dönüştürücü rolü aldı.

Devlet alanında yapılan bu devrimlerin kısa sürede halka indirilmesi ve tanıtılması en önemli hususlu. Nitekim bu dar kadroya rağmen Türk aydınları ve mebusları ülkenin dört yanında var gücüyle çalışarak halka, egemenliğin artık onların olduğunu anlatma çabasına girişti. Böylece devrimlerin halk safhasına geçişi sağlandı.

Toplumsal Alanda Devrimler

Bu alan Kemalizm'in "Toplumsal Devrim Projesi" amaçladığını net olarak göstermektedir. Keza Kemalist Türkiye'nin attığı her adımda kuşkusuz toplumu dönüştürme ve yeniden inşa çabası görünmektedir. Buradaki en büyük değişim Osmanlı dönemindeki gibi dağınık etnisitelerin tek bir isim altında toplanıp ulus-devlet anlayışının yerleşmesidir. Bunca kayıp ve acıdan sonra Cumhuriyet, Türk milletine bir kimlik vermiştir. Bu, süregelen tüm reform çabalarının dışında kalan toplumun, bu kez merkezinde olduğunu gösteren bir devrimdi. Burada bizim Kemalist Devrimi ve Kemalist kadroyu anlayabilmemiz için bu kadronun düşünce dünyasını iyi tahlil etmemiz gerekmekte.

Burada ele almamız gereken en önemli husus Mustafa Kemal ATATÜRK'ün düşünce dünyasında nasıl bir toplumsal yapı amaçladığı ve sosyolojik olarak dayandığı temellerdir. Burada kuşkusuz Ziya GÖKALP'in etkisini yoğun olarak görmekteyiz. Gökalp'in, Durkheim ekolünün Türkiye temsilcisi olduğunu söylemek çok yanlış olmaz. Durkheim teorisini Türkiye'ye göre yorumlayan Gökalp, Atatürk'ün üzerinde durduğu bu teori, pratikte de etkisini fazlasıyla göstermiştir. Bu pozitivist yaklaşımın teoride kalması beklenemezdi. Burada Durkheim'in "kolektif bilinç" kavramının yansıması olarak bizde "Hars" anlayışı mevcuttur. Bu anlayışın özellikle millî kimlik ve millî kültür yaratmada etkisini görürüz. Keza bunun topluma yansımasını ulus inşasında, Türk tarih tezlerinde, akabinde dil çalışmalarında ve hatta Halkevlerinin açılmasında görürüz. Kemalist kadro, her bireyi merkeze alıp, bu doğrultuda bir yapı oluşturma çabasına girmiştir. Bu yapı; bireyden bireye uzanan, toplumu birlikte kalkındıran bir toplumsal modeldir.

Bir başka etki olarak yine Durkheim'in "Toplum, bireyi şekillendirir" anlayışının bize göre entegre yorumunu görürüz. Keza Gökalp, toplumun ancak eğitimle tekrar inşa edilebileceğini savunmaktaydı. Bu doğrultuda özellikle Millet mekteplerinin açılması ve akabinde Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla eğitimde birliğin sağlanması yine toplumsal ve ortak bir bilinç oluşturulma çabasını görmekteyiz. Burada Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun sadece eğitimde birliği sağladığını söylemek eksik olacaktır.

Keza bu kanunla beraber Türk eğitim modeli oluşturuldu. Bu eğitim modeli ile beraber yeni müfredat hayata geçirildi. Yerli okullar için laiklik temeli atarken, yabancı okullar arasında da bir nevi kapitülasyon uygulamasına son verdi. Müfredatla beraber medreseler kapatıldı, dini okullarda verilen eğitimler Millî Eğitim Bakanlığına bağlandı. Akabinde yabancı ve azınlık okullarında ise Türkçe, Tarih ve Coğrafya derslerinin hem Türkçe yapılması zorunluluğu, hem de Türk öğretmenler tarafından anlatılması zorunluluğu getirildi. Böylece eğitim alanında hem bir Türk tipi oluşturuldu hem de ulus-devlet inşasının temeli olan Türk kimliği her alanda belirginlik kazandı.

Tüm bu sosyolojik inşanın daha da sağlam bir temele oturması ve geçmişin izlerinden tamamen arınabilmek için Harf Devrimi yapıldı. Harf Devrimi ile beraber yeni bir medeniyet yapısı dizayn edildi. Osmanlı döneminde eğitim daha çok elit sınıfa yönelikken, Cumhuriyet ile beraber halka taşındı ve tüm vatandaşların bilgiye erişimi sağlandı. Bu, her alanda kendini gösterdi. Keza "Türk Devrimi, halktan gelerek otoritelere karşı yapılmıştır. Fakat inkılap, iktidar mevkiini alınca otoriteden halka doğru devam etmiştir." (Peker, 1935) Bu devrim halkı tamamen yeni bir döneme taşımış ve küresel olarak da Kemalist Türkiye ilgi odağı haline gelmiştir. Savaş sahasında kazanılan zaferlerin devrimlerle sağlamlaştırılması tüm ülkelerin dikkatini çekmişti. Cumhuriyet, geçmişten tamamen koparak "İçerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet" anlayışını şiar edinmişti. Yeni vatan siyasi ve hukukî alanda dizayn edildi. Yeni sosyete yapılan bu devrimlerle sağlamlaştırıldı. Bu yapı ile beraber bir Türk burjuvazisi inşa edilmeye çalışıldı ancak o dönemin toplumsal koşulları bunun için pek elverişli değildi. Osmanlı'nın yanı sıra yapılan reformlarda ekonomik yapıda bir değişiklik olmazdı ancak Kemalizm direkt ve doğrudan bir toplumsal sınıf üretmeyi amaçladı. Buradaki sınıf kavramı çatışmacı değil, devletle uyum içerisinde ilerleyen bir yapıdır. Bu noktada söylemek gerekir ki Cumhuriyet'in doğal, klasik burjuvazisi yoktu. Bu yapı devlet eliyle oluşturuldu ve devletle beraber hareket etti. Devlet eliyle oluşturulması ve kontrol edilmesi olası bir sınıf çatışmasının da önüne geçti. Burada Kemalist Türkiye'nin elini kısıtlayan parametre ticaret alanının gayri Türk ve gayrimüslimlerin elinde olmasıydı. Ulus-Devlet anlayışını taşıyacak bir ekonomik güç kısıtlı olarak vardı. Bunu da gerek mübadeleler, gerek "Devletçilik" anlayışıyla fabrikalar açarak aşmaya çalıştı. Bu esnada devlet, Türk ve Müslüman girişimcilere krediler vererek yabancı sınıfın tabiri caizse belini bükmeyi kısmen başarmıştır. Her şeyin başında millî bir ekonomi olmazsa, millî bir devlet taşınamaz.

Kendi kendini idare eden bir Türk burjuvası yaratmayı kısmen başaran Türk devleti bir noktadan sonra bu yapının devleti de beslemesini beklemiştir. Özel sektöre karşı olmayan devletçi model yine bunu kısmen sağlamıştır ancak o %51'lik kısım yine devlet tekelinde kalmıştır. Ekonomik temeli devlet kurarken bu temelin inşasını özel sektöre emanet etmiştir. Buna örnek olarak Türkiye İş Bankası'nı alabiliriz. Devlet eliyle kurulmuş ancak çalışma prensibini özel sektör mantığı ile işletmiştir. Türk girişimcisinin ana gücü olmayı hedeflemiş ve Türk girişimcisinin ekonomiye katılımını desteklemiştir. Bu sayede devlete endeksli bir Türk burjuvazisi yaratma rolünü etkin bir şekilde yerine getirmiştir. Fabrikalar ve bankalar Kemalist ekonominin omurgası olmuştu. Burada yapılan her iş, atılan her adım özel sektörü beslemiş, güç bulmasını sağlamıştır. Keza 1927'de çıkartılan Teşvik-i Sanayi

Kanunu ile özel sektöre vergi muafiyeti getirilmiş, arsalar tahsis edilmiş ve kredilerde kolaylık sağlamıştır. Burada devlet kendisini lokomotif, özel sektörü ise vagon konumuna getirmiştir diyebiliriz. Büyük 1929 krizi sonrasında ise devlet direkt devreye girmiş, özel sektörün zarar görmesini engelleyen bir paravan rolünü üstlenmiştir. Bu sayede devlet, toplumsal yapının yapı taşı olan ekonominin temelini kendi atmış, toplumun ihtiyacı çerçevesinde bir düzene sokmuştur.

Kemalist Türkiye her yönüyle bütüncül bir devrim modeli inşa etmiş ve bunu Türk milletine uyacak şekilde pratiğe çevirmiştir. Yapılan hiçbir devrim, diğer bir devrimden bağımsız değildir. Öyle ki hiçbir devrim reform özelliği taşımaz ve geçmişi bugüne getirmez. Aksine geçmişin hatalarından ders alıp bugünü ve geleceği şekillendirmede temel rol oynar. Kemalizm her alanda Türk kimliğini ve kültür kodunu yeniden şekillendirmiş. Ona Türklük özünü yeniden vermiştir.

Türk Devriminin Tarihteki Rolü

Dünya tarihi boyunca akışı değiştiren, temeli sarsan büyük olaylar hep olmuştur ve olmaya devam edecektir. Pek tabii ki bunların en büyük örneklerini dünya tarihinde Türkler vermiştir. Gittiği her coğrafyada tarihin akışını değiştiren bu büyük millet tarih yazımında kalemi elinde tutmaktadır. Türklerin anlatılmadığı bir tarih olmayacağı gibi Türklerin yapıpta tarihe geçmeyen olay da pek azdır. Tıpkı Atatürk'ün de övündüğü gibi Türklüğümüzle ne kadar övünsek az kalır. Şimdi sonuca giderken Türk Devriminin tarih akışındaki rolüne bir bakış atalım.

Türk Devrimini ele almak için öncelikle iki büyük devrime yüzeysel de olsa bir bakış atmamız gerekir. Türk Devriminin neden eşsiz olduğunu, eksiksiz olduğunu anlamamız için bu iki devrime bakmamız şarttır. Fransız devrimi ve Rus Devrimi.

Fransız devrimi de, Türk Devrimi gibi tarihin akışını değiştirmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki Fransız devrimi büyük ölçüde siyasal bir devrimdir. Fransız devrimi burjuva ve halkın eş zamanlı devrimidir. Bu devrimde aşağıdan yukarı devrim faktörleri Türk Devriminden farklı olarak bürokratlardır diyebiliriz. Türk Devriminde ise öncül grup askeri elitlerdir. Türk Devrimi ihtilal sınıfından aşağıdan yukarı, inkılap sınıfında ise yukarıdan aşağı yönlüdür. Fransız devriminde halk, devleti ele geçirmiştir ancak Türk Devriminde devlet, toplumla beraber dönüşmüştür. Yine Fransız devriminde Marx'ın klasik devrim modelini görmekteyiz. Çünkü feodaliteye karşıdır, sınıfların çatışması gerilimin merkezidir ve burjuvazi devrimin öncülüdür. Türk Devriminde ise bir sınıf yoktur. Burjuva kavramı Türk milletinde neredeyse bilinmemektedir. Sonucunda ise toplumsal birlik hedeflenir. Türk Devrimi sıfırdan devlet ve milleti inşa hareketidir. Bu iki devrimi birbirinden ayıran en büyük fark ise Fransız devrimi, takibinde kaos ve istikrarsızlık getirir. Ancak Türk Devrimi yıllar süren istikrarsızlığı bitirip yeni bir yapı kurar. Bu yapıyı organize eder ve her türlü saldırıdan kendisini korur. Cumhuriyet'in düşmanlarına karşı amansız bir mücadele ortaya koyar ve bu kararlılıkla uzun süreli kaosların önün geçer. Dini çerçeveye baktığımızda Fransız devriminde kilise tamamen tasfiye edilir ve bu alanda devlet radikal bir tutumla neredeyse tamamen kopuş yaşar. Ancak Türk Devriminde din, siyasi hayattan çekilir ve devlet kontrolünde istismarcılara karşı kontrole alınır. Çünkü din, ne şeyhlerin tekelindedir, ne de devletin güç merkezidir. Son olarak toplumu dönüştürme noktasında ise Fransız devrimi doğal bir dönüşüm hedefi güder. Türk Devrimi ise son derece bilinçli bir dönüşümü amaçlar. Rol modellerinden uygulamalar alırken seçici davranır ve Türk kültürüne uygun şekilde tasarlayıp toplumsal hayata adapte eder.

Fransız Devrimi ve Türk Devrimi arasındaki temel farklar bunlardır. Peki Rus Devrimi ve Türk Devrimi arasındaki farklar nedir?

Rus Devriminin kaynağı ülke içerisindeki iç kaostur. Burada bir "total devrim" görmekteyiz. Çünkü Rus Devriminde iç savaş, sistemin tasfiyesi ve tamamen radikal bir dönüşüm görmekteyiz. Oldukça sert ve parçalayıcı bir devrim örneğidir. Fakat Türk Devriminde daha planlı, iç karışıklıklara karşı sert ancak daha kontrollü bir devrim modeli görmekteyiz. Rus Devrimi parçalanan sistemin parçalarıyla bir yapı kurar ancak Türk Devrimi tüm sistemi kendi eliyle yeniden dizayn ederek dönüştürür. Yine Rus Devriminde sınıf temelli ve proleterya öncülüğünde merkezlenen bir devrim hareketi görmekteyiz. Burada net bir sınıf karşıtlığı mevcuttur ve tüm devrim bu karşıtlık üzerinden şekillenir. Kemalist Devrimde ise sınıflar arası bir çatışma olmadığı gibi ne bir burjuva yönlendirmesi, ne de devlet eliyle organize edilen bir halk mevcuttur. Kendi imkanlarıyla örgütlenen halk, kuvayi milliyeden bir devlet yaratmıştır. Bu devletin temelinde ise hiçbir sınıf çatışması mevcut değildir. Türk Devrimi sınıflar ötesinde bir modernleşme yapısı gütmüştür. Rus Devrimi dünya görüşü olarak enternasyonaldir. Her şeyin önünde sınıfsız bir toplum yapısı koyar ancak Türk Devrimi her noktasında milliyetçidir. Rus Devrimi küresel bir ideoloji olma çabası güderken Türk Devrimi ulusal bir merkezde konumlanır. Rus Devriminde devlet tanımı da yapısı da sıfırdan kurulur. Devlet, bu noktada yeniden yaratılır. Ancak Türk Devrimi, Türk devletine dayanır ve gücünü Türk devletinden alıp, Türk milletine taşır. Devlet burada devrimi yönlendiren bir araç görevi görür. Rus Devriminde göreceğimiz ekonomik model tamamen kısıtlayıcı, özel mülkiyetin reddedildiği, devlet eliyle "kolektifleştirrme" mantığı ile yürüyen bir modeldir. Türk Devrimi ise devletçiliğin yanına özel sektörü koyar ve ekonominin temelini devlet olarak atıp, özel sektöre alan açar. Buradaki en büyük farklardan biri ekonomiyi de millileştirir ve üzerinde çokça durduğumuz millî bir burjuvazi yaratmayı amaçlar. Sona gelirken Rus Devriminden toplumsal modeli oldukça zorlamaya dayalı ve baskı mekanizmaları üzerinden işletilir. Devlet her alanda toplumu izler, toplumun fikrinin, devlet fikrinden ayrılmasına olanak vermez. Çok sesliliğe müsaade etmez ve devlet ideolojisinden başka bir ideolojiye alan sağlamaz. Bu konuda oldukça katı bir yapıdadır. Burada bir aracı kullanmaz ve doğrudan baskı üzerinden bir dönüşüm sağlamayı hedefler. Türk Devrimi ise ideolojik değişimi devlet elinde şekillendirip bunu topluma eğitim üzerinden aktarır, sağlamasını ise hukuk yoluyla yapar. Devrimler, dönüşümü destekler. Devlet kademe kademe bir değişim planı güder. Son olarak ise Rus Devrimi bir kimlik yaratmayı reddetmiş, ulus kavramını merkezine almamıştır. Ulus, devlet üzerinden tanımlanır ve devletin üzerinde hiçbir kavram yoktur. Ancak Türk Devrimi tamamen ulus kimliği inşasını hedefler ve net bir Türk kimliği yaratır. Türk Devrimi, gücünü Türklükten alır ve muhtaç olduğu kudreti damarlarındaki kan olarak belirtir.

Sonuç

Tarihin akışını direkt değiştiren bu devrimler arasında bütüncül olarak en kapsamlı ve en planlı devrim hareketinin Türk Devrimi olduğu gayet açıktır. Devlet ve millet kavramlarının iç içe geçebildiği, bir imparatorluktan ulusa evrilebilen en büyük devrim örneği şüphesiz Türk Devrimidir. Bunu Peker şöyle açıklar "Fakat ne Amerika'nın, ne Fransa'nın, ne de Rusya'nın bu çarpışmaları, Türk kurtuluş ve inkılabında olduğu gibi, bir taraftan iç düşmanlarla, derin taassup mukavemetleriyle uğraşırken, ana yurt topraklarının yabancı çizmeleri altından kurtarılması için yapılan hayat memat boğuşmalarına benzemez!" (Peker, 1935)

Gerçekten de diğer tüm devrimler ülke içi boğuşmalar ve krizlerden doğarken Türk Devrimi hem iç, hem dış düşmanlarla boğuşurken yapılmış bir kavganın tezahürüdür. Türk Devrimi, kendisini boğmak isteyen nice düşmanla savaştı ve tüm savaşlardan galip çıktı. Onun yenilmez kimliğinin, Türk'ün azminden ve kanındaki cevherden geldiğine hiçbir şüphe yoktur. Türklüğün boyun eğmez karakteri bir kez daha 1923'te kendini göstermiş ve bir kez daha son nefeste yeni bir hayat bulmuştur. Türk inkılabı, Türk Devrimi her yönüyle bizimdir ve Türklüğün en büyük iftiharıdır.

Kemalizmin tarihteki rolü reformlardan ziyade tamamen devrim tarafındadır. Çünkü Kemalizm var olanı takip etmemiş, tamamen değiştirmiştir. Kemalizm "Uçurumun kenarındaki yıkık bir ülkeden" ""İçerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet" kurmuştur. Bu devletin adı Türkiye Cumhuriyeti, milleti Türktür. Mayasında ise Türk kanı vardır. Bu devleti bize veren başta Atatürk'e sonra silah arkadaşlarına ve kanını akıtan tüm Türklere saygılarımla...

Kemalist Burjuvazi (!) Neden Başarısız Oldu?

-Doktor Münir

İlhamını esas olarak 1789 Fransız Devriminden aldığını artık hepimizin bildiği Kemalist Devrim, Doğan Avcıoğlu'nun ifadesi ile "Türkiye'nin Düzeni" içerisinde büyük alt yapı devrimlerini gerçekleştirmekte başarısız oldu. Bu tarihsel gerçeklik bugün yaşadığımız şartlar içerisinde ayan beyan ortadadır. Burada asıl sorulması gereken şey ise Kemalist burjuvazinin (!) neden başarısız olduğu değil Kemalist bir burjuvazinin olup olmadığını sorgulamak gerekliliğidir. Zira Türkiye'nin tarihsel dönüşümü içerisinde kendi imkanları ile bir burjuvazi sınıfın çıkıp çıkmadığını anlaşılmadan Kemalist bir burjuvazinin var olup olmadığı anlaşılamaz.

Burjuva Nedir?

Türkiye'de bir Kemalist burjuvanın olup olmadığını anlamak için ilk önce Burjuva kavramının ne olduğunu ortaya koymak doğru olacaktır.

Burjuvazi esasen Fransızca kökenli bir kelime olarak "şehirde yaşayan" anlamına gelen "bourgeois" sözcüğünden türeyen bir kelimedir. Özellikle orta çağdan itibaren şehir daha doğrusu surların içerisinde yaşamış olan insanların tarımsal faaliyetlerde bulunmalarının neredeyse imkansızlaşması ile birlikte bu insanların şehir hayatı içerisinde zanaatkar ve esnaf/tüccar kimliği ile hareket etmelerinin bir tür zorunluluk olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Bunun yanı sıra kentlerde yaşamakta olup eğitim seviyeleri dolayısı ile kendilerini yetiştirmeyi başarmış insanlar da bu sınıfa dahil oldular.

Yeni çağdan itibaren bu sınıfa mensup olan insanlar o dönemde siyasi ortamda söz sahibi olan soylu ve ruhban sınıflarına karşı 3. bir sınıf olarak ortaya çıktılar. Ve nihayet 1789 Fransız İhtilali ile Burjuvazi ülke yönetiminde etkili bir güç haline geldi. Bununla birlikte bu mücadelesi esnasında Burjuvazi yalnız değildi, "Sans-culottes" yani baldırı çıplaklar olarak da bilinen alt tabaka halk yığınları da Burjuvaziye bu mücadelesi esnasında yoğun destek verdi. Aristokrasi ve Ruhban sınıfı nüfusunu büyük ölçüde kaybetti. Ancak ne zaman ki sosyalizm ideolojisi bu alt tabaka baldırı çıplakları etkilemeye başladı, burjuvazi başta ruhban sınıfı olmak üzere diğer sınıflar ile iş birliğine girdi.

Türkiye'de Burjuvazi Var mı ?

1789 Fransız İhtilali kuşkusuz dünya tarihindeki en büyük ilerici adımlardan birisidir. Zira o tarihe kadar yönetimin yalnızca aristokrasiye ve ruhban sınıfına ait olduğu kabul edilen bir dünyada sıradan halk kitlelerinin de devletin mukadderatına ortak olması ile sonuçlanmıştır. Peki o dönemde Türkiye de de benzer bir devrim süreci gerçekleşebilir miydi? Bu sorunun cevabını bulabilmek için ilk önce Osmanlıdaki sosyal ve ekonomik düzene bakmak gerekmektedir.

Öncelikle Osmanlı toplumsal düzeni içerisinde toplum Reaya ve Beraya olmak üzere 2 sınıfa ayrılmıştır. Beraya berat sahibi olarak devlet görevlisi idi. İlm-i örf veya seyf adı verilen askeri sınıfın yanında "İlm-i Kalem" veya Kalemiye denilen bürokrasi ve Ehli Şer olarak adlandırılan Şeriye sınıfı Beraya sınıfının içerisine girerdi. Reaya ise bunların haricinde kalan insanları ifade ederdi.

Bununla birlikte Timar sistemi ile toprağın mülkiyeti devlete ait idi. Şehirlerde ise ticari hayat Narh sistemi ile denetim altına alınmıştı. Hiçbir tüccar sattığı malın fiyatını kendisi belirleyemiyor, tavan fiyat uygulaması ile hem sermaye birikimi yapılamıyor hem de halk ağır fiyatlar altında ezilmiyordu. Bu durum 18. Yüzyıla kadar devam etti, bu dönemde Osmanlı devleti prekapitalist bir sisteme geçmiş ve kapitalist bir düzene geçiş için hazırlıklı idi. Ancak 1839 Balta Limanı antlaşmaları ile bu durum sona erdi. Bu yabancı tüccarlar ile mücadele edebilecek bir burjuvazi sınıfının var olmaması nedeni ile Osmanlı Devleti ucuz mal cenneti haline geldi ve her şeyi ile tamamen dışarı bağımlı hale geldi.

Bu sistem içerisinde ülkeye gelen yabancı yatırımcılara destek olan kompradorlar ise genel olarak Rum ve Ermeniler idi fakat bunların arasında bazı Türkler de vardı.

1908 yılında ihtilal yapan ve ülkenin mukadderatına hakim olan İttihat ve Terakki Cemiyetini kuran ve yöneten kadrolar ise bu konular hakkında ne ilgili ne de bilgili idi. Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi ile bütün sorunların çözüleceğini zanneden bu cemiyet hakikatin acılığını kısa zamanda fark etmişti. 1913 yılındaki Balkan bozgunu sonrasında "Millî bir burjuvazi" kurmanın zaruri olduğunu fark eden İTC bu yönde harekete geçti. Ancak burjuvazi öyle devlet eliyle, devlet desteği ile ortaya çıkacak bir sınıf değildi. Kemal Tahir'in "Kurt Kanunu" romanında Kara Kemal, Abdülkadire bu gerçeği şu sözler ile açıklıyordu;

"-Pavlus gâvurunu bildin mi?
-Evet...
-Bir gün bana anlattıydı uzun uzadıya, 'Her zengin senin istediğin işi göremez,' dediydi. Dediydi ki, 'Millî zenginin adı, burjuvadır. Batı'da derebeyliğin içinde yetişir bu hayvan... Bundan önce de tarihte zengin vardır, ama hiçbiri burjuva değildir. Hele Doğu'dakiler hiç değildir,' dediydi. Anlattıydı burjuvanın özelliğini... İşe yatırırmış eline geçeni, son meteliğine kadar... Gerçekten hürlük istermiş ki pazardaki rakipleriyle boğuşmaya girişip hepsini ortadan kaldırsın! 'Sizinkilerde burjuva çekirdeği yoktur, olamaz da hiç,' dediydi, 'bu sebeple bunlar sırtlarında devlet dayanağını aralıksız duymak isterler, bunlar tekel isterler. Yani isterler ki, devlet her işi bunların yerine yapsın, bütün tehlikeleri ortadan kaldırsın, zararlarını da gerektiğinde yüklensin! Bunlara salt, kürekle para toplamak kalsın... Topladıklarını yeniden yatırmayı da kendilerinden hiç kimse istemesin. Kazansınlar, kazandıklarını saklasınlar, taşa toprağa gömsünler, hatta yabancı ülkeler bankalarına kaçırsınlar. Devleti bırak, kendi kendilerine destek olamaz bunlar..."

Sonuç itibari ile Türkiye'de tarihsel şartlar içerisinde bir burjuvazi sınıfının ortaya çıkması bu şartlar dahilinde imkânsız idi. Ancak ilhamını Fransız İhtilalinden almış olan bir devrimin de burjuvaziye dayanması gerekmekte idi. Sonuç olarak cumhuriyet döneminde de bu burjuvazinin kurulması için çabalar sarfedilmiş olsa da başarıya ulaşılamadı. Zira devlet eli ile zengin olanlar devir değiştiğimde ellerinde olanı kaybetmemek için o anda hakim olan güç kim ise ona yaklaşırlar. Haldun Taner'in "İnsan Ceddinin Şarkısı" eseri bu tipolojinin tipik bir örneğini anlatır;

"Bana Kevakibizade derler
Tevellüd 1302
Gözümü açtım ki Siyasete: İttihat Terakki
Şansa bak sen
Balkan Harbi, Cihan Harbi
Yenilgi
Yıl 1918 Miladi
İşgal yılları, Mondros Sevr
Vahidettin tahtta Son padişah
Damat Ferit, Franche Despres ile
Al takke Ver külah
Ne yapabilirdim bendeniz
Naçar onlara yanaştık
Evde evladü ayal Neylersiniz!

Yıl 1919
Bir mayıs sabahı Dalgalandı ufuklar
Erzurum Kongresi, Misak-ı Milli
Kuvayi Milliye, Kuvayi İnzibatiye
Sakarya, Büyük Taarruz
Ordular hedefiniz Akdeniz
Bir kalpak tedarik edip acele
Soluğu İzmir'de aldım Bendeniz
Müntehibi evvel Müntehibi sani Kulunuz
Sekiz devre İzmir Milletvekili
Demiryollarla döşendi ya Vatan
Ondan payımız oldu bizim de
Fabrikalada bezendi ya her yan
Onda da tuzumuz bulundu
Ya
Yıl 1945
Dörtlerin takriri mecliste
Muhalefet
Nerde hareket Orda bereket
Yer elini Yeni parti Bendeniz

Ama onlar da sakar
Beceremediler, Beceremezler efendim
O kadar söyledim
A-ah
Dinleternedim Bendeniz
Bir sabah açtık ki radyoyu
Silahlı Kuvvetler, ihtilal
Eh bizde de asker Kanı var
Anayasaya bir evet
Yaşasın zinde kuvvetler, Yaşasın Kurucu Meclis
Düğün olur mu kambersiz
Yine dönüp dolaşıp Milletvekili Bendeniz
Ya ya işte böyle efendim
Darwin bir şey demiş ya hani
İnsanın ceddi maymundur diye
Palavra
İnsan kedi sulbündendir, İnsanın ceddi kedi
Neden mi dersiniz
Dört ayak üstü düştüğünden belli"

Dolayısı ile Türkiye'de bir Kemalist burjuvazi olup olmadığına değil, bir burjuvazinin var olup olmadığına bakmak en doğrusu olacaktır.

Bir Yetimin Hayali, Kimsesizlerin Kimsesi Cumhuriyet

-Buğra Küçük

Yoksulluğun, hastalığın ve ölümün bir tufan gibi esip gürlediği bir kader gibi nesilden nesile aktarıldığı Anadolu bozkırlarında yüzyıllar boyunca yankılanan sessiz bir çığlık vardı. Bu çığlık, tarlasında teri kanı toprağa karışırken emeği saraylar tarafından gasp edilen köylünün çığlığıydı. Bu çığlık; Yemen'in kavurucu çöllerinde, Kafkasların dondurucu dağlarında ne uğruna savaştığını bilmeden can veren geride sadece ağıtlar bırakan Anadolu evlatlarının çığlığıydı. Onlar ki Yemen'de kanları dökülen Körfez'de ihanete uğrayan, Kafkas'ta donarak ölen, kendi canı pahasına müttefik kurtaran, Çanakkale'de destan yazanlardı. Bu kahramanların yüzyıllardır kendi hırs ve çıkarları uğruna kanını emen egemenlik zincirlerini elinde tutanlar doymak bilmeden Türk'ün emeğini, kanını ve canını sömürdü.

İnsanlık tarihi, ne yazık ki uzun asırlar boyunca gücün, zorbalığın, asil kanların ve "ilahi" olduğu iddia edilen hakların gölgesinde yazıldı. Milyonlarca insan, dar bir zümrenin ihtirasları uğruna yalnızca birer tebaa, birer rakam, birer kul olarak var oldu. Tebaa dahi sayılmayan, "öküzümüzden sonra gelen" kadınlarımızın emeğini yiyip bitiren bu düzen, ta ki insanlık onuru kendi kaderine el koyma iradesini gösterene kadar hüküm sürmüştür.

İşte Cumhuriyet; tebaanın yurttaşa, kulun bireye, sessiz yığınların egemen bir millete dönüşmesinin kanla, irfanla ve eşsiz bir cesaretle yazılmış destanıdır. Ve bugün, bu satırları okurken damarlarında hissetmen gereken o mukaddes ateş, tarihin gördüğü en büyük aydınlanma devriminin, Türkiye Cumhuriyeti'nin ateşidir!

Yalancı Şafaklar

Cumhuriyet ve eşitlik kavramlarının köklerine inmek istediğimizde yolumuz kaçınılmaz olarak Antik Yunan'ın agoralarına ve Roma'nın görkemli forumlarına düşer. Bu antik medeniyetler, 18. yüzyıla kadar süregelen sistemin en parlak cumhuriyet dönemleri içerisinde olsa dahi, içlerinde büyük eşitsizlikler barındırmaktaydı. Yunan toplumunun soylu erkekleri yönetimde ortaklaşa karar alırken; kadınlar, yabancılar ve köleler insan dahi sayılmadan günlerini geçiriyordu. Nüfusun yalnız onda birinin siyasi haklara sahip olduğu bir toplum düzeninin sistematik ve işlevsel olabilmesi çok mümkün değildi.

Yüzyıllar boyu süren karanlık egemenliğin, engizisyonun ve feodalizmin ardından aydınlanma felsefesi, zincirleri kırma fikrini Avrupa içerisinde seslendirmeye başladı. Aydınlar içerisinde günbegün yükselen bu ses, 1789 yılında Paris sokaklarında cereyan etti. "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" çığlıkları önce tüm Fransa'yı, ardından tüm Avrupa'yı sardı. Fransız Devrimi, egemenlik anlayışını Tanrı'dan aldığını iddia eden krallıkların hepsini tehdit etmiştir. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, devletin yurttaşlara karşı olan sorumluluklarını tasdik etmiş; insanın doğuştan özgür ve eşit olduğunu söyleyerek hukukî bir devrime imza atmıştır. İnsanlık tarihinde ilk kez bir topluluk zincirlerini kırmıştır; ancak giyotinler asillerin, soyluların kafasını kopartırken yeni asiller ve güç kaynakları doğurmuştur. Bu sefer gücün kaynağı soy değil, paradır.

Devrimi sokaklarda kanlarını dökerek yapan "baldırı çıplaklar" (sans-culottes), işçiler ve yoksul köylüler, yeni kurulan devlette kapının dışına konuldu. Devrimin teorisyenlerinden Emmanuel Joseph Sieyès'in icat ettiği o meşhur "Aktif ve Pasif Yurttaş" ayrımı, eşitlik naraları ile yükselen bir devrimin ruhunu sönümlemiştir. Egemenlik bütün haklarıyla millete değil, vergi ödeyebilme gücüne göre şekillenmiştir. Dahası, bu sözde eşitlikçi sistem nüfusun yarısını oluşturan kadınları tamamen dışlamış, egemenlikte söz sahibi yapmamıştır. "Kadının giyotine gitme hakkı varsa, meclis kürsüsüne çıkma hakkı da olmalıdır" diye haykıran Olympe de Gouges kendisini giyotinde bulmuştur.

İmparatorluğun Gözyaşları

Paris'te olanlar bütün imparatorlukların gözünü korkutmuş, imparatorluklarda yaşayan insanların egemenlik taleplerini artırmıştır. Osmanlı ise Batılı devletlere şirin gözükmek, 19. yüzyılın getirdiği onur kırıcı mağlubiyetlerin ve iktisadi çöküşün tebaa üstündeki gerginliğini sönümlemek için yetersiz fakat bir ilk olması bakımından anlamlı değişikliklere gitmiştir. Tanzimat ve Islahat fermanları, bu bakımdan devrim niteliğinde köklü bir değişiklikten ziyade tebaanın makyajlanmış versiyonudur.

Türk aydınlarının zindanlardan sürgünlere, sürgünlerden idama gittiği o buhranlı günlerde, Osmanlı aydınlarının ve subaylarının el ele büyüttükleri inanç meşrutiyetti. 1876'da Kanun-i Esasi'nin ilanı ve Birinci Meşrutiyet ile meclis açıldığında tebaa önemli haklar kazanmıştır ama bu, bir kurtuluştan ziyade bir fragman niteliğindedir. Nitekim Kanun-i Esasi'nin 113. maddesi, bir isyan belirtisi görüldüğünde sıkıyönetim ilan etme yetkisini ve hükümetin güvenliğini tehdit edenleri polis soruşturmasıyla sürgün etme hakkını doğrudan padişaha veren madde olarak çok tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalara pek hacet kalmadan iki sene sonra padişah meclisi tatil etmiş ve 33 yıllık İstibdat Devri başlamıştır.

Ta ki 1908'e kadar... 1908'deki İkinci Meşrutiyet umut çiçeklerini yeniden açtırmıştır. Devletin sürüklenmekte olduğu bataklıktan yeniden meşrutiyet ile kurtuluşa ereceğine inanan İttihatçılar, zor kullanarak anayasal düzeni tesis etmiştir. İkinci Meşrutiyet sırasında çalkantılı günler geçiren, savaştan savaşa koşan subaylar; ülkenin aydınlanma sürecinin sadece bir meclis veya bir anayasa ile sonuca ermeyeceğinin egemenliğin altının doldurulması gerektiğinin farkına vardılar. Ancak yüzlerce yıllık köhne sistemin yok edilmesi hiç de kolay bir süreç olmayacaktı.

Uçurumun Kenarında Bir Ülke

Ve mütareke imzalanmış aziz vatanın boynuna idam urganı geçirilmişti. Onurlu bir savaştan yenik ayrılan devlet; onursuz bir antlaşmalar zincirinin tahakkümü altında inim inim inliyor, Anadolu can çekişiyordu. Orduları terhis edilmiş, tersanelerine girilmiş, her köşesi bilfiil işgal edilmiş bir ülke. Batı Anadolu'da ve Trakya'da Yunan eziyeti, güneyimizde İtalyan ve Fransız yağması; en kutsallarımız, vatanın harim-i ismeti, İngilizlerin çizmesi altında eziliyordu.

Türk milleti yorgun, hasta ve umutsuz düşmüştü. Sıtmanın, tifüsün, frenginin ve yoksulluğun pençesinde kıvranan savaş üstüne savaşta adını dahi duymadığı yerlerde evlatlarını şehit veren, sadece vergi ve asker almak için hatırlanan bu şanlı millet, cahillikten başka bir şeyin geçmek için yol bulamadığı Anadolu'da bir başına kalmıştı.

Falih Rıfkı Atay, Zeytindağı kitabında Anadolu'da bir başına kalmış Türk'ü anlatırken hepimizin içine tarif edilemeyecek bir ateş korlanıyor. Savaştan dönenlerin geldiği o is içindeki, sadece gazi değil, kan ve gözyaşı taşıyan trenin yolunu bekleyen anamızı şöyle anlatıyor Falih Rıfkı:

"Anadolu, hepimize hınç, şüphe ve emniyetsizlikle bakıyor. Yüz binlerce çocuğunu memesinden sökerek alıp götürdüğümüz bu anaya, şimdi kendimizi ve pişmanlığımızı getiriyoruz. İstasyonda bir kadın durmuş, gelene geçene: — Benim Ahmed'i gördünüz mü? diyor.

Hangi Ahmed'i? Yüz binlerce Ahmed'in hangisini?

Yırtık basmasının altından kolunu çıkararak, trenin gideceği yolun, İstanbul yolunun aksini gösteriyor: — Bu tarafa gitmişti, diyor.

O tarafa? Aden'e mi, Medine'ye mi, Kanal'a mı, Sarıkamış'a mı, Bağdat'a mı? Ahmed'ini buz mu, kum mu, su mu, iskorbüt yarası mı, tifüs biti mi yedi? Eğer hepsinden kurtulmuşsa, Ahmed'ini görsen, ona da soracaksın: — Ahmed'imi gördünüz mü?

Hayır... Hiçbirimiz Ahmed'ini görmedik. Fakat Ahmed'in her şeyi gördü. Allah'ın Muhammed'e bile anlatamadığı cehennemi gördü."

Bu karanlıkta yanan çoban ateşi, o yegâne kurtuluş umudu Halaskargazi Mareşal Mustafa Kemal Atatürk tarafından 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi olmuştur. Bir yıl sonra savaş koşullarında kabul edilen anayasada o sarsıcı ifade yer almıştır:

"Hâkimiyet, bilâkaydüşart milletindir!"

Bu sadece bir kanun maddesi değil; Anadolu'da bin yıldır kanıyla toprağı sulayan Ahmed'in, Mehmed'in, annelerimizin isyanının anayasaya girişidir. Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi artık sadece Türk milletidir. Egemenlik; elinde mavzeri, ayağında çarığıyla yarı aç yarı tok cepheden cepheyi soranlara verilmiştir.

Bir Yetimin Düşü: Kimsesizlerin Kimsesi Olmak

Cumhuriyetin ruhu, Selanik'te gümrük memuru Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın oğlu olarak dünyaya gelen küçük yaşta babasını kaybeden bir yetim çocuğun hikayesinde gizlidir. Mustafa Kemal kimsesizliğin, yoksulluğun ve çaresizliğin ne demek olduğunu yaşayarak biliyordu. Bu yüzden yeni rejim zenginlerin, toprak ağalarının, din bezirganlarının veya anadan babadan ihtiraslı bir zümrenin rejimi olmamalıydı. Eşitliğin ve hakimiyetin yalnızca kan dökenin, emeğini verenin ve üretenin olduğu o mukaddes cumhuriyet meşalesini yaktı.
O; "Cumhuriyet, bilhassa kimsesizlerin kimsesidir" derken popülist bir siyasetçi edasıyla konuşmuyor; yeni bir toplumsal sözleşmeyi ilan ediyordu. Bu devlet; asırlardır unutulmuş cepheden cepheye sürülmüş vergi ve savaş zamanı hatırlanıp geri kalan zamanlarda yok sayılmış Türk'ün devleti olacaktı. Ve oldu.
Cumhuriyet ilan edilir edilmez devrimlerin beraberinde yeni bir sistem ve hayırlar silsilesi getirdiği çok açıktır. Dağ başındaki, kuş uçmaz kervan geçmez köylerdeki yetimlerin burslu okumasında gördük biz Cumhuriyetin hayrını. Depremlerde gördük, Kıbrıs'ın dağlarında öz kardeşimizi kurtarırken gördük. Eğer bugün Isparta'nın İslamköy'ünden çıkan, çocukluğu çamur içinde çobanlık yaparak geçen bir Süleyman Demirel sırf zeki ve çalışkan olduğu için, hiçbir soylu aileye mensup olmadığı halde bu ülkenin Başbakanı, Cumhurbaşkanı olabiliyorsa; bu sadece ve sadece o yetim Selanikli Mustafa Kemal'in kurduğu fırsat eşitliği ve o sarsılmaz liyakat sistemi sayesindedir. Bugün yoksul bir işçi çocuğu, bir yetim, bir öksüz devlette söz sahibi olabiliyorsa hakim, savcı, general, bürokrat, bakan, başbakan, cumhurbaşkanı olabiliyorsa insan onuru ayaklar altına alınmıyorsa biz cumhuriyetin çok hayrını gördük.

Bu Miras Bizim Omuzlarımızda!

Şimdi sıra sende! Bu satırları okuyan arkadaş, vatan derdiyle dertlenenler, hürriyet ateşiyle yanıp kavrulanlar, adalete inananlar, hiç tanımadığı yurttaşının derdiyle dertlenenler... Türk genci, Türk aydını, Türk işçisi, Türk emekçisi ve Türk kadını!
Durup bir düşün; İnönü'de, Sakarya'da, Dumlupınar'da... Kafkas'ta donanı, Yemen'de yananı, Libya'da vuruşanı, Suriye'de gazi kalanı, vatanın dört bir yanında çalışanı, çabalayanı... Senin bugün başın dik gezebilmen , özgürce düşünebilmen , senin yaşayabilmen , okullarda bilim öğrenebilmen için toprağa düşenleri anımsa. Cumhuriyet, 29 Ekim'lerde sadece bayrak asıp şiir okuyarak, sosyal medyaya hikâye atılarak geçiştirilecek nostaljik bir anı değildir. Cumhuriyet, damarlarında akan kandır! Cumhuriyet aldığın nefestir, Cumhuriyet Türk gencinin ruhudur. Cumhuriyet; senin bugün "ben" diyebilme, "hayır" diyebilme, zulme karşı mukavemet hakkındır.
Bugün etrafına baktığında gazilerin özlük hakları için eylem yaptığını, hukukî haklarını savunmaya çalışanların önlerine türlü engeller çıkartıldığını görebilirsin. Liyakatin yerini sadakatin, bilimin yerini dogmaların, hukukun yerini keyfiliğin almaya çalıştığını hissedebilirsin. Kurumların içinin boşaltıldığına, Cumhuriyetin eşitlikçi duvarlarının feodal, arkaik ve imtiyazlı zihniyetler tarafından kemirildiğine, Cumhuriyete paralel yapılanmalar oluşturulduğuna, hatta demokratik rejim karşıtı darbe girişimlerine şahit olabilirsin. Bunlara bakıp köşene çekilmek, sızlanmak, "Ben mi kurtaracağım?" diyerek umutsuzluğa sürüklenmek sana haramdır!
Sen ki uçurumun kenarındaki yıkık bir ülkeden yepyeni bir güneş doğuranların neslindensin. Sen ki egemenliği saraylardan alıp milletin bağrına yerleştiren, kimsesizlerin kimsesi olan o yüce Cumhuriyet devrimlerinin yılmaz bekçisisin! Anadolu'da yanan çoban ateşi bugün senin içindedir. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nde işaret ettiği o **"ahval ve şerait"** içinde dahi olsan, mücadele etmen için gereken güç damarlarındaki asil kanda saklıdır.
Hukuku, aklı, bilimi ve eşitliği kendimize şiar edinmeliyiz.
"Fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesillerin yetişmesi için, hayrını gördüğümüz Cumhuriyetin nimetlerinin kesintiye uğramaması için bulunduğumuz her yeri bir mücadele cephesine çevirmeliyiz. Okulda, işte, sokakta... Nerede bulunursan bulun, senin en önemli görevin cumhuriyet meşalesini ileriye taşımaktır. Unutma; cumhuriyet bir kez ilan edilip bitmiş statik bir yapı değil; ilahi bir güç tarafından bize verilmedi. Onu kanımızla, canımızla biz var ettik; korumak da yine bizim görevimizdir. Devrimci bir yürüyüşün adıdır cumhuriyet!
Devrim nöbetinin sırası bugün biz Türk gençlerindedir. Türkiye Cumhuriyeti'ni ileri taşımak bizim elimizdedir. Bu mücadelede kanımızla, canımızla, emeğimizle üreterek çabalamalıyız. Daima ileri gitmek zorundayız. Türkiye Cumhuriyeti geri kalamaz.
İleri, daima ileri!

Lütuf Değil, Mücadele: Osmanlı'dan Günümüze Türk Kadınının Hak Arayışı

-Nisa Yılmaz

Kadınlar olarak bugün bize sadece minnet duymamız gereken bir lütuf gibi anlatılan haklarımızın arkasında aslında çok ağır bedellerle verilmiş siyasi bir mücadele var.

Yakın tarihimize dönüp baktığımızda 1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet'i görüyoruz. İttihat ve Terakki'nin yaydığı "Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet" (Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik) düşüncesi sadece erkekleri değil, yıllardır toplumun gerisinde bırakılan dört duvar arasına sıkıştırılan kadınları da derinden etkiledi. Hürriyet; meclislerde ve kıraathanelerde coşkuyla konuşulurken Osmanlı kadını da kendi hayatındaki baskıları, evlilikteki eşitsizlikleri ve eğitimsizliği sorgulamaya başlamış hatta bunun için kalemi eline almıştı. Artık dergilerde, gazetelerde kendi imzalarıyla hak talep eden, sadece evdeki anne rolüyle değil aynı zamanda toplumun içinden bir ses olarak konuşan kadınlar vardı.

Bu uyanışın en önemli isimlerinden biri Nuriye Ulviye Mevlan Civelek'ti. Henüz 20 yaşındayken -1913 yılında- yazarlarının, çizerlerinin ve çalışanlarının tamamı kadınlardan oluşan Kadınlar Dünyası dergisini kurdu. Dergi o kadar cesurdu ki sayfalarında, çalışan kadın fotoğraflarına yer veriyor, kadınlar memur olana kadar mücadeleyi bırakmayacaklarını ilan ediyordu. Aynı yıl Nuriye Ulviye, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'ni de hayata geçirdi. En temel talepleri kadınların çalışma hayatına katılması, kılık kıyafetteki katı baskıların esnetilmesi ve yükseköğrenim görülmesiydi. Hatta kadınların telefon idaresinde çalışabilmesi için devlet kademelerini zorladılar ve ilk telefon operatörü kadınların işe alınmasını sağladılar. Verilen bu inatçı mücadele kısa sürede sonuç verdi. 1914 yılında Osmanlı'nın ilk kadın üniversitesi olan İnas Darülfununu açıldı, kadınlar terzilik veya ebelik dışında da meslekler edinmeye, devlet dairelerinde memur olarak çalışmaya başladı.

Cumhuriyet ilan edilmeden hemen önce ise sahneye Nezihe Muhiddin çıktı. Haziran 1923'te, kadınları siyasetin tam merkezine taşımak hedefiyle Kadınlar Halk Fırkası adıyla bir siyasi parti kurmak için başvuruda bulundu. Düşünün ki o dönem henüz Cumhuriyet bile ilan edilmemişti! Buna rağmen kadınlar seçme ve seçilme hakkı için örgütlenmeye çalışıyordu. Başvuru, yürürlükteki seçim kanununda kadınların siyasi temsil hakkı olmadığı gerekçesiyle reddedildi. Ama Nezihe Muhiddin mücadeleden vazgeçmedi. Kurduğu partiyi Türk Kadınlar Birliği adıyla bir derneğe dönüştürdü ve yıllarca kadınların siyasi hakları için mitingler düzenleyip cesur kampanyalar yürüttü.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bu mücadele bir devlet politikası hâline geldi. Gazi Mustafa Kemal Atatürk; kadınların toplumdan ve üretimden dışlandığı bir ülkede gerçek anlamda kalkınmanın, çağdaşlaşmanın mümkün olmadığını biliyordu. Daha önce mücadele eden bedel ödeyen kadınların açtığı yolu Cumhuriyet devrimleri daha da ileri taşıdı. 1926 tarihli Medeni Kanun bunun en kritik eşiklerinden biridir. Bu kanunla erkeğin çok eşliliği yasaklandı, evlilik resmi nikah şartına bağlandı; kadınlara boşanma, velayet ve miras konularında erkeklerle eşit haklar tanınarak kadın hukuken erkeğe bağlı bir "gölge" konumundan çıkarılıp nihayet birey olarak kabul edildi.

Siyasi hakların verilmesi ise aşama aşama gerçekleşti. 1930'da belediye, 1933'te muhtarlık seçimlerine katılma hakkı kazanan kadınlara, 1934 yılında genel seçimlerde milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi sadece Türkiye için değil, dünya tarihi açısından da olağanüstü bir adımdı. O yıllarda Fransa, İtalya, İsviçre gibi birçok Avrupa ülkesinde kadınlar halâ bu haklara sahip değildi ve Türkiye'deki gelişmeleri gıptayla izliyorlardı.

Bu tarihî adımın hemen ardından, 1935 yılında yapılan genel seçimler kadın mücadelesinin en somut meyvelerinden birini verdi. Aralarında Ankara'nın bir köyünden muhtar olarak çıkıp Meclis sıralarına oturan Satı Kadın'ın (Hatı Çırpan) ve dönemin güçlü aydın kadınlarının da bulunduğu 18 kadın milletvekili Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Bu, o dönem parlamentodaki yaklaşık %4,5'lik kadın temsil oranıyla dünya çapında devrim niteliğinde bir başarıydı. Hatta bu büyük adımın coşkusuyla aynı yıl, dünyanın dört bir yanından gelen feministlerin katılımıyla 12. Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi İstanbul'da, Yıldız Sarayı'nda toplandı. Kadınlar artık sadece kanunlarla korunan bireyler değil, aynı zamanda memleketin kaderinde söz sahibi olan, yasa yapan, uluslararası arenada ülkesini temsil eden ve Meclis kürsüsünden kendi haklarını savunan siyasi özneler haline gelmişti.

Peki sonra ne oldu? Bu kazanımlar neden zamanla tartışılır hâle geldi?

Bugün adaletin çoğu zaman mahkeme salonlarından önce sosyal medyada arandığı bir dönemde yaşıyoruz. Şule Çet öldürüldüğünde olayın ilk anda intihar gibi gösterilmeye çalışılması bunun en çarpıcı örneklerinden biriydi. Eğer kamuoyu ve özellikle kadınlar ses çıkarmasaydı belki de dosya farklı şekilde sonuçlanacaktı.

Bugün birçok kadın çantasında biber gazıyla, telefonunda **KADES** uygulamasıyla sokağa çıkıyor. "Bana bir şey olursa failim şudur" diyerek daha hayattayken kendini korumaya çalışan kadınların olduğu bir ülkede kadın cinayetlerini yalnızca adlî bir olay olarak görmek mümkün değil. Faillerin çeşitli indirimlerden yararlanması ya da cezaların caydırıcı olmaması toplumdaki güvensizliği daha da artırıyor. İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması da bu tartışmaların önemli başlıklarından biri haline geldi.

En acı gerçeklerden biri ise kadınların en çok evlerinde şiddete maruz kalması. Haberlerde sık sık gördüğümüz gibi kadınlar çoğu zaman en güvende olmaları gereken yerde, eşleri ya da aile bireyleri tarafından öldürülüyor. Defalarca uzaklaştırma kararı almasına rağmen korunamayan boşanmak istediği için öldürülen pek çok kadın bunun acı örnekleri arasında yer alıyor.

Toplumda hâlâ kadından susması, şiddeti sineye çekmesi ve "yuvası bozulmasın" diye fedakârlık yapması beklenebiliyor. Oysa bir kadın "Ben bu şiddeti kabul etmiyorum" diyerek ayrılmak istediğinde çoğu zaman en büyük tehlikeyle karşı karşıya kalıyor. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte kadınların hangi mücadelelerle bu hakları kazandığını biliyoruz. Bugün de bu hakların korunmasının ne kadar önemli olduğunun farkındayız. Nuriye Ulviye'nin, Nezihe Muhiddin'in ve ismini bilmediğimiz daha nice kadının bıraktığı miras bize sessiz kalmamamız gerektiğini hatırlatıyor. Çünkü haklar ancak sahip çıkıldığında korunabilir.

Première année N° 123 — SAMEDI — 1913 Décembre 21. 3 Janvier 1914

LE NUMÉRO 60 PARAS

Propriétaire et Directrice : M. OULVIÉ MEVLAN

Kadinlar Dunyassi

Monde féminin

Feminist Edebiyat Eleştirisi: Kuramsal Çerçeve ve Çalıkuşu Romanına Bakış

-Buse Nur Oğuzal

Roman, bireyin iç dünyasını, toplumsal yapıyı ve tarihsel dönüşümleri yansıtan en önemli edebî türlerden biridir. Türk edebiyatında özellikle Tanzimat'tan itibaren roman, toplumsal değişimin izlerini sürmek ve yeni insan tiplerini ortaya koymak amacıyla kullanılan önemli bir anlatı türü hâline gelmiştir. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'e geçiş sürecinde ise modernleşme hareketlerinin etkisiyle kadın, eğitim, aile ve toplumsal cinsiyet gibi konular romanların temel meseleleri arasında yer almıştır. Bu dönemde kadın karakterler yalnızca aile içinde tanımlanan bireyler olmaktan çıkarak eğitim alan, çalışan, karar veren ve toplumsal yaşamda etkin rol üstlenen öznelere dönüşmeye başlamıştır. Söz konusu dönüşümün edebî alandaki en dikkat çekici örneklerinden biri Reşat Nuri Güntekin'in 1922 yılında yayımlanan Çalıkuşu romanıdır.

Reşat Nuri; eserlerinde Anadolu insanını, eğitim sorunlarını, dönemin kadına bakış açısını, toplumsal değişim ve sorunları realizmin etkisiyle ele almıştır. Çalıkuşu yalnızca güçlü bir olay örgüsüne sahip bir roman değildir. Feride karakteri döneminde yazılan hiçbir kadın karaktere benzememektedir. O dönemde vatanı için savaşan güçlü kadın tipleri, toplumsal bağımsızlık için mücadele eden karakterler olarak çizilmiştir.. Feride karakteri ise bireysel bağımsızlık çerçevesinde de güçlü bir imaj çizmektedir. Romanın baş karakteri Feride, geleneksel kadın kalıplarının dışına çıkan kişiliği, bağımsızlık arzusu, eğitimli ve meslek sahibi olmasıyla dönemin kadın anlayışına yeni bir bakış açısı sunmuştur.

Toplumsal cinsiyet kuramı, kadın ve erkek rollerinin yalnızca biyolojik farklılıklarla açıklanamayacağını; bu rollerin tarihsel, kültürel ve toplumsal süreçler içinde inşa edildiğini ileri sürmektedir. Simone de Beauvoir'ın "Kadın doğulmaz, kadın olunur." yaklaşımı ile Judith Butler'ın toplumsal cinsiyetin performatif niteliğine ilişkin görüşleri, kadın karakterlerin edebî metinlerde nasıl kurgulandığını incelemek için önemli kuramsal çerçeveler sunmaktadır. Bu bağlamda Feride karakterini hem geleneksel kadınlık rollerini belirli ölçülerde sürdüren hem de bu rolleri sorgulayan ve dönüştüren bir özne olarak değerlendirmek mümkündür. Onun öğretmenliği, ekonomik bağımsızlığı, karar alma süreçlerindeki etkinliği ve toplumsal baskılara rağmen kendi yaşamını yönlendirme çabası, modern kadın kimliğinin erken örneklerinden biri olarak dikkat çekmektedir.
Bu çalışmanın amacı; Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu romanında Feride'nin dönemin kadın kimliği inşası üzerindeki katkıları, toplumsal cinsiyet kuramlarının romana nasıl yansıdığı ve Güntekin'in bu normları roman üzerinden nasıl eleştirdiği ve feminist edebiyat eleştirisi çerçevesinde incelemektir. Bu doğrultuda Feride karakterinin kişilik özellikleri, eğitim anlayışı, çalışma yaşamı, toplumsal konumu, ataerkil düzenle ilişkisi ve modernleşme sürecindeki işlevi romanın anlatı yapısı içinde değerlendirilecektir.

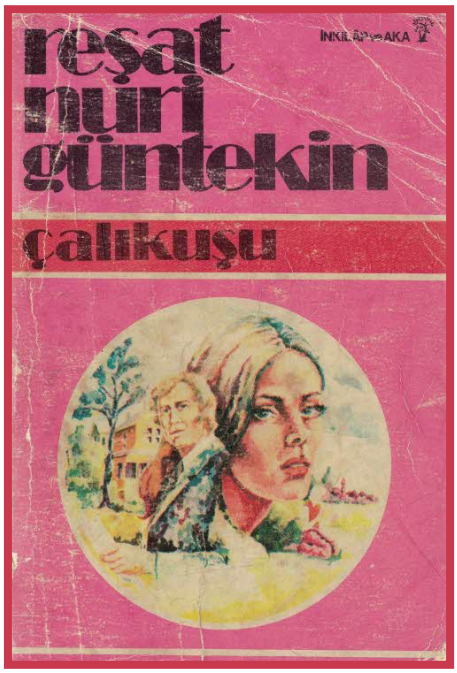

Okur Olarak Kadına Bakış

Karadeniz'in makalesinden yapılan bu alıntıda, okur olan kadının kitaplar ile yönlendirilmesine yönelik bir aktarım olarak söz konusudur. Yalnızca bir roman diyerek değerlendirilen ve çoğu zaman yazar hangi görüşler ile bu yazıyı yazmış diye sorgulanmayan eserlerin okuyucuya yalnızca bir fikir aktarmak için yazılmıştır iddiası yeterli değildir. Bazı eserler -örneğin Samipaşazade Sezai'nin Sergüzeşt eseri- fikri bazı okuyuculara -kadın okuyucular- empoze etmek için yazılması arka planda kendini göstermektedir. Samipaşazade Sezai okuyucuya eserinde kadın nasıl olmalı ve olmamalı çerçevesini ataerkil bir görüşle sınırlamıştır. Bu noktada bu kitabı okuyan bir kadın okuyucu bu fikirler ile erkek egemen bir toplumun beklediği kadına dönüşmekte sorun bulmaması oldukça mümkündür. Feminist edebiyat eleştirisiyle ise kadın okuyucu bu konun üzerine düşünmeye itilmektedir. Amaç, kadının ataerkil düzenin istediği pasif bir kadın kalıbından çıkarak yerine bireysel kararlar alabilen bir kadın olmasıdır. Bu konuda bir eser üzerinden bir kadının kendi kızına ataerkil düzeni nasıl yansıttığını görebileceğimiz en güzel eser, Enderunlu Vâsıf'ın "Tahmîs Bâ-ıstılâhat-ı Zenân Der Vâdî-i Nush ü Pend" adlı eseridir.

Bu şiir bir annenin kızına evlilik, görgü ve iffet üzerine verdiği öğütler meşhur "Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol" dizesiyle özetler. Şiirin günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiş ve halk arasındaki yaygın manası özetle şöyledir: "Kaynananın gönlünü hoş tut, onun rızasını gözet. Kim sana çamurlara bulaş, kötü işler yap der? Ne dindar (aşırı kapalı) ol ne de çok açık saçık giyin. Evinde oturup ahlakınla vakarını koru, sokaklarda gezen serseriler gibi olma; efendi, uslu ve hanımefendi bir kadın ol."

Kadının yalnızca gerçek hayat sahnesinde değil, aynı zamanda roman, şiir, tiyatro gibi daha birçok eserde aşağılandığı, horlandığı, hiçe sayıldığı erkek egemen bir düzenin hâkim olduğu görülmektedir. Bu bakımdan feminist eleştiri, edebî türlerde kadının ele alınış şeklini ve kadına karşı bu yaklaşımı ortaya çıkarmak amacıyla başlayıp kısa sürede kadına yönelik başka sorunlara da dikkat çekmeyi başarısını göstermiştir. Moran (1994, s. 231-232), Gilbert ve Gubar'ın "canavar" ve "evdeki melek" olarak adlandırdığı kadın tiplerini "ölümcül kadın" ve "kurban" olarak adlandırmaktadır. Moran'a göre kurban kadın tipi namuslu, alçakgönüllü, uysal, masum, kendini evine/kocasına/çocuklarına adayan, genç kız ve kadın tipidir. Bu kadın tipi erkek yazarların idealize ettiği, erkek egemenliğine severek ve isteyerek boyun eğen, güzelliğiyle öne çıkan, melek huylu kadınlardır. Türk edebiyatında Şemsettin Sami'nin Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat adlı romanının kahramanı Fitnat, Namık Kemal'in İntibah romanındaki Dilaşup, Samipaşazade Sezai'nin Sergüzeşt'indeki Dilber, Ahmet Mithat Efendi'nin Felatun Bey ve Râkım Efendi'sindeki Canan adlı karakterler kurban kadın tipinin örnekleri olarak gösterilmektedir. Ölümcül kadın tipi ise bağımsızlığına özgürlüğüne düşkün, kişisel çıkarlarını ön plana çıkaran, erkek egemen bir toplumda otoriteye başkaldıran ve kendine biçilen hayat tarzını kabullenmeyen kadınlardır. Bu kadın tipi okura bir şeytan gibi sunulan; her türlü entrika, hile, yalan ve hatta cinayete başvuran kadınlardır. Bu ölümcül kadın tipi içinse İntibah romanındaki Mahpeyker, Nabizade Nazım'ın Zehra'sı, Yeryüzünde Bir Melek romanındaki Arife tipleri örnek niteliği taşımaktadır. Edebî eserlerde kadın, bu şekilde kategorize edilerek psikolojik açıdan baskı altına alınmaya ve üzerinde güç uygulanmaya çalışılmıştır. Bunun için kadın roman/hikâye kurgusunun içinde bir oyuncak gibi kullanılıp yansıtılmaktadır. "Dişilik doğaldır ve doğuştandır, kadınlık ise eğitim ve terbiye sonucunda sonradan kazanılır. Ataerkil oyun bu kavramları özdeşleştirmekle oynanır." (Moran, 1994, s. 232) Kadının doğuştan sahip olduğu ve biyolojik yönünü belirten dişilik ile toplumsal ve kültürel yaşantıların belirlediği kadınlık rolü, yazar tarafından bir oyun şeklinde özdeşleştirilmiştir. Böylece kadının gerçek hayat ile edebî eserlerdeki durumu arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır.. Okur olarak kadına yönelik feminist eleştirinin ilk evresinde erkek yazarların, eserlerinde kadını ele alış, işleyiş şekli, kadın hakkındaki düşünceleri ortaya konmaya çalışılmış ve kadının ideolojik açıdan ele alındığı görülmüştür. (Karadeniz, 2019).

Feminizm Nedir?

Fransızca kökenli olan feminizm, Türk Dil Kurumuna göre toplumda kadının haklarını çoğaltma, erkeğinkiler düzeyine çıkarma ve cinsiyet eşitliği sağlama amacını güden düşünce akımıdır. Kadınların siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunur.

Feminist Edebiyat Kuramı Nedir?

Feminist edebiyat kuramı; ataerkil ideolojilerin edebi metinleri nasıl şekillendirdiğini inceler. Kadınların toplumdaki konumunu ve toplumsal cinsiyet rollerini analiz ederek edebiyat kanonunu yeniden okumayı, kadınların edebi üretimini görünür kılmayı ve cinsiyetçi anlatıları deşifre etmeyi hedefler.

Çalıkuşu Romanı Hakkında Bilgiler

Çalıkuşu romanı, Reşat Nuri Güntekin'in 1922 yılında yayımladığı eseridir. Ağırlıklı olarak Anadolu'da, Osmanlı'nın son dönemlerinde geçmektedir. Kitap, Feride'nin anı defteri olarak yazılmakla birlikte yalnızca son bölüm dışarıdan birinin gözlemci bakış açısıyla yazılmıştır. Güntekin, Çalıkuşu romanını "İstanbul Kızı" adıyla dört perdelik bir oyun olarak yazmıştır. Beklediği ilgiyi görmeyen oyunu Reşat Nuri, Çalıkuşu adıyla revize etmiş ve Vakit Gazetesi'nde yayımlamıştır. Çalıkuşu, roman olarak tefrika edilince büyük ilgi görmüş ve Türk Edebiyatı klasikleri arasındaki yerini almıştır. Çalıkuşu Feride'nin başından geçen duygusal olayları anlatmasıyla Romantizm akımını, toplumsal sorunları eleştirmesiyle de Realizm akımını yansıtmaktadır. Roman, İstanbul, Bursa, Çanakkale, İzmir ve Kuşadası şehirlerinde geçmektedir.

Çalıkuşu Roman Özeti

Feride'nin babası Nizamettin Bey subaydır. Annesi Güzide Hanım, Feride'in babasının görev yerlerine birlikte gitmeleri sebebiyle hassas bedeni hastalığa yakalanmış ve Feride çok küçük yaştayken vefat etmiştir. Babası, küçük bir çocuğun askerler arasında yaşayamayacağını fark edince Feride'yi İstanbul'a anneannesi ve teyzelerinin yanına getirmiştir. Sonra babası Feride'yi kız çocukların yatılı eğitim veren Fransız Notre Dame de Sion Okulu'na kaydettirmiştir. Feride; çok hareketli, sevecen, gururlu ve sevgisini doğru yansıtmayı bilmeyen bir çocuktur. Yıldızlarda annesini görmeyi umduğu bir gece tırmandığı ağaçtan inatla inmemesi sebebiyle muallimesi gayriihtiyari "çalıkuşu" demiş ve sonra adı "Çalıkuşu" olarak kalmıştır. Bu ismi açıkça ifade etmese de Feride de sevmiştir. Feride tatillerini teyzesi Besime Hanım'ın köşkünde geçirmiş ve kuzeni Kâmuran'ı ise bu vakitlerde görür olmuştur. Kâmuran, Feride'in aksine oldukça sakin bir mizaca sahiptir. Diğer erkek çocuklarının ilgilendikleri şeylerle ilgilenmeyen Kâmuran, Feride tarafından "kibarcık" olarak adlandırılır. Feride'nin Kâmuran'a olan aşkı ortaya çıkınca nişanlanırlar. Nişanlılarken Kâmuran bir süreliğine Avrupa'ya gider. Kâmuran, Avrupa'dan dönünce düğün yapmaya karar verirler. Düğün gecesinde Feride'nin yanına siyah çarşaflı bir kadın gelir. Kâmuran'ın, Avrupa'da bir kadınla ilişkisi olduğunu, hatta bu kadına evlilik teklifi ettiğini söyler. Aldatıldığını öğrenen Feride, düğün gecesi Kâmuran'ı terk eder. Eğitimi nedeniyle öğretmenlik yapmaya karar verir. Öğretmenlik yapacağı yere atanana kadar annesinin dadısı Gülmisal Kalfa'nın yanında kalır. Zeyniler Köyü'nde öğretmenliği kabul etmiş, yolları bile olmayan, yoksul bir köye atanmıştır. Köy okulu, ahırdan bozma, tıpkı mezarlığı andıran bir görünüme sahiptir. Okulda, doğru düzgün okul araç-gereçleri bulunmamaktadır ve öğretmenlik yapan Hatice Hoca isminde kadının hiç tahsili yoktur. Hatice Hoca günün belli vakitlerinde mezarlıkta yatır bekçiliği yapan, geri kalan kısmında öğretmenlik yapan bir kimsedir. Sınıflarda sıralar üst üste bir köşeye atılmış ve öğrenciler yerde oturarak eğitim görmektedir (Güntekin, 2016: 226).

Sınıfta her kız öğrencinin adı Zehra ya da Ayşe'yken Munise isminde sessiz ve güzel bir kız çocuğu Feride'nin dikkatini çekmiştir. Annesi bir askerle kaçan Munise, orman memuru ve pasif bir babanın kızıdır. Munise'nin babası ile konuşarak bu güzel kızı evlatlık alan Feride, Munise ile birlikte yaşamaya başlamıştır. Zeyniler Okulu'nun kapanması ile Bursa'da bir okulda çalışmaya başlayan Feride, okulda güzelliği ile herkesin ilgisini çekmiştir. Okulda müzik öğretmeni Şeyh Yusuf Efendi, Feride'ye âşık olmuştur. Herkes bu aşkı konuşurken bir gün Şeyh Yusuf Efendi hastalanmış ve yatağa düşmüştür. Son arzusunun Feride'yi görmek olduğunu söylemiş ve Feride ile görüşmeleri sonrasında ölmüştür. Çıkan dedikodular üzerine Feride Munise ile birlikte Çanakkale'ye gitmiştir (Uygun Aytemiz, 2015: 2139).
Güzelliği başına dert açan Feride "Gülbeşekeri" olarak anılmaya başlamıştır.

Çanakkale'de zengin bir ailenin çocuklarına ders veren Feride, zengin ailenin yaşadığı konakta İhsan Bey tarafından yapılan evlilik teklifini reddetmiştir. Sonrasında Hafız Kurban Efendi adında evli bir adam, eşine Feride'yi beğendiğini onunla evlenmek istediğini söylemiştir. Hafız Kurban Efendi'nin evlenme teklifini de reddeden Feride, artık
Çanakkale'de kalamayacağını hissederek, İzmir'e gitmiştir. İzmir'de varsıl bir ailenin kızlarına Fransızca dersi vermeye başlayan Feride, Munise ile birlikte köşkte yaşamaya başlamışlardır. Evin oğlu Cemil Bey tarafından rahatsız edilince buradan da ayrılmak zorunda kalan Feride, Maarif Teşkilatı'na (Millî Eğitim Bakanlığı) başvurarak Kuşadası'nda Resim ve Türkçe öğretmenine ihtiyaç olduğunu öğrenmiştir. Feride, İzmir'den Kuşadası'na gidince orada huzurlu bir hayata kavuşmuştur. Feride'nin Kuşadası'na gelmesinin ardından Savaş patlak vermiş, Feride'nin Bursa Zeyniler Köyü'nden tanıdığı Doktor Hayrullah Bey'in teklifiyle Feride, hastanede hemşirelik yapmayı kabul etmiştir.

Hastaneye yaralı Binbaşı İhsan Bey'in gelmesi Feride'yi derinden üzmüştür. İhsan Bey'in daha önce evlilik teklifine ret cevabı veren Feride, İhsan Bey'in durumuna üzülmüş ve İhsan Bey'e evlilik teklif etmiştir. İhsan Bey Feride'nin kendisine acıdığını hissetmiş ve bu teklifi kabul etmemiştir. Savaştan sonra Munise'nin hastalanıp yaklaşık iki hafta komada kalıp ölmesi, Feride'yi çok üzmüştür. Yaşadıklarının psikolojik travmasından kurtulamayan Feride'ye bu dönemde Doktor Hayrullah Bey sahip çıkmıştır. Hayrullah Bey, Feride'yi yanına almış ve baba-kız gibi birlikte yaşamaya başlamışlardır. Bölge halkı ise nikâhsız bir kadının bir erkekle birlikte yaşamasını
doğru bulmamış ve dedikodular çıkmıştır. Bunun üzerine kâğıt üzerinde göstermelik bir nikâh yapan Feride ile Yaşlı Doktor Hayrullah Bey halkın öfkesini dindirmiştir. Hayrullah Bey, bir gün Feride'nin anı defterini okumuş ve Feride'nin hala Kamuran'ı sevdiğini anlamıştır. Feride'nin günlüğünü yok eden Hayrullah Bey, durumu Feride'ye hiç belli etmemiştir. Kısa süre sonra Hayrullah Bey hastalanmış ve Feride'ye son arzusu olarak Kamuran'a iletilmek üzere bir mektup vermiştir. Mektubun içerisine Feride'nin günlüğünden bir kısmı koymuştur. Hayrullah Bey, Kamuran'a yazdığı mektubunda, Feride'nin onu çok sevdiğini ve Feride'yle evlenmesini, onu hiçbir zaman bırakmamasını söylemiştir. Bu mektubu saatlerce okuyan Kamuran, Feride'ye olanı biteni anlatmıştır. Feride'yi bırakmayan Kamuran onunla evlenmiş ve mutlu bir yuva kurmuşlardır.

Çalıkuşu Romanının Feminist Edebiyat Kuramı Üzerinden Eleştirisi

Erkeğin namusu ve şerefinin kadın davranışlarına endeksli olduğu bir toplumda annelik, ev kadınlığı misyonları ön plana çıkarılmaktadır. Feride'nin bir kadın olarak memuriyete atanması ve öğretmen olması değerli bir kazanım olarak yorumlanabilir (Uygun Aytemiz, 2015: 2120)

Reşat Nuri; romanın en başında, Feride'nin çocukluğunda sergilediği farklılıklar ile okuyucuya dayatılan kadın tiplerinden farklı bir karakter göstereceğini anlatmıştır. Feminist eleştiri açısından Feride'nin "farklı" oluşu kadına dayatılan imgelerin yıkıldığının göstergesidir. Feride'nin o dönemde özellikle müslüman bir kadın olarak eğitim alması dışında dikiş dikmek, yemek ve temizlik yapmak gibi ev işlerinden uzak olması da Feminist bakış açısına uygundur. O dönemde olan ve günümüzde hala sürdürülen ataerkil bakış açısına göre kadının aslî görevinin ev içi alandan oluşması feminizmin doğuşunun sebeplerinden biri olmuştur. Reşat Nuri'nin kitabı tamamen feminist bir bakış açısıyla yazdığı söylenemese de kitap içerisinde kadınların kendi yaşamlarına karar verebileceği bir evren yaratmıştır.

Feride'nin aldatılmayı kabul etmemesi ve düğün günü Kâmuran'ı terk etmesi bir kırılma noktasıdır ve bu kırılma Feride'nin kendi ayakları üstünde durması ve meslek sahibi olmasına neden olacaktır. Bu kırılma roman için önemlidir. Feminist açıdan değerlendirdiğimizde Feride'nin aldatılmayı kabul etmemesinin doğru bir karar olduğu savunulabilecekse de aynı bakış açısıyla Feride'nin yüzleşmesinin beklenmesi aynı şekilde savunulabilirdir. Burada Güntekin'in, Feride'yi gitmeye karar vermesi şeklinde kaleme almasının nedeni kurguyu sürdürecek düğümün devamlılığının sağlanması olarak açıklanabilir.

Feride, İstanbul'un korunaklı fakat kendisini edilgenleştiren ataerkil konak yaşantısını bırakarak kamusal alana (public sphere) tek başına adım atmıştır. Dönemin toplumsal yapısında tek başına bir kadının var olması neredeyse imkansızken, öğretmenlik mesleği üzerinden kendi ekonomik bağımsızlığını kazanma iradesini göstermiştir. Bu yönüyle Feride, Virginia Woolf'un kavramsallaştırdığı "kendine ait bir oda" ve bağımsız bir bütçe arayışının taşradaki erken bir temsilcisidir.

Feride, "erkek bakışı" olarak çevrilen "male gaze" bakış açısına göre Anadolu'da yaşadığı, erkekler tarafından gördüğü yoğun ilgi cinsel bir bakış açısı üzerindendir. Bu bakış açısına göre Feride'nin eğitimi, öğretmen olması, evlatlık aldığı Munise'ye yaptığı anneliği, merhameti hatta ahlakının hiçbir önemi yoktur. Önemli olan Feride'nin genç ve güzel

olmasıdır. Onun güzelliğini gören erkekler ona aşık olmakta ve kendisine uygun olup olmadığını, daha da önemlisi Feride'nin kendisine karşı ilgisinin olup olmadığını önemsemeden ona evlilik teklifi etmektedirler. Feminist kuram, bu bakış açısını yıkmak üzerine ortaya çıkmıştır. Reşat Nuri Güntekin'de romanın da bu bakış açısını eleştirmektedir. Feride'nin bu teklifleri reddetmesini ve başka şehre tayinini istemesini kaleme alarak bir kadının var olması için evli olması gerektiği algısını yıkmayı amaçlamıştır. Reşat Nuri, eril otoriteyi Feride'ye engel olan makam sahipler üzerinden eleştirmiştir. Onun yanında erkek figürü olarak bir baba veya eş göremeyen makam sahipleri Feride'nin eğitimini ve meslek başarısını göz ardı eden bir tutum sergilemişlerdir. Reşat Nuri burada, erkeğin görünüşte eğitimli ve makam sahibi olmasına rağmen sığ bir bakış açısına sahip olmasını eleştirmektedir.

Erkek yazarın anlatısında kadın, ne kadar asi olursa olsun, en nihayetinde içgüdüsel bir annelik ve ev içi düzen kurma arzusuyla donatılarak ataerkil beklentilerle uyumlu hale getirilmiştir. Munise'nin ölümü ise Feride'nin taşradaki bağlarını kopararak onu yeniden başlangıçtaki bağımlılık ilişkilerine (İstanbul'a ve erkeğe) döndüren anlatısal bir araç olarak kullanılmıştır.

Feride'nin Munise'ye annelik içgüdüsüyle yaklaşması toplumdan ne kadar kopuk ve farklı olursanız olun ataerkil düzende yetiştiğinizde bilinçli veya bilinçsiz olarak bir noktada nasıl boyun eğdiğimizin bir göstergesidir. Feminist bakış açısı bu yüzden yalnızca sistemi eleştirmekle kalmaz aynı zamanda sistemin değişmesi için de çaba gösterir. Çalıkuşu romanı toplumsal bir eleştiri romanı olsa da romanı okuyan ve en sevdiği kitap Çalıkuşu olan Atatürk'ü etkilemiş ve Cumhuriyet ile kadının hak ettiği haklara kavuşabilmesi için önü açılmıştır. Çalıkuşu romanı ve Reşat Nuri bu yüzden edebiyatımızın ve Türk kadının hakları için vazgeçilmez bir roman olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türk edebiyatının dönüm noktalarından biri olan Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu romanı, feminist edebiyat eleştirisi ve toplumsal cinsiyet kuramları çerçevesinde incelenmiştir. Feminist edebiyat kuramının edebî alandaki yeri ve katkıları üzerinde durulmuş, Çalıkuşu'na yansımaları tartışılmıştır. Makalede Feride'nin geleneksel kadın rollerine meydan okuyan yapısı ortaya konmuştur. Feride; ev içi alanla sınırlandırılmış, pasif bir kadın olmayı reddetmiş, bağımsızlık arzusu, aldığı batılı eğitim ve çalışma hayatındaki kararlılığıyla kendi yolunu çizmiştir. İstanbul'un korunaklı fakat edilgen ataerkil konak yapısını geride bırakıp Anadolu'nun kamusal alanına tek başına adım atması, onun ekonomik ve bireysel bağımsızlığını kazanma iradesini somutlaştırmaktadır.
Sonuç olarak Çalıkuşu, yalnızca realizm veya romantizm akımının etkisinde kalmış bir eser değildir. Çalıkuşu, Feride karakteri üzerinden kadının toplumdaki pasif yerini reddeder ve yeni bir yol yaratır. Bu güçlü kadın imajı yalnızca Cumhuriyet öncesini etkilemekle kalmamış, Cumhuriyet döneminde de kadının toplum içindeki yerini sağlamlaştırmıştır. Eser, hem edebi kurgu yönünden hem de toplumsal dönüşümdeki yeri yönünden klasik edebiyatta hak ettiği yeri almıştır.

Çelişkiden Devinime: Toplumsal Dönüşümün Felsefe Taşları

-Medine Şahinkaya

"Toplum neden değişir?, Tarihsel dönüşümleri oluşturan toplumsal çelişkiler midir? , Çelişkileri oluşturan nedir?, Toplumsal çelişkiler nasıl ortaya çıkar?"

Bu sorular yalnızca tarihsel dönüşümleri açıklamak için değil aynı zamanda bizi aydınlanmaya ve devrime götüren sebepleri açığa kavuşturacak başlangıç noktasının oluşması içindir. Bu nedenle öncelikle ilk aşamayı yani felsefi temelleri incelemek gerekmektedir. Burada Hegel'in diyalektik düşüncesi bize kuramsal bir çerçeve sunmaktadır. Hegel'e göre çelişki basit bir karşıtlık olarak ele alınmaz. Çelişki varlığın kendi doğasında içkin olan ve dönüşümü bir zorunluluk olarak beraberinde getiren bir ilke konumundadır. Temel iddia değişimin dışarıdan gelen etkilerle değil, varlığın kendi iç yapısıyla açıklanması gerektiği yönündedir. Dolayısıyla çelişki de yalnızca iki unsur arasındaki çatışmayı ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaz. Varlığın özünde olan çelişki sayesinde hiçbir şey durağan değildir. Varlığın sınırları vardır ve bu sınırların zorlandığı noktada varlığın kendisini aşmaya yönelten karşıtlıklar tek tek bulunan küçük parçaların birleşmesiyle bütünün içerisindeki daha büyük bir parçanın oluşmasına olanak tanır. Bu da bize dönüşümleri getirir. Çelişkiler aynı varlık içinde bulunarak birbirini dönüştürür ve bu da ileri taşınarak devinimlerin asli unsuru konumuna gelir. Hegel açısından varlık kendi içerisinde taşıdığı çelişkiler sayesinde yeni biçimler kazanır. Bu nedenle dönüşüm varlığın doğal hareketidir. Değişim ve devinim için gereken kaynak dışarıdan dış bir müdahale ile değil aksine varlığın gereği olan iç hareketi sayesinde elde edilir. Bu noktada hareket ve devinim arasında bir ayrıma gitmemiz gerekir. Devinim varlığın hareket ederken aynı zamanda kendini dönüştürmesini ve ileriye taşınmasını ifade eder. Ancak her hareket tam da bu unsurların eksikliği sebebiyle devinime dönüşememektedir.

Bundan sonra tüm bu anlatının birleşebilmesinde diyalektik kavramının tanımlanması önem taşımaktadır. Diyalektik, varlığın çelişkilerle gerçekleşecek kendini sürekli dönüştürme durumudur. Diyalektik Hegel'de sadece bir düşünme yöntemi olarak değil bununla birlikte değişimin gerçekleşme biçimini gösteren felsefi bir ilke konumundadır. Çelişki hareketin temeli iken devinim bu hareketliliğin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Peki tüm bunlar toplumsal dönüşümlerin temelini nasıl oluşturmaktadır? Burada asıl konumuz bahsettiğimiz devinim hareketinin toplumsal yaşamda nasıl karşılık bulduğu ve toplumsal hareketin nasıl başladığıdır. Şimdiye kadar bahsedilen kısım, bireyin kavradığı çelişkinin hangi koşullarda toplumsal bir dönüşüme dönüştüğünü anlamak için birey ve varlık üzerindeki kavrayış yeterli olmayacaktır. Aksi bir durumda her düşüncenin toplumsal bir karşılığının olmaması gibi bir iddiadan söz edilmesi güçleşecektir. Tam bu noktada Hegel ve Marx arasındaki ayrım belirgin hale gelmektedir. Hegel çelişkinin devinim yasasını ortaya koymuştur lakin Marx aynı devinimin toplum içinde hangi unsurlar ve koşullarla tarihsel bir güç haline geldiğini açıklamaktadır. Çelişkinin tarihsel yerini ve toplumsal hareketin temelini nasıl oluşturacağını göstermektedir. Peki birey ve varlığın yetemediği yerde bu yeterliliği sağlayan nedir? Toplumda meydana gelen ortak çelişkilerin yaşattığı deneyim, toplumda ortak bir bilinç oluşturur. Oluşan bilinç beraberinde eleştiriyi getirir. Eleştiri ise toplumsal hareket için gerekli örgütlenmenin ön sözü niteliğindedir. Şimdi tüm bunları açıklamak anlatının anlaşılması açısından önemlidir. İlk olarak ortak deneyim kavramı incelenmelidir. Çünkü Marx açısından bireysel olarak hissedilen bir sorun tek başına tarihsel bir dönüşüm yaratmaz. Aynı çelişkinin geniş toplumsal kesimlerce ortak bir şekilde yaşanması bireysel farkındalıkların toplumsal bir bilince dönüşmesini sağlamaktadır. Böylelikle yaşanan çelişki bireysel deneyimden çıkarak toplumsal bir gerçeklik haline gelmektedir. Bu gerçekliğe yönelik oluşan eleştiriler sadece itiraz niteliğinde değildir aynı zamanda çelişkinin getirdiği dönüşümün fark edilerek devrime evrilecek yolun mihenk taşlarını oluşturan farkındalığı sağlayan dönüm noktalarından biridir. Ortak bilinç etrafında şekillenen eleştiri, toplumu bir araya getirerek örgütlenmenin zeminini oluşturmaktadır. Böylece düşünceler teorik olarak kalmayacak ve pratik bir faaliyet olarak sürdürülecektir. Dönüşümü yani devinimi meydana getiren toplumdaki çelişkilerin gün yüzüne çıkmasıdır. Devrim ne sadece fikir ne de maddi unsurdur. Devrim, çelişkinin bilinçte kavranması ve örgütlü eyleme dönüşmesiyle ortaya çıkmıştır. Tüm süreçler birbiriyle ilişiklidir. Toplumsal çelişkiler düşünceyi geliştirip ileri taşırken düşünce de çelişkilerin dönüşümünü ve anlaşılmasını sağlamaktadır. İkisi bir aradayken devrim için tarihsel süreçteki uygun ortam elde edilmektedir. Toplumsal dönüşümler için çelişkiler gerekli ancak yeterli değildir. Bu çelişkilerin toplum bilinci içinde kavranması ve eleştirel düşüncenin oluşması bundan sonraki aşamaların oluşması için temel unsurlardır. İşte tam bu noktada Aydınlanma tarihi çizgileri belirlemektedir. Kısaca tanımlamak gerekirse Aydınlanma, Kant'ın ifadesiyle bireyin kendi aklını bir başkasının rehberliğine ihtiyaç duymadan kullanma cesaretini göstermesidir. Burada önemli olan aklın ön plana alınarak dogmalardan uzaklaşılıp sorgulamanın başlamasıdır. Bizim içinse tarih içinde toplumsal çelişkilerin bilince dönüşerek eleştirel düşünce aracılığıyla düzenin sorgulanmaya başladığı noktaya denk düşmektedir.

Aydınlanan Zihinlerin Harap Ettiği Düzen

Aydınlanma sadece 18. Yüzyılda ortaya çıkmış bir düşünce akımından ibaret olarak görülmemelidir. Aydınlanma yüzyıllarca yaşamış dünyanın sunularının, insan aklının prangalardan kurtulmasıyla

gerçekleştireceği mevcut kavrayış düzeninin değişimindeki dönüşümün kendisidir. Aydınlanma için bu dönem içerisinde birçok tanım yapılmıştır. Hepsinin ortak noktasını aklın merkeze alınarak şimdiye kadar süregelen düzenin sorgulanması olarak ifade edilebilir. Farklı yöntemler konuşulmuş olsa da dönemin temsilcileri Aydınlanmacılar, evreni ve düzenini adeta tanrılaştırdıkları akıl ile çözüme kavuşturmak üzere çalışmışlardır. Bu da onları bilime yönlendirmiştir. Bilimin göstereceği fiziki dünyanın kanunlarının toplumsal düzen için de gerekli kanunları gözler önüne sereceği inancıyla akıldan bağımsız tüm değerler ve kurumlara sırt dönülmüştür. Bu da zihinlerde başlayan dogma, gelenek, bağnazlık ve inanç sistemleriyle olan savaşı fiziksel tepkiye dönüştürmüş ve yüzyıllarca insanları tutsak hale getiren otoritelere karşı ayaklanmaya olanak vermiştir. Sorgulama aydınlanmanın kilit noktasını oluşturur. Sorgulamak için gereken ortam ise ancak dış belirlenimlerden kurtularak özgürleşen akıl ile mümkündür. Kant'a göre "Aydınlanma için özgürlükten başka bir şey gerekmez ve bunun için gerekli olan özgürlük de özgürlüklerin en zararsız olanıdır: Aklı her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanmak özgürlüğü." Aydınlanmanın öne çıkardığı iki önemli kavram da tam bu noktada kendini göstermektedir: Bilgi ve bilim. Şimdiye kadar olan bilgiler; otoritelerce onaylanmış ve insanları manipüle ederek toplumu yönlendirmeye çalışan dogmalardan ibaret olarak görülürken sonraki süreçte artık mutlak güç sahiplerinin doğrulayacağı bir unsur olmaktan çıkmış, akıl ve gözlemle olgunlaşan bir olgu haline gelmiştir. Böylece doğru bilgi gelenekten değil sorgulamadan beslenmiştir. Eleştiri dönüşümlerin pratik zeminini oluşturacak asli unsurlardan biridir. İlk başta zihinde kavranan çelişkiler, bizi aydınlanma sürecinin hem sebebi hem sonucu konumuna getirmektedir. Aydınlanma tüm bu özellikleriyle öncelikle düşünsel sonra ise bu temellerin üzerine kurulmuş pratik dönüşümleri gerçekleştirmiştir. Ancak hiçbir düşünsel dönüşüm kendiliğinden gerçekleşmez. Aydınlanmanın getirisi yeni tasarılar, bu dönemin filozofları eliyle sistematik bir biçimde temellendirilmiştir. Bundan dolayı aydınlanmayı kavramak için dönemin filozoflarına göz atmak gerekir.

Düşünceyi Dönüştüren Zihinler

Dönem içerisinde Aydınlanmanın temelini oluşturan birçok filozof ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Descartes'tır. Ona göre bilginin kaynağı için kendisinden şüphe edilmeyecek yeni bir başlangıç noktasının tayin edilmelidir. Bu kaynak onun için gelenek görenek ve önyargılar değil aydınlanmanın da temelini oluşturan akıldır. Aklın merkeze alınarak eleştirel bir tutum içerisinde eski bilgilerin sorgulanmasını ancak bu şekilde yeni bilgiye ulaşılabileceğini savunmaktadır. Böylece Descartes Aydınlanmanın eleştirel akıl anlayışının ilk temsilcilerinden biri haline gelmiştir. John Locke Descartes sonrasında yeni bir yaklaşımla karşımıza çıkmaktadır. Locke'a göre zihin doğuştan bilgilerle dolu değildir. Elde edilen her bilginin temelinde deneyim ve gözlem yatmaktadır. Bu da bilginin eldesindeki tek unsurun akıl yürütmek olmadığını deneyim ve gözlemle doğru bilginin temelinin ortaya çıkarılacağını göstermektedir. Akıl bu şekilde teorik gerçeklikten pratik hayatın içine de katılabilecek bir araç haline gelmiştir. Eleştirel akıl geleneğinin bir diğer önemli temsilcisi ise David Hume'dur. İnsanın bilgisinin sınırlarını sorgulamış ve bilginin eleştirilebilirliğini savunmuştur. Akıl, kesin doğruları verecek otorite olarak değil aksine kendini de sorgulayabilen eleştirel bir yetenek olarak var olmuştur. Bir önceki kısmın son kısmında söylediğimiz düşünsel gelişimin en sistematik tanımını ise Immanuel Kant ifade etmiştir. İddialarında aydınlanmanın gelişiminin önündeki engeli insanın kendisi olduğunu söylemiştir. Kant'a göre Aydınlanma insanın "Kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmayış durumundan kurtulmasıdır". Bu kurtuluşun çaresini ise insanın aklını kullanma cesaretini göstererek düşünsel bağımsızlığını ve aklını özgürce kullanabilmesi yetisini sağlaması olarak belirlemiştir. Tüm bu filozoflar için aydınlanma ortak bir amaç etrafında şekillenmektedir. Farklı yöntemlerle de olsa aynı düşünsel dönüşümü desteklemişlerdir. Aydınlanma bu dönüşüm sayesinde hem insan aklına güvenin hem de modern düşüncenin temelini sağlamış zihinsel bir devinim olarak karşımıza çıkmıştır.

3. Devrimin Aydınlık Yüzü: Toplum

Düşünsel dönüşümler aydınlanmayı beraberinde getirmiş ancak bununla da sınırlı kalmamıştır. Bireylerin aklını özgürleştiren aydınlanma; aynı zamanda mevcut siyasal, toplumsal ve kültürel düzenin meşruluğu hakkında da toplumu sorgulamaya yöneltmiştir. Mevcut otoritelerin dogmaları eleştirel düşünceyle akıl süzgecinden geçirilerek dayatılan kabullerden arındırılmış ve bunun değişmesine yönelik fikirler ortaya atılmıştır. Böylece çelişkiden devinime giden yolda, toplumsal bilinçle birlikte toplumsal eleştirinin de önü açılmıştır. Fikirlerin özgürleştirildiği toplumda bir sonraki aşama aydınlanmanın teorik temellerinin sadece açıklama olmaktan çıkıp tarih sahnesinde boy gösterecek olan devrimi görünür hale getirmesidir. Aydınlanma bu süreçte eleştirel akılla toplumun düzenini sorgulayabileceği düşünsel zemini oluşturmuştur. Ancak bahsettiğimiz gibi bu araçlardan sadece biridir. Toplumsal dönüşümü açıklamak için düşünsel dönüşüm yeterli gelmemektedir. Tarih boyunca ortaya atılan fikirler eleştiri ve tasarılar her zaman tarihsel kırılmaya dönüşmemiştir. Bunun için bu düşünceleri gerçekleştirecek toplum altyapısının hazır olması gerekmektedir. Bir düşüncenin tarihsel gücü elde edebilmesi ancak fikrin geniş toplum kitlelerince benimsenmesi bunun ortak bilinci oluşturması ve mevcut düzeni sorgulayan kolektif iradeye dönüştürmesiyle mümkündür. Burada aklın kamuyu dönüşüme ikna edebilmesi asıl konudur. Devrim bundan dolayı Aydınlanmanın devamı niteliğinde olsa da zorunlu sonucu değildir. Devrimde söz konusu olan sadece mevcut düzenin reddi değil aynı zamanda yerine koyulacak rejimi de kurma arayışıdır. Bu da bizi sadece yıkıcı bir olgu olmaktan çıkarıp kurucu niteliğini ortaya çıkarır. Amaç olarak geçmişin tamamen yıkılması değil geleceğe yönelik tasavvurların gerçekleşmesi merkeze alınmıştır. Biriktirilen öfkenin dışavurumundan çok kurucu iradenin gün yüzüne çıkması şeklindedir. Bu iradeyi ortaya çıkaran ani bir öfkeden çok yüzyılların beraberinde getirdiği gerilim, dönüşüm ve varoluşsal tartışmalarının toplumun belirlediği eşiği aşmasıyla mevcut sürecinin sürdürülebilirliğinin bozulmasıdır. Aydınlanma ise bu noktada temel dinamiklerini hazırlayan bir süreci temsil etmektedir.

Sonuç

Tüm bunlar bize toplumsal dönüşümün yalnızca belirli tarihsel olaylarla ifade edilecek temelsiz bir olgu olmadığını göstermektedir. Dönüşüm, baştan itibaren kısaca özetlenmesi gerekirse, çelişkinin devinimi, devinimin toplumsal bilinci, toplumsal bilincin eleştirel akıl öncülüğünde aydınlanmayı meydana getirmesiyle oluşan halkaların meydana getirdiği zincirin ham maddesidir. Aydınlanma aklın özgürleşmesini sağlamış ve sorgulamalarla mevcut rejimin sorgulanmasını sağlamıştır. Olgunlaşan şartlarla birlikte ise devrimin düşünsel temelini hazırlamıştır. Olgunlaşması için ise gereken şartlar ise düşüncenin toplumsal karşılık bulup bilince dönüşmesi ve karşı koyacak toplumsal iradenin oluşmasıdır. Ancak bu şartlar düşünceyi tarihsel bir gerçekliğe dönüştürecektir. Dolayısıyla tüm bu kavramlar devrimi mümkün kılan kuramsal temelleri açıklamaktadır. Sonraki yazılarda kuramsal temellerinin üzerine bıraktığımız devrim kavramını teorik çerçeveden çıkararak günümüze kadar tarih sahnesinde somutlaşmasını konuşuyor olacağız. Sonraki yazıya kadar görüşmek üzere.

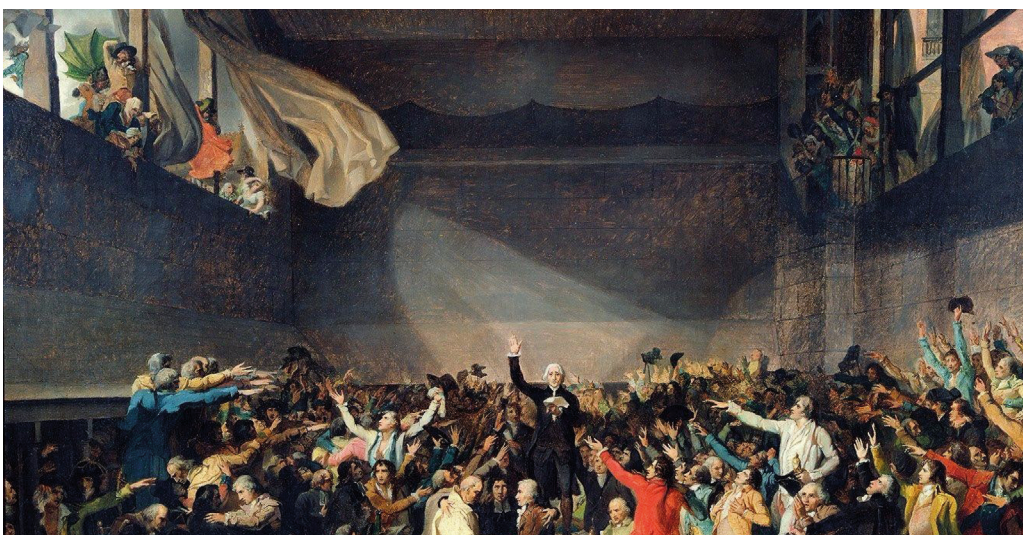

Köy Enstitüleri: Bir Aydınlanma Projesinin Doğuşu ve Katledilişi

-Can Polat Çakır

Bu yazıda ağırlıklı olarak Köy Enstitüleri üzerinde duracağım ama öncesinde II. Mahmut Döneminden Cumhuriyet'e kadarki periyotta eğitim alanındaki olumlu gelişmelerden ve fikir adamlarının müspet görüşlerinden de kısaca bahsetmek istiyorum. Eğitim meselesi, II. Mahmut Döneminden Cumhuriyet yıllarına kadar aydın zümrenin üzerinde durduğu en önemli konulardan birisi olmuştur. Bu Dönemde II. Mahmut ve Subayları (burada Albay Namık öne çıkan askerlerden birisidir) eğitim konusundaki zafiyetleri gidermek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Lancaster modelinin uygulanması bu faaliyetler arasında öne çıkan ve dönemine göre başarı elde edilen bir uygulama olmuştur. II. Mahmut bu modeli yalnızca Batı'dan kopya etmekle kalmamış, aynı zamanda modern subay eğitiminin temeli hâline getirmiştir. Lancaster eğitim sistemi; okuma olanakları olmayan halk çocuklarını, daha ileri düzeydeki öğrencileri kalfa öğretmen olarak kullanarak okutma yöntemi olarak özetlenebilir.

Daha sonraları Türkiye'ye yerleşen Amerikalı sosyolog Fay Kirby, bu uygulama için şu sözleri sarf etmişti:

"Bu sistem, parasal kaynağı kıt ve yeteri kadar öğretmenin bulunamadığı halk öğretimi sorununu da çözümlüyordu. Ve sistem, öğretmenin kişisel otoritesi yerine, çağdaş devlet anlayışına uygun olarak, eğitimde yasanın otoritesi düşüncesini de getirdi; geleneksel okulların dışında, günümüzün çağdaş laik ilköğretiminin de ilk kurucusu oldu."

1830'larda Türkiye'ye gelen Mareşal Marmont'un anlattığına göre bu sistemle şaşılacak başarılar elde edilmişti. Onun bildirdiğine göre; en zeki erlerden kurulan okul bölük ve taburlarında, sarıklı hocaların yöntemleriyle öğretilmesi altı yılı alan bilgiler on ay gibi kısa bir süre içinde veriliyordu.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde de İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ziya Gökalp, Ethem Nejat gibi isimler eğitim meselesi üzerine fikirler geliştirmiştir. Tabii ki bu isimleri çoğaltmak mümkün ancak Köy Enstitüleri meselesine geçmeden kısaca değinmek istediğim için bu üç isimle sınırlı tutmayı yeterli gördüm.

Ethem Nejat, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Türkçülük fikrini benimsemiş ve eğitimin millîleştirilmesi gerektiğini savunmuş bir aydındır. New Schools (Yeni Mektep) akımından etkilenmiş ve "Oba Mektebi" modelini benimsemiştir. Nejat'ın benimsediği bu modelde okul bir bina olmaktan çıkar ve öğrenciler çadırlarını sırtında taşır; dere, tepe, göl kenarı gezerek çadır kurarlar. Öğrenme tamamen yaşayarak gerçekleştirilir. Nejat, 1918'de Almanya'ya gittikten sonra sol hareketlerden etkilenerek sol düşünceye kaymıştır. Osmanlı aydınlarıyla birlikte "Türkiye Köylü İşçi Partisi" adlı bir parti kurmuş, daha sonrasında ise Mustafa Suphi'nin liderliğindeki TKP kadrosunda yer almıştır. Bu durumdan dolayı yoğun eleştirilere maruz kalmış, hatta ilerleyen vakitlerde İsmail Hakkı Tonguç'un "Canlandırılacak Köy" adlı kitabında kendisine övgülerde bulunmasından dolayı Tonguç da tenkitlere maruz kalmıştır.

Ziya Gökalp, sosyoloji dersini içtimaiyat adı altında ilk defa programlara koyduran kişi olmuştur; felsefe derslerinin de programa girmesinde etkisi olmuştur. Gökalp eğitim sisteminde millî terbiye ve asri talim ilkesini ortaya atmıştır. Bu ilkeyi ise şöyle açıklamıştır: "Terbiye, bir toplumun harsını kültürünü o toplumun fertlerinde ruhî melekeler hâline getirmektir. Hars, cemiyetin değer hükümlerinin tümü olduğuna göre, terbiye ister istemez millî olmak zorundadır. Oysa talim, şeniyet (maddi, teknik) bilgilerin fertlere öğretilmesidir. Her toplumun kendine has şeniyet bilgileri yoktur; bu bilgiler bütün insanlığın malıdır. Bu sebeple, talim millî değildir." Ona göre, ilkokullar ile meslek okulları talimi, liseler ise terbiyevi özellik taşımalı. Liselerde yalnızca Türk harsının eğitimi yapılmalıdır. Talimi özellik taşıyan ilkokullar ve meslekî okullarda intifa yani çıkar gözetme, para kazanma amacı vardır. Fakat, terbiyevi özellik taşıyan liselerde sadece hasbî yani maddî karşılık beklemeyen duygular ve Türk harsı geliştirilmelidir. Liselerden çıkanlar, gidecekleri yüksek düzeydeki uzmanlık öğretim kurumlarında artık harsi öğrenim görmeyecekleri için liselerin tamamen hasbi ve harsi öğretime yönelmeleri gerekir. Yoksa, toplumun yönetici ve aydın sınıfı, vatanperver, fedakâr olarak ve çıkar beklemeyen bir şekilde yetişmezse "memleket felâket içinde kalır." (Ziya Gökalp, Millî Terbiye, Muallim)

Gökalp, Türkiye'de vatana en çok zararı olan kişilerin medrese ya da mekteplerden çıktığını, bunun nedeni de eğitimin millî olmamasından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Gökalp aynı zamanda öğretmen sorununa da dikkat çekmiştir. "Öğretmenlik maaş ve mevki bakımından ne kadar yükselirse, ülkede ilmin kıymeti de o kadar artar" görüşünü ileri sürmüştür.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu eğitimde güzel sanatların önemini vurgulayan başlıca kişilerden olmuştur. Sanatçılardan beklentilerini ise şu sözlerle ifade etmiştir: "Sizler bu milleti kurtaracaksınız, sizler bu millete kan, can, hırs, emel vereceksiniz. Sizin vereceklerinizi darülfünunlar bile veremez... Bu millet kitapsızlıktan değil, duygusuzluktan ölecek."

Baltacıoğlu ilk başlarda köyü okul kanalıyla ele almış ancak bu tutumun başarılı olmadığını görünce, köy eğitimi üzerinde durmaya başlamıştır. Bu tutumu ilerleyen kısımlarda sıkça değineceğim Hasan Ali Yücel'in de kendisinin görüşlerinden etkilenmesini sağlamıştır.

Artık yavaş yavaş Cumhuriyet Devri'ne doğru gelmek istiyorum. Mustafa Kemal Atatürk ömrünün her safhasında eğitime büyük önem veren bir lider olmuştur. Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce savaş yıllarında dahi eğitim konusundaki eksikliklere dikkat çekmiştir. Buna en iyi örnek 1921 yılında Maarif Kongresi'nde yaptığı şu konuşma olacaktır diye düşünüyorum:

"Bu savaş yılları içinde bile dikkatle hazırlanması gereken ulusal eğitim programları geliştirmeliyiz. Bütün eğitim sistemimizin verimli olarak çalışacağı temelleri hazırlamalıyız. Benim inancıma göre ulusumuzun geri kalışında geleneksel eğitim yöntemleri en büyük etken olmuştur. Ulusal eğitimden söz ettiğim zaman bütün geleneksel inançlardan, Doğu'dan ya da Batı'dan gelen bütün yabancı etkilerden arınmış, ulusal niteliğimize uyan eğitimi anlıyorum."

Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim alanındaki en önemli gelişme kuşkusuz 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu olmuştur. Bu kanunla eğitimde ikiliğe son verilmiş, 17. yüzyıldan beri yalnızca Arap kültürü ve din dersi veren okullar hâline gelen medreseler kapatılmıştır ve bütün eğitim, Eğitim Bakanlığı yetkisi altında toplanmıştır. Kemalist Devrimin laiklik prensibi eğitim kurumlarında etkin bir şekilde uygulanıyordu; 1928 yılında devletin dini ibaresinin kaldırılması üzerine zorunlu din dersleri de artık son bulmuştur. Yine 1928 yılında Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmış ve bu diller üniversitelerde araştırma araçları hâline getirilmiştir. Harf inkılabı da bu dönemde yapılmıştır. Genç Cumhuriyet bir yandan modernleşme yönünde atılımlar yaparken bir yandan da imparatorluk mirasıyla arasına sınır çekiyordu. Laiklik ve devrimcilik prensiplerinin örneklerine kısaca değindikten sonra şimdi de halkçılık özelindeki gelişmelerden bahsetmek istiyorum. Atatürk, halkı içinde sınıf çatışmalarının ve tezatların olmadığı yekpare bir yapı olarak görmüştür. Bu halkçılık anlayışında Ziya Gökalp'ın tesanütçülük olarak tanımladığı solidarizme ait nüveler bulunmaktadır. Atatürk'ün halkçılık anlayışı toplumda çatışmayı değil; ahengi, uyumu ve dayanışmayı esas almıştır. Bu anlayışın doruk noktasına ulaştığı yıllar 1930'lu yıllar olmuştur. Bu dönemde nüfusun çoğunluğu taşrada yaşıyordu. 1932 yılında açılan halkevleri sayesinde aydınların halka gitmesinin önü açılmıştır. Halkevleri halkın gelişimine katkı sağlamanın yanı sıra halka Kemalist Devrimin anlatılması ve benimsetilmesi rolünü de üstlenmiştir. Halkevlerinin hemen tümüne kitaplıklar açmaya çalışılmıştır; buralarda gençlerin okuyup yetişmesi, bilgi edinmesi amaçlanmıştır. Halkevleri tüm bunların yanında okuma yazma bilmeyen halkın açılan kurslarda yetişmesini, okuyup yazmayı öğrenmesini de amaçlamıştır. Halkevleri ne yazık ki uzun ömürlü olamamıştır ve 1951 yılında Demokrat Parti tarafından Cumhuriyet Halk Partisinin bir organı olduğu ileri sürülerek kapatılmıştır. Adnan Menderes'in halkevleri hakkındaki sözlerine bakıldığında şahsi ihtiraslarının da bu konuda etken olduğu görülüyor: "Halkevleri, halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak, faşistvari telakki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir. Bu münasebetler eğer bilmiyorlarsa şurasını da haber vereyim ki, Halkevleri çoktan beri fiilen mesdud bulunmaktadır.

Bunlar, içtimai ve siyasi bünyemiz içinde tamamıyla abes, beyhude, geri ve bir yabancı uzuv hâlindedirler. Bunları demokratik fikirlerin neşir ve tamimi için bir mektep hâline getirmek hayali gene arkaik, dar bir telakkinin mahsulü olmaktan başka bir mana ifade etmez." Aynı Adnan Menderes 1933 yılında ise halkevleri için şu sözleri sarf etmişti: "Halkevleri içtimai sahalarda bütün müfit unsurları birleştirici bir yuva olacaktır." Halkevlerinin amaçlarına ne ölçütte ulaştığı elbette bir soru işaretidir. Ancak bu hususta yapılacak eleştiriler menderesvari gericilik ve ihtiras motivasyonuyla değil; eksik kalınan noktalar özelinde olup "Daha iyi nasıl yapılabilirdi?" şeklinde olmalıdır.
Köy Enstitülerine Doğru Köy Enstitüleri'ne giden yolda, 1930'lu yılların köycülük söylemleri ve köyün yeniden canlandırılması düşüncesi önemli bir yer tutar. Bu dönemdeki amaç köyü iktisadi ve kültürel yönden canlandırmak, köylü nüfusa Kemalist ilkeleri aktarmak ve olası çarpık şehirleşmenin önüne geçmek için köylüyü köyde tutmak hedeflenmiştir. 1933'te Reşit Galip'in, sonrasında gelen Saffet Arıkan'ın, 1935'te ise İsmail Hakkı Tonguç'un kritik görevlere gelmesi, bu düşünceyi kurumsallaştıran önemli adımlar olmuştur. Özellikle Halkevleri'nin köye uzanma çabalarının yetersiz kalması da Köy Enstitülerine giden süreci hızlandırmıştır. Yine bu alanda yurtdışından getirilen John Dewey gibi uzman isimlerin görüşleri de alınmıştır. Köy Enstitüleri aydınlar ve yönetici sınıf arasında 1930'ların ortalarından itibaren gündeme gelmeye başlamış, resmî olarak ilk adım ise 1937 yılında atılmıştır. Enstitüler üç yıllık bir deneme süresi sonunda 1940 yılında kurulmuştur. Köy Enstitülerinde en temel motivasyon, köy çocuklarını tarımsal ve iktisadi gelişme için teknik konularda eğitmekti. Enstitüleri bitiren öğrenciler köylere öğretmen olarak atanacaklar ve bu yolla köylüleri köyden yetişmiş öğretmenlerle eğitmek mümkün olacaktı. Bu düşüncenin sebebi, şehirlerden gelen köy öğretmenlerinin işlerini başarıyla yapamamasından kaynaklanıyordu. Şehir çıkışlı öğretmenlerin köy hayatına ve onun sorunlarına yabancı kaldıkları düşünülüyordu. Ancak enstitüler daha kuruluşunun konuşulduğu andan itibaren birtakım grupların muhalefetine maruz kalmıştı. İstanbul Milletvekili Kâzım Karabekir Eğitim Komisyonunda Köy Enstitüleri hakkında muhalif görüşlerde bulunmuştur. Karabekir'e göre bu enstitülere yalnızca köy çocuklarının alınması sağlıklı bir karar değildi: "Dünyanın her yanında şehir ve kasaba ile köyün bağlantılarının artmasına çalışılmakta iken bizde ayırmaya çalışmak yanlıştır. Memleket ikiye ayrılmış olur. El altı yapılacak düşünce aşılamaları ile bu temiz köy çocukları bir gün şehirlilerin karşısına başka düşünceli insanlar olarak çıkarlar. Dünyanın her yanında şehir ve kasaba ile köyün bağlantılarının artmasına çalışılmakta iken bizde ayırmaya çalışmak yanlıştır. Memleket ikiye ayrılmış olur. El altı yapılacak düşünce aşılamaları ile bu temiz köy çocukları bir gün şehirlilerin karşısına başka düşünceli insanlar olarak çıkarlar." Karabekir bu sözlerin yanı sıra "Biz bu kanundaki usulü ilerlemiş bir ülkeden, denenmiş bir yerden mi alıyoruz, yoksa çok işlerimizde olduğu gibi iyi sonuç vereceğini tahmin ederek mi yapıyoruz?" diyerek kanun hakkında çekincelerini bir sefer daha ortaya koymuştur. Hasan Ali Yücel ise bu sual üzerine, bu kanunun kopya olmadığını ama uydurma da olmadığını belirtmiştir. Diğer ülkelerin yöntemlerinin incelendiğini ve kanunu memleketin sosyal durumuna göre hazırladıklarını söylemiştir.

Kanun 278 oyla kabul edilirken 148 kişi ise oylamaya katılmamıştı. Bu tarz gelişmeler Köy Enstitülerine sıcak bakmayan ciddi bir topluluğun olduğunu gözler önüne sermektedir. İsmet İnönü'nün Köy Enstitülerini bütün gücüyle desteklemesinden dolayı ilk dönemlerde çok fazla sorunla karşılaşılmamıştır. İnönü henüz Köy Enstitülerinin kurulmasından kısa bir vakit sonra mecliste şu konuşmayı yapmıştır: "Köy Enstitüleri Kanunu, hayırlı uygulaması Köy Enstitüleri şimdiden övülmeyi gerektirecek maddelerle doludur. Memleketin türlü bölgelerinde açılan 14 enstitüde şimdiden 6000 öğrenci yetişmektedir. Bu kuruluşlar 15 yılda Türkiye'de ilköğretim meselesini tam olarak halletmeye imkân verecektir."
Köy Okullarını ve Enstitülerini Teşkilatlandırma Kanunu tasarısının görüşmelerinde Köy Enstitülerine bağlanan ümidin artarak devam ettiğini göstermiştir. 1940 yılı sayımlarına göre, şehir ve kasabalardaki çocukların %61'i eğitim alırken, bu oran köylerde yalnızca %19'da kalmıştır. İlköğrenimden yoksunluk oranı şehirlerde %39,4 iken, köylerde %70,6 gibi çok yüksek bir boyuttadır. Bu eğitim açığını kapatmak için 1942 yılından itibaren Köy Enstitülerine her yıl 1.000 eğitmen adayı ve 3.000 öğrenci alınması kararlaştırılmıştır. Toplamda 8.000 eğitmen ve 24.000 köy öğretmeni yetiştirilerek, 1950 yılına kadar Türk köylerinin ilköğrenim ihtiyacının tamamen karşılanması hedeflenmiştir.

Hasan Ali Yücel bu ümitleri boşa çıkarmamak için yoğun uğraş vermiştir. Yücel Millî Eğitim Bakanlığına geldiği dönemde ilköğretimde tablo şu şekildeydi:
6.700 ilkokul 13.502 Öğretmen 546 Eğitmen, 764.691 öğrenci

Yücel'in bakanlığında oluşan tabloya bakıldığında kendisinin döneminde önemli bir mesafe katedildiğini söylemek mümkündür. 17 Nisan 1940 yılında İlköğretim Kanunu'nun kabul olunması tarihinden itibaren 20 Köy Enstitüsü açılmıştır, 20 binden fazla köy çocuğu bu müesseselere alınmıştır. Ekonomik darboğaza rağmen bu kurumların kısa zaman içerisinde kurulması kalkınma açısından son derece müspet bir gelişme olmuştur. Bu müesseselerin inşasında köy çocukları da üstün bir çaba ve emek ortaya koymuştur. Hasan Ali Yücel bakanlığı devrettiğinde ilköğretimin durumu şöyleydi:
13.665 İlkokul 19.658 Öğretmen 8.751 Eğitmen 1.359.034 öğrenci

Son duruma bakıldığında Hasan Ali Yücel'in canla başla çalıştığı ve dar zamanına rağmen olumlu sonuçlar aldığını görüyoruz. Kendisinin geçmiş dönemlerde söylediği şu söz onun eğitim anlayışını özetler nitelikte olduğunu düşünüyorum: "Bizim için hareket noktası çocuğu okutmak değil, yaşadığı çevrede önder yapmaktır. Bu olunca, çocuğu okutmak keyfiyeti kendiliğinden hasıl olacaktır. Köydeki öğretmen Cumhuriyet'in ve Devrim'in yayıcısı, bekçisi ve öğreticisidir."
Hasan Ali Yücel'in ardından Köy Enstitüleri için büyük çaba harcayan aydınımız İsmail Hakkı Tonguç olmuştur. Tonguç'un şu görüşü oldukça kıymetlidir:

"Kanımızı ve iliklerimizi isteyerek köyün içine akıtmadıkça, kırk bin köyün kenarına aydın insanın mezar taşı dikilmedikçe köyün sırlarını anlayamayız (ve köyü kalkındıramayız)."

Tonguç'un değerini en iyi anlatan kişi bence Köy Enstitülerinden çıkan aydın isimlerin başında gelen Talip Apaydın olmuştur: "Hakkı Tonguç; dağ başlarından, dere kıyılarından, dana ardından topladığı biz köy çocuklarını, bu yoz, kıraç tarla bitkilerini Köy Enstitülerinde eğitimin adam edici aşısından geçirdi. Binlercemizi birden suladı, budadı. Gözümüzü, kafamızı aydınlığa açtı. Bizler yirmi binden fazla köy çocuğu; okumasaydık, kitaplara eğilmeseydik, uygarlığın verilerine pencerelerimizi açmasaydık, bugün babalarımızdan, kardeşlerimizden ne farkımız olurdu?"

İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri'nin sadece birer okul değil, kırsal kalkınma ve aydınlanma hareketi olmasının fikri mimarıdır. Tonguç'un vizyonunda, bilginin ezbere dayalı değil, yaparak ve yaşayarak kazanılması esastı. En ücra ve çorak yerlerden topladığı köy çocuklarını eğiterek, onları kendi köylerinde hem birer öğretmen hem de kalkınma önderi hâline getirmeyi amaç edinmiştir.
Köy Enstitülerindeki Uygulamalar: Köy Enstitülerinde tüm kurumlara dayatılan standart bir tip müfredat olmamıştır. Bu esneklik sayesinde her enstitü, bulunduğu yörenin düzeyine ve sorunlarına göre kendi programını oluşturma özgürlüğüne sahip olmuştur. İlk dönemlerde akademik ve pratik eğitim arasında bir ikilik yaşanmış olsa da Rauf İnan gibi yenilikçi yöneticilerin çabalarıyla bilimsel deneyimcilik temel alınmıştır.

"Eğitimdeki en radikal denemelerden biri Çifteler ve Hasanoğlan'da uygulanan 'odak konu' yöntemi olmuştur. Bu sistemde her hafta belirli bir disiplin (örneğin matematik veya Türkçe) merkeze alınmıştır ancak bu, tüm hafta boyunca yalnızca o dersin kitabi olarak işlenmesi anlamına gelmemiştir. Öğrenciler yapıda, tarlada veya sanat etkinliklerinde çalışırken yaptıkları işin o haftaki odak konuyla bağlantısını kurarak (örneğin işin matematiksel yönünü inceleyerek) teoriyi yaşamın içinden öğrenmiş ve projelerini farklı disiplinlerle zenginleştirmişlerdir."

Enstitülerde teorik eğitimin yanı sıra uygulamalı eğitim de etkin bir biçimde kullanılmaktaydı. Örneğin folklor oynayacak kız öğrenciler kıyafetlerini kendileri dikiyordu; burada öğrencilere köy hayatında karşılaşabilecekleri sorunlara yönelik eğitim verilmekteydi. Tarım işleri, marangozluk, işliklerde çalışma gibi uygulamalarla öğrenciler yaşayarak öğreniyorlardı; tatile gidecekleri zaman kullanacakları bavullarını dahi öğrenciler kendileri yapıyordu. Bunların dışında öğrencilere kültür ve sanat alanında da eğitimler verilmekteydi. Bugün bazı çevreler verilen bu sanat eğitimlerine "mandolin çalmakla kalkınma olmaz" gibi dar bir perspektiften eleştiriler getirmiştir. Ancak sanat faaliyetleri bireyin aydınlanmasında önemli yer tutmaktaydı; burada öğrencilerden yıl içerisinde belli sayıda dünya klasiğini okumaları isteniyordu. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünde öğrencilerin kendi emekleriyle inşa ettikleri Türkiye'nin ilk açık hava tiyatrosu bulunmaktaydı. Antik Yunan'dan sonra Anadolu topraklarında yapılan ilk amfi tiyatro, Hasanoğlan'da enstitü öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir.
Bu tarz müspet gelişmeler yaşanıyordu ancak zaman ilerledikçe Köy Enstitüleri'nin muhaliflerinin sayısı artıyor ve sesleri de yükselmeye başlıyordu. Kız ve erkek öğrencilerin birlikte okuyor olması gerici çevreleri rahatsız eden hususlardan birisi olmuştur. Yukarıda öğrencilere kitap okutulduğundan bahsetmiştim; bu kitaplardan bazılarının sol içerikli olmasından dolayı Köy Enstitülerinde komünizm yayılıyor düşünceleri ayyuka çıkmıştı. Toprak reformunu baltalayan eşraf, Köy Enstitülerine de başından beri karşı bir pozisyondaydı. Türkçülerden de Köy Enstitülerine sert muhalefet gelmişti; Türkçülerin muhalefetinde 3 Mayıs Turancılık Davası'nın önemli etkisi olmuştur. Türkçülerin perspektifinden bakıldığında 3 Mayıs dolayısıyla Hasan Ali Yücel'e karşı olmalarının kabul edilebilir bir yanı vardır. Ancak bu karşıtlığın Yücel'i aşarak Köy Enstitülerine sirayet etmesi ve bu müesseselere komünizm yuvası gibi çirkin yakıştırmalar yapılması elbette kabul edilebilir bir durum değildir. Daha sonrasında Hasan Ali Yücel bu iddialardan dolayı yargılanmıştır; hazırlanan raporlar ve yapılan incelemeler sonucunda Köy Enstitüleri ve komünizmi yan yana getiren iddialar bir neticeye bağlanamamış ve dava Hasan Ali Yücel'in haklılığını kabul etmiştir.

Burada Hasan Ali Yücel'in İsmail Hakkı Tonguç'a yönelik komünistlik suçlaması üzerine mahkemede yaptığı savunmalardan birini paylaşmak yerinde olacaktır: "Yeni Millî Eğitim Bakanı vazifeye geldikten sonra Hakkı Tonguç'u İlköğretim Müdürlüğünden ayırmıştır. Fakat ne yapmıştır? Millî Talim ve Terbiye Heyeti Azası. Eğer bu zat, tanığın dediği gibi komünist rejimi kurmaya niyetli bir komünist idiyse neden takibat yapılmamış, Bakanlığın en mühim vazifelerinden birine getirilmiştir? Siz bu Irkçı - Turancı davası alakalılarının sözlerine bakmayınız, eğer ben Bakanlıkta bulunduğum zaman böyle bir şey sezmiş olsaydım, halefime iş bırakır mıydım? En yakın iş arkadaşım bile olsa yakasından tutar, kanunun ve adaletin eline onu teslim ederdim."
Köy Enstitülerinin maruz kaldığı eleştirilerden birisi de "dinsizlik" olmuştur. Örneğin Köy Enstitüleri Dergisi'nin 2. sayısında "Tanrı...?" başlığıyla bir yazının yayımlanması bazı çevreler tarafından Allahsızlık propagandası olarak nitelendirilmiştir. İslamcıların ünlü şairi Necip Fazıl bu konuda Köy Enstitülerine şu sözlerle yüklenmiştir: "Köy Enstitüleri, Anadolu çocuğunu ruh köklerinden ayırmak için kurulmuş yaman bir komünizm tezgâhı... Ankara civarında kurulan Hasanoğlan Köy Enstitüsü, öbür Köy Enstitülerine öğretmen yetiştirmek gayesiyle kurulan merkez ve ocak ana mihrak... Zehir dağıtım üssü..."

Köy Enstitülerine yönelik yoğun tenkitlerde bulunan bir isim Kemal Tahir olmuştur; komünizm yaftası vuranların aksine Kemal Tahir, Köy Enstitülerini tek parti rejiminin fikirlerini yaymak için oluşturulan faşizan kurumlar olarak görmüştür. Köy Enstitülerine yönelik eleştirel görüşlerini "Bozkırın Çekirdeği" adlı romanında da işlemiştir.

İlk etapta Hasan Ali Yücel'in arkasında tüm gücüyle duran İsmet İnönü, bu şiddetli muhalefet karşısında geri adım atmak zorunda kaldı ve Hasan Ali Yücel 1946 yılında Eğitim Bakanlığından ayrıldı; yerine ise Köy Enstitülerine karşıt pozisyonda olan Reşat Şemsettin Sirer getirildi, peşi sıra İsmail Hakkı Tonguç da görevinden ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Köy Enstitülerinin kapanışı Demokrat Parti yıllarında olsa da tasfiyesi ne yazık ki başlangıçta bu kuruma en büyük desteği veren Millî Şefin döneminde olmuştur. 1947 yılında çıkarılan 5117 ve 5129 sayılı kanunlarla öğretmene toprak verilmesi güç hâle gelmiş; dağıtılan kitaplar, aletler ve hayvanların geri alınması yoluna gidilmiştir. Öğretmen artık köyün inşacısı olmaktan çıkıp sadece okuma yazma öğretmekle yükümlü kişiler hâline getirilmiştir. Öğrencilerin ders dışı çalışmaları da artık sınırlandırılmıştır. 1947 yılında çıkan bir genelge ile kız ve erkek öğrenciler birbirinden ayrılmıştır. 20 Mart 1947 yılında çıkan başka bir genelge ile de öğrencilerin serbest okuma yapmasının önüne geçilmiştir.

"Çoğu Millî Eğitim Bakanlığınca dünya klasiklerinden yaptırılmış çeviriler, yine aynı bakanlıktan gönderilen listelere göre Köy Enstitüleri kitaplıklarından alınmış ve yaktırılmıştır. 1948'de öğretim programı değiştirilmiş, iş eğitimi ilkeleri kaldırılarak Enstitüler klasik okullar hâline getirilmiştir. 1950'den sonra, Demokrat Parti iktidarı zamanında ise Köy Enstitüleri, adlarıyla birlikte büsbütün tasfiye edilecektir."

Büyük umutlarla faaliyetine başlayan Köy Enstitüleri, ne yazık ki gericiliğin, şahsi ihtirasların ve menfaat sahiplerinin gazabına uğramıştır. "Köy Enstitüleri uzun müddet devam etseydi sonuçları ne olurdu?" sorusu yıllardan beri tartışılmaktadır. Bu soruya romantik bir bağlamdan yanıt verenler olduğu gibi, kurumu küçümseyenler de olmuştur. Ancak ben, "Köy Enstitüleri devam etseydi ne olurdu?" sorusuna yanıtlar aramaktansa bu kurumların tasfiyesinin ardından hayata geçirilen eğitim politikalarından ne gibi sonuçlar alındığına bakılması taraftarıyım. Bugün hemen herkesin diline pelesenk olan "Bu ülkede eğitim sorunu var" sözüne bakacak olursak, Köy Enstitülerinden sonra yapılan uygulamaların hiçbirinin Köy Enstitülerini aşamadığını, hatta yanından bile geçemediğini çok net bir şekilde göstermektedir.

Ulusçu Sol Hareket: Kadrocular

-Mertcan Kadıoğlu

Türkiye'de devletçilik siyasetinin en coşkulu taraftarı olarak nitelendirilebilecek Kadro Hareketi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında hissedilen ideolojik boşluk ortamında, yeni rejimin yönünü sistematik biçimde tanımlama arayışının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Kadro, bir anda kurulan bir dergi değildi; bir ekonomi iflasının açık bir sonucuydu. Kadro, Türkiye'de devletçilik politikasını savunan sol siyasetin Cumhuriyet dönemi muadil hareketlerinden birisidir.

Kadro Dergisi'ni ortaya çıkaran ortamı iyi değerlendirmek gerekir. Türkiye'nin 1930'lu yıllarda uygulayacağı devletçilik siyasetini ve ekonomik yönelimini belirleyen iki temel etken bulunmaktadır. Bunlardan ilki, olumsuz etki yaratan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı; ikincisi ise Lozan Antlaşması'nın ekonomik alandaki sınırlamalarının ortadan kalkmasıdır.

1929 Buhranı öncesi Türkiye'nin ekonomi politiği üzerine kısaca bahsetmekte fayda vardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ekonomi politikası liberal ekonomi anlayışı üzerine şekillenmişti. Özellikle İzmir İktisat Kongresi ile özel teşebbüse ağırlık veren ve yabancı sermaye yatırımını teşvik eden ekonomik yaklaşım üzerinde durulmuştur. 1924 yılında İş Bankası'nın kurulması, 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve yerli-yabancı işletmelere (kibrit ve çakmak monopolünü elinde bulunduran Türk-Amerikan şirketi gibi) sağlanan destekler ve ayrıcalıklar, uygulanan ekonomi politikalarına örnek olarak verilebilir.
1929 yılında Lozan Antlaşması'nın gümrükler üzerindeki kısıtlamalarının kalkmasıyla birlikte yerli üretim üzerine hükümet çok güçlü bir himaye sağlamaya başlamıştı. Türkiye'de bu gelişmeler kısa süreli bir iyimserlik ortamı oluşturmuştu. Ancak bu ortam, aynı yıl dünyayı sarsan uluslararası ekonomik krizin getirdiği sancılar nedeniyle çok kısa süre sonra bozulacaktır.

1929 Buhranı'nın kısaca üzerinden geçmek gerekir. Özellikle buhranın patlak verdiği ABD, I. Dünya Savaşı'ndan en kârlı çıkan ülke konumuna geçmişti. Nitekim 1917 yılına kadar Avrupalılar savaş içerisinde birbirlerini boğazlarken, ABD onların pazarlarını ele geçirmekle meşguldü. Savaşa dinamik ordusuyla son anda müdahale ederek kazanan tarafı

belirleyen güç konumuna gelmesi, ABD'ye büyük prestij kazandırmıştı. Harbin sonuyla birlikte 11 milyar dolar alacaklı konumuna gelmişti. 1922-1929 arasında ABD ekonomisi, kapitalist ekonominin örnek gösterebileceği bir ortam yaratmıştı. 1930'da beş Amerikalıdan biri otomobil sahibiydi. Ülkede 13 milyon radyo bulunuyor ve dünyanın geri kalan ülkelerinin toplamından daha fazla telefon kullanılıyordu. Kamunun eğitim bütçesi 1930'da 2 milyar 300 milyon dolara yükselmişti. Sanayi, bankacılık ve inşaat sektörlerindeki düzensiz büyüme de yine bu dönemde artmıştır. Ancak bu düzensiz ekonomik büyüme ve fahiş tüketim düzeni, kısa vadede olumlu bir görünüş kazandırmaktan öteye gitmiyordu.

Liberal balon 1929'da patladı. 1929'un Eylül ayında birçok borsa oyuncusu New York Menkul Kıymetler Borsası'nda tahvillerini satmaya başladı. Borsa artık yükselmez oldu ve 24 Ekim günü çöktü. Tahvili olan herkes kâğıtlarını satıyordu. Bankalar ve şirketler batıyor, insanlar işsiz kalıyordu. Kriz, ABD'den kısa süre sonra tüm dünyaya yayıldı. Birçok gelişmiş kapitalist ülkenin ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomisine ağır darbeler vurdu. Bunu uzun uzun anlatmaya gerek yoktur; sadece şunu bilmekte fayda vardır: Bir taraftan bu krizi kapitalizmin doğal sonucu olarak gören liberal çevreler ekonomiye müdahale edilmesini istemezken, dünyada sol ve sosyalist hareketlere mensup çevreler ekonomiye devletin müdahil edilmesi gerektiğine dair tezler ortaya atmaya başlamışlardı. Müdahalecilik tezi, tüm siyasal gruplar arasında kısa sürede popüler hâle geldi. Nitekim ABD'de mühendis çevreler, İtalya'da faşistler, Almanya'da Nasyonal Sosyalistler, Brezilya'da Vargascı popülistler ve Türkiye'de Kadrocular, çeşitli nedenlerle piyasa doktrininden (laissez-faire) vazgeçilmesini istiyorlardı.

Yeni kurulan Cumhuriyet'in en büyük sınavının, bu ekonomik krizin getirdiği olumsuz havaya karşı mücadele etmek olduğunu söylesek abartmış sayılmayız. Türkiye'yi de etkileyen bu buhran, içteki hoşnutsuz çevreleri giderek artıracaktır. Atatürk, bu ortamı hissettiğinden olsa gerek, genel bir yurt gezisine çıktı ve gördüğü manzara oldukça içler acısıydı. Yaveri Hasan Rıza Soyak'a söyledikleri de bunun bir göstergesiydi: "Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi, manevi bir perişanlık içinde. Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz; maateessüf memleketin hakiki durumu bu işte!" Fakat sadece bunları dile getirmez, aynı zamanda bir özeleştiri de yapar: "Memurlarımız henüz istenilen seviyede ve kalitede değil; çoğu görgüsüz, kifayetsiz ve şaşkın. Büyük istidatlara mâlik olan zavallı halkımız ise, kendisine mukaddes akideler şeklinde telkin edilen bir sürü batıl görüş ve inanışların tesiri altında uyuşmuş kalmış. Bu arada beni en çok üzen şey nedir bilir misin? Halkımızın zihninde kökleştirilmiş olan, her şeyi başta bulunandan beklemek itiyadı."
Görülüyordu ki buhranın getirdiği etkiler, içteki hoşnutsuz çevreler ve halk arasında bardağı taşıran son damla olmuştu. Dönemin tek parti idaresinde CHP içerisinde bir durgunluğun olduğu muhakkaktı. Bundan ötürüdür ki çok partili hayata geçiş yönünde birtakım girişimler oldu. Atatürk'ün yakın arkadaşı olan Ali Fethi Bey'in liderliğinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Bu fırka liberal kalkınma yolunu desteklemekteydi. Vergiler ve tekel düzenini eleştiriyor, memur maaşlarının yükselmesinden şikâyet ediyordu. Adil bir vergi düzeninin tesis edilmesini, köylüye ucuz kredi verilmesini, özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin teşvik edilmesini savunmaktaydı. SCF'nin devletçilik-liberalizm tartışmasını kamuoyunun gündemine getirmesi önemlidir. İsmet Paşa, ilk kez liberal anlayışı değil, devletçi anlayışı savunduklarını bu tartışma vesilesiyle açıkça ilan edecektir:

"Liberalizm nazariyatı bütün memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevkeden bu memleketin ihtiyacı ve bu milletin fikrî temayülüdür. Memleketin ihtiyaçları için herkes ve her yer hazineden çare arar. Elektriği olmayan şehir, limanı fena olan yer, iş bulamayan adam hükümeti muhatap tutar. Mutedil devletçi olarak halkın temayülatına ve metalibine yetişemiyoruz diye kusurluyuz. Devletçilikten vazgeçip her nimeti sermayedarların faaliyetinden beklemeye sevk etmek, bu memleketin anlayacağı şey midir?"
SCF, üç buçuk aylık bir muhalefet hareketi olsa da siyasette bir dalgalanmayı beraberinde getirdiği ortadadır. Savunduğu değerler her ne kadar Batı kapitalizmine yakın görüşler olsa da sessiz yığınların toplandığı bir odak hâline gelmiştir. Ali Fethi Bey'in 4 Eylül'de yapacağı İzmir mitinginde çıkan kargaşa, güçlü bir muhalefetin oluştuğunu göstermektedir. Asıl kuruluş amacı olan denetleyici muhalefet rolünden uzaklaşması ise bu fırkanın sonunu getirecektir. Ancak getirmiş olduğu en büyük fayda, devletçilik-liberalizm anlayışlarını fikir çevrelerinde yeniden gündeme taşıması açısından önemlidir.

Kadro Dergisi'nin kurulduğu ortam da tam olarak böyle bir ortamdır. 1931 yılından itibaren devlet müdahalesine dayalı ekonomi politikaları belirgin biçimde hız kazanmıştır. Bu dönemde Şevket Süreyya Aydemir, Türk Ocakları'nda yaptığı konuşmalarda hem uygulanan devletçi politikalara destek vermiş hem de Türk Devrimi'nin toplumsal ve ekonomik alanlarda derinleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Aydemir'in bu konferansta dile getirdiği görüş şudur:

"Türk toplumunun yarınki kendine hâs, kendine özgü ve kendine uygun yapısı kurabilmek için, inkılâbımızın genişlemesi, derinleşmesi lâzımdır. İnkılâp, tarafsız bir nizam değildir. Onun içinde yaşayanların, taraftar, yani inkılâptan olsunlar veya olmasınlar, ona intibak etmeleri, uymaları lâzımdır… Türkiye bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp ne sadece bir reform (ıslahat), ne de bir idarî değişiklik demektir. İnkılâbımız kendisine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün fikir unsurlarına maliktir. Ancak bu nazariye ve fikir unsurları, inkılâba ideoloji olabilecek bir fikir sistemi içinde derlenmiş, düzenlenmiş değildir."

Türk Devrimi'nin durağanlaştığını dile getiren Aydemir, devrimin ideolojisinin Türk köylerine kadar yayılmasının gerekliliğinden bahseder. Sadece bununla da kalmaz; yukarıda belirttiğim gibi, devrimin iktisadi ve sosyal niteliklerinin derinleştirilmesi gerektiğini de konferansında savunur.

Konferansta dile getirdiği görüşler, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Ahmet Ağaoğlu tarafından desteklenecektir. Konferans'taki konuşmalarını rapor hâline getiren Aydemir, başta Atatürk olmak üzere CHP'nin ileri gelenlerine bunu takdim eder. 1932 yılında ise İnkılâp ve Kadro adı altında bir kitap olarak yayımlar. Bu yıllarda dergiyi çıkaracak kadro arasında yakın temaslar bulunmaktadır. İsmail Hüsrev Tökin, Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Burhan Asaf Belge ve Vedat Nedim Tör, Kadro dergisini çıkaran ekiptir. Karaosmanoğlu haricinde Tökin, Aydemir ve Tör'ün eski komünist parti geçmişi vardı. Belge'nin de sol hareket içerisinde faaliyetleri mevcuttu. Özellikle Şevket Süreyya Aydemir, Millî Mücadele yıllarında Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nurettin ile birlikte Moskova'da, uluslararası komünist kadrolar yetiştirmek amacıyla kurulmuş olan Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) eğitim görmüştü. Aydemir ve Tökin başlangıçta dergiyi kendi imkânlarıyla çıkarmayı planlamışlardı. Daha sonra Aydemir bu düşünceyi Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile paylaşmış, Yakup Kadri de konuyu İsmet İnönü ve Mustafa Kemal Atatürk'e iletmiştir. Her iki ismin de olumlu yaklaşımı sonrasında Kadro Hareketi yayın hayatına başlamıştır.

Kadro Hareketi'nin ideolojik olarak etkilendiği çeşitli unsurlar mevcuttu. Lenin'in emperyalizm tezi, Marx'ın tarihsel materyalizmi, Sultan Galiyev'in Üçüncü Dünyacılık görüşü, Sovyetlerin planlı kalkınma anlayışı ile NEP (Yeni Ekonomi Politikası) ve Fransız Devrimi'nin ulusçuluk anlayışı (yurtseverliği baskın milliyetçilik anlayışı) bu etkiler arasında yer almaktadır. Tabii Türkiye'de özgün bir görüş yaratmaya çalıştıkları için yer yer bu görüşleri açıkça eleştirdikleri de olmuştur. Açıkça belirtmek gerekirse, gerek bu düşünceler gerekse tarihsel süreçte edinilen tecrübeler doğrultusunda bir sentezleme, yani "yerelleştirme" amacı söz konusuydu.

Kadro Hareketi, Kemalizme özgü sistematik bir ideoloji geliştirmeyi amaçlıyordu. Dergi çevresine göre Cumhuriyet Halk Partisi, Kemalist Devrim'in öncülüğünü yapacak nitelikli bir "devrimci kadro" hâline getirilmeliydi. Hareketin temel tezlerinden biri, dünyadaki temel çatışmanın sınıflar arasında değil, gelişmiş sömürgeci ülkeler ile geri bırakılmış ve sömürülen ülkeler arasında yaşandığı görüşüdür. Kadro hareketinin başlangıçta gördüğü resmî ilgi, büyük ölçüde dönemin devletçi ekonomi politikalarıyla uyumlu olmasından kaynaklanıyordu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yayın müdürü olması ve Çankaya çevresiyle yakın ilişkileri de dergiye önemli bir prestij kazandırmıştır. Atatürk'ün emriyle Çankaya'dan 10 kişi ve İnönü kendi adına bizzat abone olmuştur. Hatta Atatürk İnkılap ve Kadro vesilesi ile Aydemir'e özel olarak tebrik mektubu yollar. Kadro'nun yayın zamanında da tüm ekibin faaliyetlerini tebrik eden yazı da dergide neşredilir.
Kadrocular göre gelişmiş kapitalist ülkeler, sömürgelerden elde ettikleri kaynaklar sayesinde kendi işçi sınıflarına belirli imkânlar sunabilmekteydi. Bu nedenle emperyalist merkezler ile sömürülen ülkeler arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırabilecek temel güç, ulusal kurtuluş hareketleriydi. Aydemir bu

görüşü şöyle açıklar:
"Millî Kurtuluş mücadeleleri, millî hudutları aşmaktadır. Sömürgeci ve emperyalist devletlerin siyasi ve iktisadî hâkimiyetlerine karşı, davaları ve kaderleri bir olan ülkelerin müşterek hareketleri hâline gelmektedir. Bütün bu birbirinden uzak ülkeler arasında, tarihî sebepler dolayısıyla manevî, hattâ maddî bir kader birliği, kendi kendine meydana gelmektedir."
Kadro ekibine göre Doğu'da (Asya ve Afrika) yükselen millî kurtuluş hareketleri söz konusuydu. Emperyalist uluslararası düzenin çökertilmesinde bu mücadelelerin başarıya ulaşmasının payı önemli olacaktı. Özellikle Çin ve Hindistan gibi ülkelerin bağımsızlık mücadeleleri bu açıdan önem arz etmekteydi. Türkiye'nin konumu ise mazlum milletler için bir örnekti; zira ilk Millî Kurtuluş Mücadelesi'ni başarıya ulaştıran ülke Türkiye olmuştu. Bu yüzden rol model olmalıydı. Aydemir'e göre fikir ihracı yapmamız şarttı:

"Artık inanmalıyız ki Dünya, büyük hareketler yapan ve büyük hareketler ve prensipler namına konuşan milletleri dinliyor… Bu bakımdandır ki İnkılâbımızın dünya ölçüsünde ve çağ ölçüsündeki mânâsını anlamaya ve ona, İnkılâplar tarihinde, milletlerarası bir yer ayırmaya mecburuz."

Bu yaklaşımdan hareketle, Kadroculların Kemalizmi üçüncü bir fikir olarak alternatif bir tarihsel model hâline getirmeye çalıştıkları ortadadır.
Nitekim Kadroculara göre Türk İstiklal Harbi, ne Fransız Devrimi'nin burjuva karakterine ne de Bolşevik Devrimi'nin proletarya diktatörlüğü karakterine benzemektedir; kendine özgü bir yapısı vardır.

Kadroculların ortaya attığı bir diğer tez ve aynı zamanda düşünce sistemlerinin ana şablonunu belirleyen unsur devletçilik görüşüdür. Kadrocular, uygulanacak devletçilik siyasetinin, kapitalizmin bir sonucu olarak gördükleri sınıf çatışmasını önleyeceğini düşünmektedir. Yalnız bu görüşleri, sanki Türkiye'de hiç sınıf yokmuş gibi algılansa da bu çok yanlıştır. Kadrocular sınıfların varlığını kabul etmektedir. Tökin'in belirttiği çerçeveye göre Türkiye'de kentsel sınıflar; aile bireylerinin çalıştığı orta ve küçük ölçekli dükkân ve işletme sahipleri ile tüccarlardan oluşmaktadır. Kırsal alandaki sınıfsal şemayı ise Tökin daha detaylı biçimde şekillendirir: Beyler ve toprak ağaları, köylü müteşebbisler, küçük mülkiyet sahibi müstahsiller, ortakçılar ve marabacılar, köy amelesi, topraksız köylüler ve toprak köleleri.
Kadroculların programında sanayileşmenin devlet tarafından üstlenilmesi ve özel sektörün, özellikle karar alma mekanizmasının dışında bırakılması öngörülmektedir. Özel teşebbüsçülerin, yani burjuvazinin, eninde sonunda tıpkı Avrupa'da olduğu gibi devlet işlerine karışacaklarını, yani siyasetin içine gireceklerini düşünüyorlardı. Zaten kapitalizmin getireceği bu süreç toplumda sınıf çatışmasını doğuracaktı. Bu görüş de yine yanlış anlaşılmaktadır. Kadroculların "sınıfsız toplum" ideali, "sınıf uzlaşısı" anlayışı ile bilinçli olarak karıştırılmaktadır. Kadrocular solidarizm ya da korporasyon modeline karşıdır. Onların tahayyül ettiği görüş, tarihsel materyalizmin ölçütlerine daha yakındır.

Kadroculların bu görüşü, hem o dönemde hem de günümüzde bazı çevreler tarafından faşizme yakın olarak algılanmıştır. Ancak Kadrocular, faşizmi kapitalizmin bir sonucu ve burjuvazinin bir tahakküm aracı olarak görmektedirler. Daha açık konuşmak gerekirse, sınıf uzlaşması Batılı kapitalistlerin sömürüden elde ettikleri kârdan verdikleri bir paydan (sus payından) öteye geçmemektedir. Korporasyonlar ise işçiler üzerinde bir jandarma vazifesi görmekten öteye geçmemektedir. Organik toplum düşüncesinin pekâlâ faşizmin bir ögesi olduğunu çok iyi bildikleri için, bunu her fırsatta eleştirmekten geri kalmamışlardır. Faşizmin otoritaryan yönünü örnek aldıklarından dolayı faşist düşünceye yakın oldukları yönünde iddialar da vardır. Ancak bu eksik bir görüştür; nitekim bu iddialar Sovyetler faktörünü göz ardı etmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki o dönemde otoriter devlet yapılarını sadece faşist çevrelerin savunduğunu söylemek yanlış ve cahilce bir görüştür.

Planlı devletçilik düzeninde "planlı iktisat" görüşünü savunan Kadroculların yaklaşımını Tör şöyle açıklamaktadır: "Bütün dünya anarşik iktisattan planlı iktisada doğru yürüyor. Belli başlı sanayi şubelerinde gördüğümüz tröstler, karteller, konsernler, sonra konjonktür tetkikat müesseseleri, kooperatifleşme teşebbüsleri vs. hep bu hareketin neticeleridir. Biz böyle bir plânlı faaliyete her milletten daha ziyade muhtacız. Çünkü iktisadi bünyemizi değiştiriyoruz."
Bu bağlamda bakıldığında büyük sanayi, ulaştırma, bankalar ve dış ticaret gibi yönlendirici unsurlar devletin elinde bulunacak, özel sektörün faaliyet alanı ise daraltılacaktır. Türkiye, kalkınmada "otarşi", yani emperyalist devletlere bağımlı olmayan, iktisadi alanda onlarla denk ve kendine yetebilen bir ülke olacaktır. Kadro yabancı sermayeye de karşıydı. Alternatif olarak iç borçlanmayı önermekte, bununla birlikte devletin tahvil ve bonolarını piyasaya sürerek Beş Yıllık Sanayi Planı'nı finanse etmeye yönelik uygulamalar da önermektedir.
Sovyetlerin Beş Yıllık Sanayi Planlarını ve NEP uygulamasını yakından takip eden Kadroculların bu konuda kayda değer veriler sunması önemlidir. O dönemde Sovyetler Birliği'ni yakından takip edebilecek birkaç ekipten biriydiler. Bu doğrultuda iktisadi açıdan yol gösterici nitelikte yazılar kaleme almışlardır.

Kadrocular tarımsal alana ilişkin sorunları üç ana başlık altında toplamaktadır: toprak mülkiyetine ilişkin sorunlar, bu yapıdan kaynaklanan sosyo-ekonomik ve siyasal problemler ile bir toprak reformu ihtiyacı. Onlara göre Doğu Anadolu'da derebeylik hüküm sürmektedir. Derebeylerinin dinî ve siyasi hükümranlığı bölgenin geri kalmasına sebep olmaktadır. Devlet bu yüzden bu bölgeye nüfuz edememektedir. Köylüler bu düzenin altında ezilmektedir. Hatta çıkan isyanların sebebi de bu mülkiyet düzenidir. Yapılması gereken, bu derebeylik sisteminin ortadan kaldırılması ve geniş kapsamlı bir toprak reformunun gerçekleştirilmesidir.
Kadrocular, Batı bölgelerinde ise ortakçılık ve marabacılığın yaygın olduğunu, bu sistemde şehir ve kasabalara yerleşerek esnaflık yapan ailelerin kırsal alandaki topraklarını kiraya verdiklerini belirtmektedir. Kırsal alandaki köylünün bu ailelerden borç para alıp geri ödeyemediği durumlarda toprağın köylünün elinden alınarak ortakçılar ve marabalar vasıtasıyla işletildiğini tespit etmektedir. Bu sistemde devlet ekonomik olarak buralara da nüfuz edememektedir. Genel perspektiften bakıldığında Kadroculara göre geleneksel sınıfların yarattığı sömürü düzeni, Türkiye'de hem sosyo-ekonomik hem de siyasal sorunların temel nedenini oluşturmaktadır.
Kadro Dergisi'nin nasıl kapandığı konusu günümüzde hâlâ konuşulan ve üzerinde çok sayıda spekülatif bilginin dolaştığı bir muammadır. Fakat Kadro'nun kapatılmasında iki etkenin söz konusu olduğu kesindir. Birincisi, Kadro'nun giderek daha sistematik ve doktriner bir karakter kazanması Recep Peker'in hoşuna gitmemekteydi. Peker'e göre devrimin ideolojisini tanımlama görevi yalnızca Cumhuriyet Halk Partisi'ne aitti. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Peker ve ekibinin çıkardığı şikâyetler nedeniyle yaşadığı olaya bakmak faydalı olacaktır:

"Beş on gün evvel İstanbul'da rast geldiğim Vasıf Çınar bana: 'Geçen gün saraydaydım. Sofrada senin aleyhine epeyce şiddetli bir yaylım ateşine şahit oldum.' demiş ve ilave etmişti; 'Güya sen çıkardığın Kadro mecmuasında iktisadi siyasetimizi baltalayan ve hatta parti umumi kâtibinin (Genel Sekreter R. Peker'in) iddiasına göre rejimin temellerini sarsan (!) neşriyatta bulunuyormuşsun. Bu böyle giderseymiş Ticaret Vekili tuttuğu yolda emniyetle ilerleyemezmiş. Öte yandan CHP de hiziplesmek tehlikesine maruz kalırmış. Sofra kalabalıktı. Biri durdu, öbürü söyledi. Yalnız İsmet Paşa ve Şükrü Kaya söze karışmıyorlar, önlerine bakıyorlardı.'"

İkinci faktör olarak İş Bankası çevresinde kümelenen sermaye grupları da Kadro'nun devletçilik anlayışını kuşkuyla karşılamışlardır. Celâl Bayar'ın temsil ettiği bu çevreler, Kadroculların geçmişteki komünist bağlantılarını hatırlatarak hareketi "kolektivist" eğilimler taşımakla suçlamışlardır. Bayar'ın İktisat Vekilliğine getirilmesiyle birlikte sermaye çevrelerinin devlet politikalarına müdahale edebilecek bir ortam bulduğu kesindir. Buna mukabil, İsmet İnönü'nün Kadro'yu korumak adına hareket ettiği ve bu doğrultuda Kadro'nun 22. sayısında "Fırkamızın Devletçilik Vasfı" isimli makaleyi kaleme aldığı söylenebilir. Ancak bu çatışma giderek alevlenecektir. Liberal kanadın temsilcisi Ahmet Ağaoğlu ile Kadrocular arasında yaşanan sert polemiklerin ardından, İş Bankası Genel Müdürü Mahmut Soydan'ın açıkça Kadro'yu hedef alan polemiklere girişmesi de bu çatışmanın bir göstergesidir.

Sermaye çevrelerinin müdahalesiyle birlikte resmî çevrelerin Kadro'ya verdiği desteğin de azaldığı görülmektedir. Ayrıca mali sorunlar, yetersiz finansman ve düşen abone sayıları da derginin yayın hayatını zorlaştırmıştır. Sonuç olarak Yakup Kadri'nin Tiran Büyükelçiliği'ne atanmasıyla birlikte Kadro dergisi, 1934 yılında yayımlanan 35-36. birleşik son sayısında "şimdilik" kaydıyla yayın hayatından çekildiğini ilan etmiştir.
Kadro Hareketi, 1932-1934 yılları arasında kısa bir süre yayın yapmış olsa da Türk düşünce hayatına büyük katkı sağlamıştır. İleriki dönemlerde sol hareketin birçok söyleminde Kadro'nun etkisinin olduğu muhakkaktır. Türkiye'ye özgü sol ulusçu bir akım olan Kadro Hareketi üzerine Mustafa Türkeş'in tespiti önemlidir:

"Kadrocular ulusçu sol bir söylem geliştirmişlerdir. Kadroculların sol bir kategoriye koyulmasını gerekli kılan nedenler, ideolojik olarak kapitalizme karşı bir tavır sergilemeleri, sömürüye karşı çıkışları, anti-emperyalist söylemlere sahip çıkmaları ve kaynak ve gelir dağılımı konusunda yaptıkları analizlerdir. Bütün bu tartışmalar solun öncelikli tartışmaları arasındadır."

21. Yüzyıl Türkiyesinden İzmir İktisat Kongresine Bakmak

-Arda Demircioğlu

30 Ekim 1918 tarihinden itibaren bilfiil işgal edilmiş olan Osmanlı Devleti miadını tamamlamıştı. Halkın çok farklı sosyal tabakalarından gruplar, Mustafa Kemal Paşa önderliğinde İstiklal Harbini gerçekleştirerek yurdu yabancıların işgalinden kurtarmıştı. Bu sürecin devamında saltanat kaldırılmış, artık yeni bir devletin vücuda geleceği ortaya çıkmıştı. Savaşı nihayete erdirmek üzere Lozan Konferansı düzenleniyordu. Bu süreçte, bir ülkenin savaş meydanlarında başarılı olsa dahi iktisadi bağımsızlığını ortaya koymadan sürdürülebilir ve kalıcı bir hayata sahip olamayacağı biliniyordu. Bu sebeple İzmir İktisat Kongresi düzenlenerek yeni devletin iktisadi esaslarının belirlenmesine karar verildi. 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen bu kongrenin Türkiye'nin iktisadi hayatında oldukça etkili olduğu söylenebilir. Genellikle liberal esasları olduğu belirtilen bu kongrede, ne var ki devlet müdahalesini öne çıkaran kararlar alındığını da söylemek mümkündür. Bu çerçeve içerisinde denilebilir ki devrin ve kongrenin ekonomik görüşleri salt biçimde ideolojik değildir, pragmatist bir biçimde çağa ayak uydurma çabasıdır. Bu çizgiyi inceleyeceğimiz yazımızda kongrenin görüşlerini ele alacak, dönemsel hedeflerin ne kadarının günümüzde de geçerli olabileceğini tartacak ve yüz yıllık süreçte ne kadar uygulanabildiğini inceleyeceğiz.

İzmir İktisat Kongresi Esasları:

Öncelikle kongre, herhangi bir sosyal zümrenin hegemonyasında gerçekleşmemiştir. Ziraat, sanayi, ticaret ve işçi zümrelerinden toplam 1135 murahhasın katılımıyla gerçekleşmiştir (İnan, 2020, s.19). Bu yönüyle işçi sınıfının iktidarını hedefleyen sosyalist fikirden uzak olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında Ziya Gökalp ve çevresi tarafından savunulan solidarizm (dayanışmacılık) görüşünün benimsendiğini savunabiliriz. Bu görüşe göre sınıfların varlığı toplumdaki iş bölümünden mütevellit oluşmuştur. Bu iş bölümü de devamı için toplumsal dayanışmaya muhtaçtır (Yanardağ, 2025, s.131). Doğan Avcıoğlu da sürecin bu minvalde işlediğini tasdiklemiştir. Avcıoğlu; İstiklal Harbini gerçekleştiren kadronun belirli bir zümrenin temsilcisi veya savunucusu olmadığını, bilakis eşrafla milliyetçi subayların ve aydınların iş birliği olduklarını belirtmiştir(Yanardağ, 2025, s.38).

Kongrede muhtelif grupların iktisadi esasları ortaya konulmuş, üzerine müzakereler gerçekleştirilmiş ve oylanmıştır. Bu çerçevede çiftçi grubu; en temel tarım tekniklerinde yeterli uzmanlığın olmadığını, taşrada asayiş sorunlarının olduğunu, aşar vergisinin küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin işleyişini zorlaştırdığını ve makineleşmenin kâfi düzeyde olmadığını ifade etmişlerdir. Bu sorunların çözümü konusunda da devletin gerekli eğitim olanaklarını ve güvenlik tedbirlerini sağlamasını, aşar vergisinin kaldırılmasını ve çeşitli sergiler yoluyla Batı tekniği olan makinelerin çiftçilere tanıtılmasını istemişlerdir (İnan, 2020). Bu çerçevede denilebilir ki çiftçi grubu, aktif bir devlet desteği ve planlaması ile ülkenin tarım sektörünün gelişebileceği fikrine kani olmuştur. Ülke ekonomisinin temel direklerinden olan tarım sektöründe devletçiliğin uygun görülmesinin de kongre kararlarını basit bir biçimde liberal olarak tanımlanmasının ne derece hatalı olduğunu göstermektedir.

Tüccar grubu ise esasen kambiyo merkezlerinin ve tahvilât borsalarının millileşmesini, kabotaj kanununun çıkarılmasını, ticarete destek olacak bankalar kurulmasını ve gümrük vergilerinin yerli müteşebbislerin lehine olacak şekilde düzenlenmesini talep etmiştir (İnan, 2020). Bu hususta Meşrutiyet yıllarındaki millî iktisat politikasının devamının istendiğini söyleyebiliriz. Bu politikayı düşünür Ahmed Muhiddin şu şekilde açıklamıştır: "Artık her hususta daima kendine yetecek bir halde olmak, yani kendini her hususta idare edebilecek bir millî iktisada sahip olmak..." (Toprak, 2023, s.65). Ticari alandaki faaliyetlerin ve taleplerin bu doğrultuda olduğunu söyleyebiliriz. Kongre sonrasında da demiryollarının millileştirilmesi, kabotaj kanununun çıkarılması ve millî sermayeli bankaların kurulmasının bu minvalde adımlar olduğu aşikârdır (Pamuk, 2014). Fakat bu adımlar asla yeni devletin yabancı sermayeye düşman olduğu manasını taşımaz. Bu hususta Gazi Mustafa Kemal, kongrede şu ifadelerde bulunmuştur: "Efendiler; iktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolummasın ki, ecnebi sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz vâsi'dir. Çok sây ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye hazırız." (İnan, 2020, s.65).

Sanayi grubu da tüccar grubu ile paralel bir gümrük vergisi kanaatini benimsemiştir. Bunun yanı sıra çiftçi grubu gibi bir eğitim imkanlarının artırılması teklifinde bulunmuş, demiryollarının artırılmasını savunmuş ve sanayi odalarının kurulması gerekliliğini vurgulamıştır (İnan, 2020, s.50) Demiryolu meselesi 2. Dünya Savaşına kadar Türkiye'nin önem verdiği konulardan biri halini almıştır. Osmanlı Devletinden 4 bin km demiryolu miras kalmış olan genç Cumhuriyet, 14 yıllık zaman diliminde yaklaşık 3 bin kilometrelik yeni demiryolu yapmıştır (Pamuk, 2014, s.179). Onuncu yıl marşındaki "demir ağlarla ördük, ana yurdu dört baştan." ifadesinin de içi boş bir ifade olmadığını böylelikle söyleyebiliriz.

Son olarak işçi grubundan bahsetmek gerekirse amele tabirinden işçi tabirine geçişi, sendika hakkının tanınmasını, hafta tatilinin cuma olmasını ve aynı zamanda haftalık izin hakkının olmasını, evlenecek işçilere bir haftalık izin verilmesi ve daha çok sayıda temel hakkı talep etmişlerdir. Bu taleplerin çoğu, diğer zümrelerle mutabık olunarak kabul edilmiştir. Lakin sendika hakkı 1925 yılında Takrir-i Sûkun kanunu ile iptal edilmiştir. Şeyh Sait isyanı sebebiyle çıkarılan bu kanunla işçilerin sendika kurmaları ve grev yapmaları engellenmiştir fakat dernek kurmaları yönünde bir engel uygulanmamıştır (Pamuk, 2014, s.191).

Tüm bu zümrelerin taleplerini değerlendirme noktasında şunu görebiliriz ki yeni devlet; millî bir burjuvazi sınıfı yetiştirmek, sermeye birikimini sağlamak ve millileştirmek, taşradaki feodal düzeni yıkmak ve aynı zamanda çiftçileri desteklemek maksadını gütmek ve en nihayetinde sınıflar arasında bir çatışma yaratılmadan ülkenin bayındır hale getirilmesini hedeflemiştir. Bu hususu Kadro Dergisinde Vedat Nedim Tör şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Türk inkılabı, bir sınıf inkılabı değil, sınıfsız ve tezatsız millet oluş inkılabıdır... Türk devleti Avrupa ve Amerika devletlerinin tersine, ne bir finans oligarşisinin, ne bir sanayi sermayesinin, ne bir büyük toprak mülkiyetinin ne de bir işçi zümresinin menfaatleri için işleyen bir icra makinesi olmaktan uzaktır."* (Yanardağ, 2025, s.115).

Hedefler 100 Yıllık Periyotta Ne Düzeyde Uygulanabildi ve İzmir İktisat Kongresi Hâlâ Geçerli Mıdır?

Öncelikle bu soruları tartışırken dikkat etmemiz gereken nokta şudur ki bugünün dünyası ile 1923 yılının dünyası çok farklı koşullara sahiptir. 1923 tarihinde Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da ve Sovyetler Birliğinde devasa ekonomik krizler vardır. Bu dönemde Türkiye'de de kişi başı düşen gelirin savaş öncesi döneme göre en az yüzde 30 düştüğünü görüyoruz. Seviyelerin eski seviyeleri yakalaması ise 1930'ların ortalarında gerçekleşebilmiştir (Pamuk, 2014, s.183). 1923 yılından 1929 yılına kadar özel sektörün desteklenmesine yönelik politikalar güdülmüş olsa dahi Türkiye'de bir sermaye birikimi sorunu vardı. Bu soruna ilave olarak yetişmiş eleman eksikliği de boy gösteriyordu. Yüzyıllar boyunca özel teşebbüsün ve

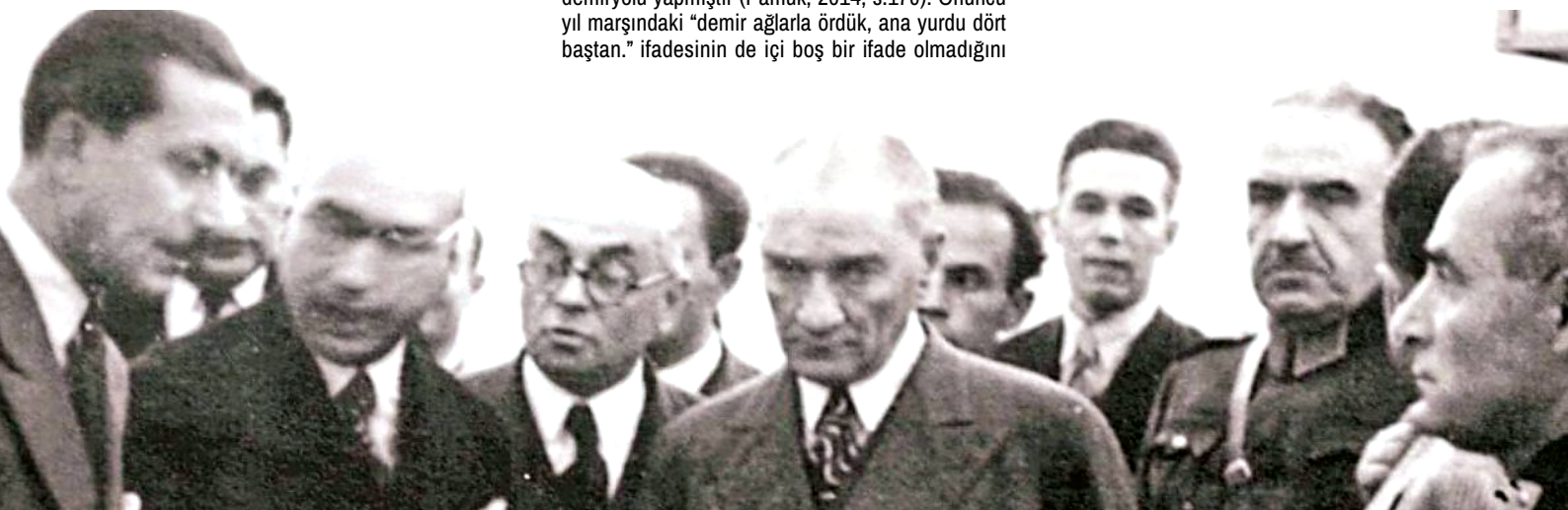

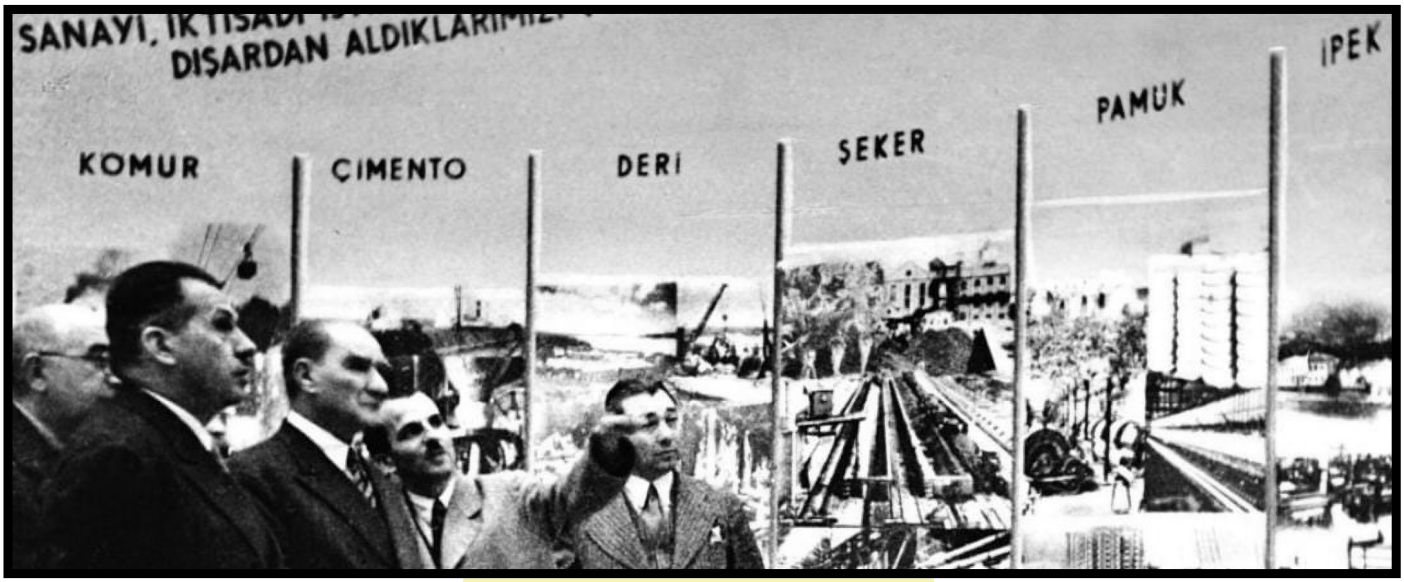

şahsi hareketlerin gelişmeye fırsat bulamadığı bir imparatorluktan gelinildiğini, bu imparatorlukta da finans çevrelerinin genellikle gayrimüslim olduklarını da unutmamak lazımdır. Bu gibi sebeplerin birleşimi; millî burjuvaziye dayanan kalkınmadan ziyade, Türkiye'yi 1930'lu yılların devamında planlı kalkınmaya yönlendirmiştir. Sovyetler Birliğinden gelen danışmanların da yardımıyla 5 yıllık kalkınma planları yapılmıştır. Bunun yanında yabancı sermaye de Büyük Buhran sebebiyle ülkeye yeterli düzeyde gelmiyordu. Hatta demiryolları işletiminin dönem dönem zararla sonuçlanması, onları bu sektörden ayrılmaya zorluyordu. Bu durumun da demiryollarındaki millileştirmeye zemin hazırladığını ifade edebiliriz (Pamuk, 2014, s.180).

Günümüz Türkiyesi ise bambaşka bir konjonktürle karşı karşıyadır. 24 Ocak 1980 iktisadi kararları ile liberal dünyaya göz kırpan Türkiye, aynı zamanda Sovyetler Birliğinin 1991 yılında dağılması ile beraber "Soğuk Savaş" konjonktürü yerine "Küreselleşme" konjonktürüyle karşı karşıya kalmıştır. 2001 Ekonomik krizi sonrasında devletin ekonomideki payı azaltılmaya devam edilmiş, yabancı sermayenin doğrudan ve dolaylı yatırımlarının artırılmasına önem verilmiştir. Bu yatırımların 2005 sonrasında ivme kazandığını da görüyoruz. Önceki tarihlerde doğrudan yabancı yatırımlar 2-3 milyar dolar bandındayken, 2005 sonrasında 10-15 milyar dolara çıktığını görüyoruz (Pamuk, 2014, s.289). 80 sonrasından günümüze kadar olan bu süreçte, cumhuriyetin ilk dönemlerinden farklı olarak denk bütçe fikri önem kaybetmiştir. Devlet; durgunluk döneminde genişletici para ve maliye politikaları uygulayarak ekonomiyi kurtarma politikasını, bütçenin denkliği meselesinden daha kıymetli bulmaya başlamıştır. Bu davranış değişikliğinin sonucu olarak yıllık ortalama yüzde 5'lik bir bütçe açığı gelenek haline gelmiştir, yani fiyat istikrarı konusunda bir başarısızlıktan söz edilebilir (Eğilmez, 2019, s.149). Bunun yanında dış ticaretin daha özgür hale getirilmesi önemsenmiştir; zira neoliberalizmin önem kazandığı bu devirde modern iktisat anlayışı ekonomiye sosyolojik ve politik önemi azaltmıştı, bunun yerine kârlılık ve efektif ticaret önem kazanmıştı. Bunu istatistiklere destekleyecek olursak 1980 yılında ihracat/GSYH oranı yüzde 4 iken bu oran 2010 yılında yüzde 16 seviyesine çıkmıştır. İthalatta da benzer şekilde bir artış söz konusudur. Yine 1980 yılında ithalat/GSYH oranı yüzde 11 bandındayken bu oran 2010 yılında yüzde 26 seviyesine çıkmıştır 100 yıllık geçen bu süreçte gelinen noktayı değerlendirecek olursak küresel ticarete entegrasyonumuzun arttığını ihracat ve ithalata bakarak söyleyebiliriz. Böyle bir durumda eskisi gibi gümrük vergilerinin korumacı yönde uygulanmasını istemek doğal olmayacaktır. Zira 21. yüzyılda üretim ağının da ithalata ihtiyaç duyduğunu söyleyebiliriz. Bu fikre önceki paragrafta verilen veriden de ulaşabiliriz.

Tarımda makineleşmek vizyonu Türkiye'nin yüz yıldır üzerine durduğu meselelerden biri halindedir. Bu vizyonun hâlâ uygulanabilir ve güncel olduğunu belirtebiliriz. Bilhassa Demokrat Parti döneminde tarımsal üretimde önemli artışlar kaydedilmiştir. Bu da yeni makine girişi ve gübre kullanımının artmasından kaynaklıdır (Eğilmez, 2019, s.143). Tarım sektöründe istatistiklere de bakacak olursak 1913 yılında tarım/GSYH oranının yüzde 50 olduğunu görüyoruz (Pamuk, 2014, s.217). Buna karşılık bu oran 2010 yılında ise yüzde 9 olarak kaydedilmiştir (Pamuk, 2014, s.305). Bu tarım sektörünün küçüldüğü manasını taşımaz, GSYH içinde payının düştüğünü gösterir. Aynı zamanda tarım sektörünün iş gücüne olan oranının da düştüğünü görüyoruz. Bu da esasen tarımda makineleşmenin üretimdeki verimliliği artırdığını, bu vesileyle artan işgücünün de sanayi ve hizmet gibi sektörlere yöneldiğini göstermektedir. Toparlayacak olursak İzmir İktisat Kongresinin tarım vizyonu, güncelliğini korumaktadır ve ülke ekonomisinde yararlılıklar göstermiştir.

Sanayi grubunun temel ilkeleri üzerinden de bir değerlendirme yapacak olursak demiryollarının cumhuriyetin ilk yıllarında çok kıymetli olduğunu yazımızın başlarında ortaya koymuştuk. Bu durum 1950'lerden itibaren tersine dönmüştür. Marshall yardımı ve otomotiv sanayinin etkisiyle, hükümet karayollarını daha cazip görmüştür. Bunun yanında demiryollarında bir devlet tekeli olmasına karşılık karayollarında özel sektörün ve yerel girişimlerin ön planda olduğunu söyleyebiliriz (Pamuk, 2014, s.230). Bu yönelimin günümüzde görece terk edildiğini söyleyebiliriz. Teknolojinin gelişmesi ile yüksek hızlı tren hatları önem kazanmıştır. Bu doğrultuda 2002 yılında Türkiye'deki demiryolları 11 bin km uzunluğunda iken 2025 yılında bu 14 bin km uzunluğuna çıkmıştır. Bu artışın 2.251 km'lik kısmı YHT'lerin (Yüksek Hızlı Tren) yapılması suretiyle gerçekleşmiştir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2025). Bu istatistik çerçevesinde İzmir İktisat Kongresinin demiryolları yapılması yönündeki kararı, günümüzde güncelliğini korumaktadır ve ulaşım sektöründe etkin bir nüfuza sahiptir.

İşçi hakları husunda ise Türkiye'nin dalgalı bir seyre sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sendika hakkı, işçiler için 1947 yılında tam manasıyla tanınmıştır. Bunun dışında kongrede haftalık resmi izin gününün cuma olması kararlaştırılmış olsa dahi sonradan pazar günü olarak değiştirilmiştir. Bu hamle, kongreden ideolojik bir kopuş olarak nitelendirilemez. Çünkü İzmir İktisat Kongresinin temel hedeflerinden birisi çağdaş medeniyetleri yakalamak üzeredir. Modernleşme ve inkılap hareketleri sırasında bu hamle de Batı ile entegrasyonunun artırılmasına binaen gerçekleştirilmiştir. Bu duruma muhtelif ideolojik gruplar karşı çıkarak özümüze ve kültürümüze yabancılaşıldığını savunmaktadır. Fakat duruma bu pencereden değil, çalışanların hak kazanımı perspektifinden bakılmalıdır. Çünkü bu karardaki ana payda dini veya siyasi içerikli değil, iktisadi ve sosyal esaslıdır.

Sonuç:

İzmir İktisat Kongresi; açık bir biçimde, Türk ulus devletinin yeni iktisadi hayatını belirleme gayesidir. Kongrede alınan kararlar, dönemin realitesine göre alınmıştır. Temel hedefin, sınıf kavgası yaratılmadan kalkınmak olduğu aşikardır. Bu kongre, salt bir liberalizm veyahut salt bir devlet müdahaleciliği olarak addedilemez. Bu realiteye uygun bir şekilde kongre incelediği takdirde, kongrenin iktisadi fikir yapısının hâlâ yeterince güncel olduğunu görebiliyoruz. Bundan böyle yapılabilecek eylemler düşünüldüğünde, ülkemizdeki gelir dağılım adaletsizliği, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin tam rekabet piyasasına entegre olabilmesini engelleyen kredi yapısı, asgari ücretlilerin alım gücünü düşüren fiyat istikrarı gibi problemlerin 1923 Türkiyesine benzer olduğunu görüyoruz. Bu minvalde ekonomi yönetimini, Erken Cumhuriyet Devrinde olduğu gibi hiçbir zümrenin çıkarını baş tacı etmeden toplumun her kesiminin çıkarını öncelemek olarak güncellemek gereklidir. Kongreden 21. yüzyıl için alınabilecek en önemli ders budur.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ceza Hukuku

-Taha Lafçı & Mustafa Kemal Ardıç

Türkler 'in Islamîyet'i kabulüyle beraber Türk Hukuk Tarihinde yeni bir döneme -Islamîyet Dönemi Türk Hukuku- geçilmiş, özellikle 11-20.yy aralığında kurulan pek çok Türk devleti İslam hukuku ile idare olunmuştur. Bunun yanında Islamîyet öncesinden gelen örfler de hukukta yer almış ve birbirinin tamamlayan ve bazen birbiriyle çelişen müesseseler oluşmuştur. Bu yazımızda İslam Ceza Hukuku ve Osmanlı'da Ceza Hukuku uygulamalarını, devamında 1926 Türk Ceza Kanunu'nun kabulü ile yeni başlayan dönemin farklılıklarına değinecek, Cumhuriyet Dönemi hukuk devriminin ceza hukuku bakımından incelemesini yapacağız.

İslam Ceza Hukuku ve Osmanlı Klasik Dönem Uygulaması

İslam Hukuku'nun doğduğu döneme bakılırsa, suç ve cezaların dönemdaş hukuk sistemlerinin aksine büyük ölçüde kişiselleştirildiğini görebiliriz. "Kasame" hariç cezalar tamamen faile yöneliktir. Eğer bir yerde insan öldürülmüşse ve faili belli değil ise, o bölgeden 50 erkek toplanır ve sırasıyla cinayeti kendilerinin işlemediklerini, failin kim olduğunu da bilmediklerine dair yemin ederler. Usul tamamlandıktan sonra maktulün yakınlarına ödenecek olan diyeti, bölge halkı öderdi. Bu müesseseyi bir kenarı bırakırsak İslam Hukuku'nda, modern bir hukuk sistemi olmamasına rağmen suçta ve cezada şahsilik ilkesi büyük ölçüde uygulanmaktaydı. "Hiçbir baba evladının suçunu çekmez, hiçbir evlat da babasının suçundan dolayı sorumlu tutulamaz".

Ancak belirlilik ilkesinin geçerli olmadığı da söylenebilir. Keza hadd ve kısas suçlarını bir kenarı bırakırsak, çoğu suçun nasıl gerçekleşeceği, cezasının ne olacağı belirli değildir. Kadının veya devlet başkanının herhangi bir davranışı ta'ziren cezalandırma yetkisi vardı. Ayrıca cezalandırmada kural olarak bir sınır bulunmamaktaydı, mesela "siyaseten katl" ile ta'ziren ölüm cezası verilebiliyordu. Osmanlı ise kanunnamelerle bazen hadd suçlarının cezalarını hafifletmiş, bazen de unsurları oluşmayan hadd suçları yerine ne cezalarının uygulanacağını kanunnamelerle belirlemiş, böylece bir nebze de olsa belirlilik unsuru sağlanmıştır.

Yine İslam Ceza Hukuku'nda hadd suçlarına uygulanan cezalar; ölüm cezası, sopa cezası, el-ayak kesme cezası, sürgün cezası gibi belirliyken, ta'ziren cezalandırmada belirli bir ceza yoktu. Tek kural ta'ziren verilecek cezada, ilgili suçta öngörülen hadd cezasının alt sınırından ağır bir cezaya hükmedilemezdi. Onun dışında kadı ister sürgün eder, ister öğüt verir, isterse sopa cezası verirdi. Ayrıca Osmanlı'da bazı suçlarda İslam Ceza Hukuku'nda belirtilmeyen kürek, kalebentlik, para cezası, hapis vb. cezalar da kanunnamelerde düzenlenmiştir.

Ayrıca belirtelim ki Sünni mezhepler arasında da suçların unsurlarında yahut cezalarda farklılıklar mevcuttur. Osmanlı'da ise Hanefi ekolü görüşleri (bazen Ebu Hanife'nin görüşleri benimsenmiş, bazen İmameyn görüşleri benimsenmiş ve bazen de azınlıkta kalmış diğer Hanefi İmamların görüşleri) kabul edilmiştir.

Yine suçların ispatı için öngörülen şartlar, günümüz şartlarında uygulanamayacak niteliktedir. Nitekim çoğu suç için ispat şartı, iki erkek şahit veya failin ikrarıdır. Gerek kadınların şahitliğinin erkeklerle aynı kabul edilmemesi, gerek Osmanlı'da olduğu gibi Gayrimüslimlerin Müslüman aleyhine tanıklığının kabul edilmemesi günümüzde eşitlik ilkesiyle bağdaşmaz. Ayrıca günümüzde bilimin ve adli tıbbın gelişmesiyle suçların ispatı için çok daha gelişmiş ve kolay yöntemler mevcutken, ilkel hukuk sistemlerine dayanan yalnız şahitlik veya ikrar, modern toplumun ihtiyaçlarını karşılamayacaktır.

Suçların ve cezaların sınıflandırılmasında ise dörtlü bir ayrıma gidilmiştir: Hadd, ta'zir, kısas ve diyet.

1-) Hadd Suçları ve Cezaları

Hadd suçları, Allah'a karşı işlendiği kabul edilen ve cezasının Kur'an veya Peygamber tarafından belirlendiği suçlardır. Dolayısıyla bunlarda kadı yahut devlet başkanı, suçun cezasından ağır cezaya hükmedemez, bu suçların unsurları oluşmadığı halde hadd suçlarından dolayı failleri cezalandıramaz. Hadd suçları sınırlı sayıdadır ve oluşumları için belirli unsurların gerçekleşmesi gereklidir. Hadd suçları 7 tanedir: Hırsızlık, hamr içme, zina, zina iftirası(kazf), yol kesme, isyan, irtidat(dinden dönme).

A)Hamr(İçki) İçme

Bu suçun oluşumu için Hanefi mezhebinde tartışmalar mevcuttur. Ebu Hanife'ye göre şarap, Kur'an'da lafzen geçtiği için azı da çoğu da bu suçun oluşumu için yeterlidir. Diğer içkiler ise sarhoşluk kaydıyla -kadını erkekten ayırt edemeyecek kadar içmek- bu suçu oluşturur. İmameyn'e göre ise sarhoşluk şartı aranmaz. Osmanlı da İmameyn'in görüşünü benimsemiştir. Ayrıca bu suçtan temyiz kudreti olmayanlar, küçükler ve gayrimüslimler cezalandırılmazdı. Ancak bu kimseler de eğer çevreye rahatsızlık veriyorsa, kamu düzenini bozuyorsa ta'ziren cezalandırılabilirdi. Suçun ispatı için ise iki erkek şahit veya failin ikrarı gereklidir. Bu suçun cezası ise Peygamber döneminde 40 sopa uygulanmış, bazı mezheplerde ise 80 sopa olarak uygulanmıştır. Osmanlı'da genelde 80 sopa uygulanmış, bunun 40'ı hadd suçu kapsamında, 40'ı ta'zir kapsamındadır.

B)Hırsızlık

Hırsızlık suçunun unsurları; başkasına ait olan, koruma altındaki, belli bir değerdeki malın, gizlice alınmasıdır. Malın değeri bakımından Ebu Hanife en az 10 gümüş dirhem değerinde olması gerektiğini ileri sürerken, diğer görüşe göre en az 3 gümüş dirhem değerinde olması gereklidir. Eğer bir kişi malın alındığını görmüşse gizlilik unsuru gerçekleşmeyeceğinden hadd suçu oluşmazdı. Yine alınan mal üzerinde failin de mülkiyet hakkı varsa hadd suçu oluşmazdı. Unsur eksikliği dolayısıyla ta'ziren cezalandırma yoluna gidilebilirdi. Bu suçun ispatı için de iki erkek şahit veya failin ikrarı aranırdı. İslam Hukuku Hanefi mezhebine göre hırsızlık suçunun cezası, sağ elin bilekten kesilmesidir. Eğer suç ikinci kez işlenmişse bu kez sol ayak bilekten kesilirdi. Eğer kişi hala suçu işlemeye devam ediyorsa, Şafilere göre sırasıyla sol el ve sağ ayak da kesilirdi. Hanefilerin genel kabulü ise faili sürgün etmektir.

Osmanlı'da ise el kesme cezası neredeyse hiç uygulanmamıştır. Kanunnamelerde hırsızlık yapanın maddi durumuna göre para cezası uygulanacağı öngörülmüştür. Ayrıca Osmanlı'da kürek, hapis, kalebentlik ve sürgün cezaları da uygulanmıştır.

C)Zina

Aralarında nikah akdi bulunmayan kadın ve erkeğin kendi rızalarıyla cinsel ilişkide bulunması zina suçunu oluşturur(daha fazla tartışma için bkz cihan hoca). Çoğunluk görüşüne göre livata ilişkiler de zina suçu kapsamında değerlendirilir, Ebu Hanife ise livata ilişkiyi zina suçunda kabul etmez. Bu suçun ispatında diğerlerinden farklı şartlar gereklidir: Dört erkek şahit veya failin dört ayrı oturumda suçu ikrarı. Bu suçta daha ağır ispat şartlarının öngörülmesinin sebebi, zina suçunun gizli kalmasının, faillerinin tövbe etmesinin ve bağışlanmayı dilemesindedir. Bu suça verilecek ceza ise kişinin muhsan olup olmamasına göre değişir. Bir kişi Müslüman, hür ve başından en az bir evlilik geçmiş ise muhsandır. Buna göre muhsanlara uygulanacak ceza recm (ölüm) cezasıdır. Muhsan olmayanlara ise 100 sopa cezası verilir.

Osmanlı'da ise recm cezası, bazen Arabistan civarında halk baskısıyla uygulanmış, onun dışında kayıtlara göre payitahtta yalnız bir kere, IV. Mehmed döneminde uygulanmıştır. Ayrıca sürgün, hapis, dağlama vb. cezalar uygulanmıştır.

Eğer bir tarafın cinsel ilişkiye girmede rızası yoksa, ırza geçme suçu zina suçu kapsamında incelenmelidir. Buna göre mağdur taraf zinadan cezalandırılmayacak, diğer taraf ise unsurların oluşumu ve suçun ispatı ile zina suçundan cezalandırılacaktır.

Ç)Zina İftirası

Bir kimseye zina iftirasında bulunmakla beraber zina gerçekleşmemişse veya ispat edilememişse, zina isnat eden kişi bu suçla cezalandırılır. Bu suçun cezası 80 sopadır. Ancak koca, eşine zina isnat edip ispatlayamamışsa bu suçtan cezalandırılmaz. Lakin bu durum evliliklerinin lian (lanetleşme) ile sona ermesine sebep olur.

D)Yol Kesme

Bir kişi yol kesip insan öldürmüşse, öldürülürdü. Yol kesip mal almışsa sağ el ve sol ayak bilekten kesilirdi. Hem insan öldürüp hem mal almışsa, hem öldürülür hem de sergilenirdi. Yalnız yol kesip huzur ve güvenliği bozmuşsa sürgünle cezalandırılırdı. Bu suçun yalnız erkekler tarafından işlenebileceğini savunan görüşler vardır.

E)İsyan

İslam Hukuku'nda Devlete başkaldırmanın cezası, ölümdür. Burada amaç kamu düzenini ve devletin devamlılığını sağlamaktır. Osmanlı da hüküm sürdüğü yıllarda birçok isyanla karşılaşmış ve çoğunu isyancıları öldürerek, bazen de sürgün ederek bastırmıştır.

F)İrtidat

Fetihler sonucunda Ehli kitap gayrimüslim tebaanın(zimmiler) dinlerini serbestçe yaşamalarına izin verilmiştir. Ehli kitap olmayanlar için ise iki yol vardır: Müslüman olmak veya ölüm/sürgün. Ancak bir Gayrimüslim -ister ehli kitap olsun ister olmasın- Müslüman olduktan sonra dinden dönemezdi. Dinden dönmenin cezası çoğu İslam Devletinde olduğu gibi Osmanlı'da da ölümdür.

2-) Ta'zir

Şüphesiz incelediğimiz suçlardan çok daha fazla sayıda suç vardır ki, bunlar İslam Ceza Hukukunda belirtilmedikleri için bunlara verilecek cezalar da belli değildir. Dolayısıyla günümüzdeki en temel ilkelerden birisi olan "suçta ve cezada kanunilik" ilkesi, İslam

Hukukunda uygulama alanı bulamamıştır. Önceden belirtilmemiş suçlarda cezayı kadı veya devlet başkanı (padişah) belirler, buna "Ta'zir" denir.
Bu suçlarda kadının büyük bir takdir yetkisi vardır, sopa, hapis, para, sürgün, azarlama vs. Ancak kadının vereceği ceza, ilgili hadd suçunun alt sınırından fazla olamazdı. Yine bu kural gereği, hadd suçlarından olan zina, yol kesme, isyan ve irtidatta ölüm cezası bulunduğu için ta'ziren ölüm cezası da verilemezdi. Ancak Osmanlı padişahları, şeyhülislam fetvaları ile meşrulaştırıp"siyaseten katl" uygulamışlar ve ta'ziren ölüm cezası vermişlerdir.
Ayrıca yukarıda değindiğimiz üzere eğer hadd suçunun unsurları oluşmamışsa, ta'ziren cezalandırma yoluna gidilirdi ve burada anlattığımız kurallara göre fail cezalandırılırdı.
Osmanlı kanunnamelerinde hangi davranışların cezalandırılacağı belirlenmiştir. Ancak kanunnamelerde İslam Hukuku ile çelişen hükümler bir hayli fazladır. Örneğin İslam hukukunda failin ikrarında hür olması, baskıya maruz kalmaması gerekir. Osmanlı kanunnamelerinde ise hırsızlık faillerine suçu ikrar etmeleri için işkencede bulunulabileceği, eğer kişi işkencede ölürse kanının heder olacağı ve dolayısıyla yakınlarının diyet veya kısas isteyemeyeceği belirtilmişti.
Yine İslam Ceza Hukukunda, failin statüsü büyüdükçe onurunun kırılmaması için cezalar hafifler. Osmanlı kanunnamelerinde ise maddi durumu iyi olanlara daha fazla para cezası öngörmüş. fakirlere de daha az ceza öngörmüştür. Ayrıca İslam Ceza Hukukunda diyet müessesesi hariç para cezası uygulaması yoktur.

3-)Kısas

Kısas, genel olarak İslam hukukunda uygulanan ve bundan mütevellit Osmanlı hukukunda da uygulanan bir ceza yöntemidir. Gerek öldürme ve yaralama gerek herhangi bir uzvun yok edilmesi, işe yaramaz veya kullanılamaz hale getirilmesi yolunda işlenmiş olan suçların faillerinin de aynı suçtan cezalandırılmaları gerektiğini ifade eder. İslam hukuku bu noktada kişilere mahkeme kararı olmadan kısas uygulamadığı gibi ancak suçlunun kendisine bu cezayı verirdi.

Nitekim bu ceza ancak çok ağır suçlarda verilirdi. Nitekim tanımdan da anlaşılacağı üzere bu yöntem öldürme ve yaralama suçlarında kendini gösterirdi ve cana karşı ve candan aşağısı olmak üzere ikiye ayrılırdı.

Öldürme suçunda İslam hukukunda hataen, hata benzeri, sebep olma yoluyla, kast benzeri ve kast yoluyla adam öldürme gerçekleşebilecek olup ancak kişinin kastı varsa bu cezaya mahkum olabilecek olup cana karşı kısas ise candı. Diğer durumlarda ise kişi diyet ödemek zorundadır.(kitap 86)

Kişinin kastının olup olmadığı mezheplere göre farklılık göstermektedir. Osmanlı'nın da benimsediği Hanefi ekolüne göre uzuvları birbirinden ayırmaya yarayan elverişli aletlerle işlenmesinin kastın iki unsuru olan bilip istemeyi sağladığı yönünde karine oluşturduğu belirtilmektedir. Bu durumun klasik örneği kesici ve delici aletle öldürmedir. Bunlardan başka kısasın uygulanabilmesi için failin ergin mümeyyiz olması, mağdurun Müslüman-zimmi veya İslam devletinin anlaşma yaptığı başka bir devletin uyruğunda bulunması; öldürülenin öldüreninin alt soyundan olmamış veya kölesi yahut altsoyundan birisinde kölesi olmamış olması gerekir. Nitekim en yakın akrabalar kısas istemekte serbest olup bunlardan biri bundan vazgeçerse kısas düşer bunun yerine diyet ödenir.

Candan aşağısı için kısasta ise yine kasten yani başka bir deyişle bir kimseyi bilerek isteyerek ve mevcut hukuk düzeninin tasvip etmeyeceği şekilde öldürme durumlarında aranacak olup yaralama suçu ile benzer şartlar aranmaktadır. Öldürmede erkeğe erkek, kadına kadın, köleye köle olarak kısas uygulanırken sonuncusu yaralamada uygulanmaz.

Ayrıca bu suçlar bir devlet görevlisi veya askeriye gelirse devlet bu meseleyi içselleştirmekte ve varislerin muvafakati olmaksızın devlet kendi cezasını vermektedir. Nitekim Osmanlı'da askerilerin çoğunun kul kökenli olması ise durumu değiştirmemektedir.

4-)Diyet

Ölümle veya yaralama ile bir suç işlendiğinde ve kısas istenmediğinde veya kısasın olanaksız olduğu durumlarda mal olarak verilmesi gereken bedele diyet-kanlık denmektedir. Önceden saptanan diyet miktarına "Erş" önceden saptanmayıp kadının mağduru bir köle olarak varsayıp eğer kişi köle olsaydı saldırı sonucu uğrayacağı değer kaybı üzerinden diyeti belirlemesine ise "Hükümet" denir. Ayrıca kadının diyeti erkeğin yarısı olup zımni ve müstemenlerin diyeti Müslümanlarınkine eşittir. Diyeti bilerek ve isteyerek yani kasten işleyenlerin kendilerinin ödemesi gerekir. Kişi diyetini ödeyemeyecek durumda ise "Akile" denilen yakın erkek akrabalar bu diyeti öderler. Kusurlunun akilesi yoksa diyetini devlet öder.

Bu konuda bakılması gereken bir diğer husus kollektif bir ceza olan kasamedir. Kasamede bir yerde öldürülmüş biri bulunursa orda yaşayan 50 erkek cinayeti işlemedikleri hususunda yemin ederler. Eğer elli erkek yok ise 50 kez bu yerde bulunan erkekler yemin ederler. Bu yemin suçu işlemediklerine dair bir karine sayılır. Bu kişiler cinayeti önleyememekle halkın huzurunu bozmuşlardır. Bu nedenle bu kişilerden öldürülenin diyeti alınır.

Tanzimat Dönemi Ceza Hukuku Uygulaması

Tanzimat Fermanında bütün Osmanlı tebaası için can ve mal, namus güvenliği, mülkiyet hakkı, vergi ve askerlik işlerinde güvenceler, yargılamaların açık ve adil olması, hakim kararı olmadan suçlanmama ve cezalandırılmama güvenceleri temin edilmiştir. Yine Fermanda dini ne olursa olsun herkesi kanun önünde eşit sayması(Müslüman-gayrimüslim eşitliği), geleneksel İslam anlayışından kopuş demektir. Fermanla beraber ilk kez bir Osmanlı Padişahı, kendi yetkilerini kendisi sınırlamış, fermanın hükümlerini uygulayacağına, aykırı davranmayacağına yemin etmiştir. Lakin bu yemin bir pozitif hukuk kuralıyla desteklenmediği için bağlayıcı niteliği yoktur.
Tanzimat Dönemi (1839-1923) Avrupalı devletlerin ve azınlık isyanlarının etkisi altında başlayan reform hareketlerinin ve Türk hukukunda resepsiyonların(kısmi resepsiyon) başladığı dönemdir. Resepsiyon, yabancı devletten iradi olarak hukuk almadır. Medeni Hukuk hariç bütün hukuk dallarında yabancı ülkelerden resepsiyon yoluyla kanunlar alınmıştır. Bu dönem kanunları, 1839 Tanzimat Fermanı'nda sayılan güvenceleri sağlamak için batı kanun tarzlarına uygun yapılmıştır. Bu dönemin ilk kanunu, 1840 Ceza Kanunnamesidir. Şeklen batı kanunları göz önüne alınarak hazırlanmış, ancak içeriği İslam Ceza Hukukunun kodifikasyonu niteliğindedir, dolayısıyla resepsiyon kanunu değildir. Daha sonra çıkarılan 1858 Ceza Kanunnamesi, ceza hukuku alanında yapılan ilk resepsiyon kanunudur. 1810 Fransa Ceza Kanunu esas alınarak hazırlanmıştır.
1858 Ceza Kanunnamesi, Tanzimat döneminde yaşanan ikiliğin izlerini de yansıtır. Bir yandan ta 'zir suçları ve cezaları kanunnamede belirlenmiş, suçta ve cezada kanunilik ilkesi benimsenmiş, diğer taraftan şahsi haklar saklı tutulmuş, yani kısas ve diyet kurumları uygulanmaya devam etmiştir. Kanunnamede, Fransız Ceza Kanunu'ndan idam, müebbet kürek, geçici kürek, sürgün, medeni haklardan mahrumiyet, geçici hapis, para cezasını alırken ağır hapis cezasını kalebentlik cezası olarak almıştır.
Ancak bu kanun dönemin ruhunu tam anlamıyla yansıtamamıştır. Bir yandan İslam Ceza Hukukundan vazgeçememesi, İslam hukukundan gelen hükümlerin korunmak istenmesi ve batıda yaygınlaşan hapis cezası yerine, İslam'ın doğduğu yıllarda bedensel cezaların ve ölüm cezasının uygulanması sebebiyle hapis cezasının olmaması, İslam Ceza Hukukuyla Fransız Ceza Kanununun uyumunu imkansız kılmıştır. Bu ikilik Cumhuriyet Dönemine kadar devam etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi Ceza Hukuku Uygulaması

Cumhuriyet'in ilanıyla devrim hareketleri başlamış, hukuk alanında da çoğu alanda tam resepsiyon yapılmış, Tanzimattan gelen ikilik terk edilmiştir. Ceza Hukuku alanında da 1858 Kanunnamesiyle başlayan Ceza Hukuku reformları, 1926 ile beraber yeni bir kimliğe bürünmüştür. Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un görevlendirmesiyle "Eskişehir Komisyonu" kurdurulmuş, 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu tercüme edilip Meclise sunulmuştur. Üzerinde pek çok değişiklik yapılan metin 1 Mart 1926 tarihinde kabul edilmiştir. İslam Hukuku tamamen terk edilmiş, seküler nitelikte Ceza Kanununa geçilmiştir.

1926 Kanunuyla suçlar cürüm ve kabahat olarak ayrılmış, suçlar ve verilecek cezalar da ayrı maddelerde belirtilmiştir. Ayrıca Kanunun birinci maddesinde kanunilik ilkesi tanınmıştır.

İslam Ceza Hukuku ve Osmanlı Kanunnamelerinin aksine, hapis cezası başat bir konumdadır. İslam Hukukundan gelen şahsi hak ayrımı da kaldırılmış, kısas ve diyet müesseseleri kaldırılmış ve cezanın verilmesi mağdurun veya yakınlarının iradesinden çıkarılmış, modern anlamda kamu yargılamasına dönüşmüştür. Yine kadının ceza verip cezayı tatbik etmesi yerini kanunla yetkili adli makamların yargılama yapmasına ve cezanın kanunda belirlenen şekilde yetkili makamlarca tatbikine bırakmıştır.

Avrupa'da sermayenin gelişmesi ve burjuvazinin büyümesiyle bu zenginliğe yönelik tehdidi engellemek amacıyla hapis cezaları başat konuma gelmişken, Türkiye'de ise hapis cezasının başat konuma gelmesi sermayenin gelişmesinden çok daha önce olmuştur. Böylece sanayi ve tarım zenginliği oluşmadan önce devlet, bedeni disipline sokup, itaatkar iş gücünü yaratmak için hapis cezasını sistemin merkezine oturtmuştur.

Hapis cezasına önem verilmesinin bir diğer nedeniyse, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun aksine bir modern devlet olma arayışıydı. Bunun etkisiyle bedene yönelik cezalardan, Avrupa'da olduğu gibi ruha yönelik cezalara geçilmiştir.

İslam Hukuku'nda hapis cezasının işlevi suçluyu ıslah etmekti ve suçlu pişman olduğunu belirttiğin-

de ceza sona ererdi. Ancak bu kabulün, modern bir devlette cezalandırmayı sağlamayacağı açıktır. İslam hukukunun hapis cezası anlayışında hapishanedeki suçlunun ıslah olduğunu beyan etmesini bekleyen iktidarın, cezalandırmadaki etkisi az olacaktır. Yeni sistemde ise cezalandırma inisiyatifi kanunlara uygun şekilde suçlunun elinden iktidara geçmiştir. Foucault'un da belirttiği üzere "daha az cezalandırma değil, daha iyi cezalandırma" tercih edilmiştir.

Batı Medyasının Suriye ve Filistin Anlatıları

-Furkan Şen

Ekranlarımızda birbirine benzeyen onlarca savaş enkazı görüntüsü geldi ve gelmeye devam ediyor ama medyanın merceğinde Suriye bir insanlık dramı, diğeri ise meşru güvenlik operasyonu olarak lanse edilmekte. Batı medyası, Filistin ve Suriye söz konusu olduğunda neden evrensel değerleri değil de sınır çizgilerini baz alıyor?

Siyaset kuramcısı Judith Butler, savaş çerçeveleri kavramıyla, hangi hayatların yasının tutulabilir olduğunu, hangilerinin ise yalnızca istatistiki birer nesne veya güvenlik tehdidi olarak kodlanacağını belirleyen dışlayıcı mekanizmaları inceler. Butler'a göre, bir insan hayatının kaybedilebilir ve yaralanabilir olarak kabul edilmesi, bu yaşamın öncelikle bir varlık olarak tanınmasını sağlayan epistemolojik çerçevelere bağlıdır. Bahsi geçen çerçeveler, devletlerin savaş yürütme kapasitelerini meşrulaştırmak ve kamuoyu desteğini arkalarına almak adına halkı manipüle edip görsel ve dilsel sınırlar inşa eder1. Edward S. Herman ve Noam Chomsky'nin Rıza İmalatı modelinde temel bir araç olan 'değerli ve değersiz kurban' ayrımı, medyanın jeopolitik çıkarlar doğrultusunda kurbanları nasıl sınıflandırdığını açıklar. Değerli kurbanlar, hasım devletler tarafından mağdur edilenler olup geniş ve duygusal bir haber döngüsüyle sunulurken; değersiz kurbanlar, Batı ve müttefikleri tarafından mağdur edilenler olup genellikle görünmez kılınır veya istatistiksel birer nesneye indirgenir podcast.

Bu kuramsal ayrım sadece bir hipotezden ibaret değildir, aynı zamanda ampirik kanıtlar içerir, Devan Hawkins'in NY Times gazetesindeki analizinde ortaya koyduğu medyanın evrensel insani krizleri raporlarken ulusal güvenlik ve müttefiklik çıkarlarını nasıl önceliğini belgeleyen çalışmasında tarihsel olarak, 1948 ile 1949 yılları arasında gerçekleşen Güney Kore Jeju ayaklanması ile Berlin Hava Köprüsü olaylarının karşılaştırıp, Batı medyasının Avrupa merkezli ve müttefik çıkarlarıyla uyumlu kurbanları nasıl değerli kıldığını gözlerimiz önüne sermiştir.

Berlin'deki kriz, Sovyet karşıtı cephede yer aldığı için yoğun bir dramatizasyonla insancıllaştırılırken; Jeju adasındaki toplu katliamlar, Batı müttefiki bir iktidar tarafından yürütüldüğü için görmezden gelinmiştir. Tarihsel bir süreklilik arz eden bu durum yeni bir olgu olmayıp; günümüzde Suriye ve Filistin krizlerinin Batı medyasındaki yansımalarında görüldüğü üzere sadece biçim değiştirmiştir.

Değerli ve Değersiz Kurban İnşası Ekseninde Çatışma Analizleri

Şiddetin failinin Batı ittifakıyla olan yapısal hizalanması, sivil kurbanların haber anlatısındaki varoluşsal statüsünü ve failin sorumluluğunu nasıl belirlemektedir? Suriye'deki iç savaşta yıkımın başat failleri olarak konumlandırılan Şam yönetimi, Rusya ve İran koalisyonu, Batı ittifakının küresel düzeydeki rakipleridir5. Dolayısıyla Suriye'den yükselen feryatlar, bu hasım güçlerin gayrimeşrulaştırılması, Batı'nın ahlakî üstünlüğünün tahkim edilmesi ve uluslararası kamuoyunda baskı mekanizmalarının işletilmesi adına son derece elverişli bir zemin sunar5. 2018 yılında Suriye'nin Duma kentinde gerçekleştiği iddia edilen kimyasal silah saldırısı ile aynı dönemde Gazze'de yaşanan Büyük Dönüş Yürüyüşü gösterilerindeki sivil katliamların Batı medyasında ele alınış biçimi, bu asimetriyi en çıplak haliyle belgelemektedir5. Batı medyası, Duma'daki iddiaların ardından Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki askeri müdahaleyi büyük bir coşkuyla desteklemiş, Şam yönetimi liderini doğrulanmamış raporlara dayanarak canavarlaştırılmış bir katil olarak ilan etmiştir5. Bu aşamada medyanın, askeri harekata rıza üretmek adına hiçbir bağımsız inceleme sonucunu beklemeden ve uluslararası hukuk ihlallerini sorgulamadan hareket ettiği görülmüştür.

Buna mukabil, aynı haftalarda Gazze sınırında barışçıl gösteriler düzenleyen sivil Filistinlilerin İsrail keskin nişancıları tarafından katledilmesi, Batı medyasında her zaman olduğu gibi derin bir sessizlikle karşılanmıştır. En az 34 silahsız Filistinlinin öldürüldüğü ve yüzlercesinin yaralandığı bu vahşet, sivil ölümlerini gösteren birinci elden somut video kanıtlarına rağmen haber merkezlerinde neredeyse hiç yer bulmamıştır. İsrail Savunma Bakanının askerlerin madalyayı hak ettiğini iddia eden açıklamaları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki bağımsız soruşturma çağrılarını engellemesi dahi Batılı ana akım medyada kayda değer bir infiale yol açmamıştır5. Bu asimetrik anlatı, kurbanların çektikleri acıların büyüklüğüyle değil, şiddeti uygulayan gücün Batı'nın stratejik ortağı olup olmamasıyla açıklanmaktadır5.

Jeopolitik Çıkarların Gölgesinde Doğruluk Derecesi ve Haber Dili

Dilsel tercihler, pasif eylemler ve tek taraflı şüphecilik, izleyicinin zihninde rızayı nasıl ürettiğine bakarsak Batı medyasının Filistin ve Suriye krizlerindeki dilsel inşası, sömürgeci söylemleri ve oryantalist kalıpları yeniden üretmektedir10. Filistin mücadelesi tarihsel ve yapısal bağlamından tamamen koparılarak sunulmakta, işgal gerçeği gizlenmekte ve sivil ölümleri sıradanlaştırılmaktadır7. Media Bias Meter projesi kapsamında 7 Ekim 2023 ile 31 Ağustos 2025 tarihleri arasında yayınlanan 54 binden fazla haber makalesinin incelendiği "Framing Gaza" başlıklı çalışma, Batı medyasındaki bu sistematik sapmayı gözlerimiz önüne sermektedir8. Çalışmaya göre, New York Times gazetesi başlıklarında Filistin'e yapılan her bir atfa karşılık İsrail'i tam 186 kez anarak ezici bir anlatı üstünlüğü kurmuştur8. Ayrıca, çatışmanın tarihsel arka planını oluşturan 2007 Gazze ablukası gibi yapısal unsurlar neredeyse hiç zikredilmezken, Corriere della Sera gibi yayın organlarında 7 Ekim olayları abluka gerçeğinden 215 kat daha fazla vurgulanmıştır8. Der Spiegel dergisi ise İsrail'in var olma hakkını 256 kez savunurken, Filistinlilerin var olma hakkını yalnızca 11 kez tartışmaya açmıştır8.

Ayrıca, Batılı ana akım medyanın kurbanları temsil ederken uyguladığı üç temel sistematik sapma bulunmaktadır; tanımlanabilir kurban raporlaması, dengeleme sapması ve tek taraflı şüphe uyandırma13. İsrailli kurbanlar isimleri, yaşları, aile fotoğrafları ve kişisel hayalleriyle derin birer insani özne olarak sunulurken, Filistinli kurbanlar yalnızca istatistiki sayılardan ibaret anonim yığınlar olarak kodlanmaktadır12. Dengeleme sapması, sahadaki can kayıpları ve yıkım arasındaki muazzam asimetriye rağmen, sanki iki eşit güç arasında dengeli bir savaş varmış izlenimi yaratarak sahte bir denge kurmaktadır10. Tek taraflı şüphe uyandırma ise Filistin tarafından açıklanan sivil can kayıplarının doğruluğunu sürekli olarak sorgulayan ve güvenilirlik gölgesi düşüren bir dil kullanırken, müttefik devletin resmi iddialarını doğrulamaya gerek duymadan mutlak gerçeklik olarak yansıtmaktadır8. Bu dilsel asimetri, Elmasry'nin New York Times ve Chicago Tribune gazetelerini incelediği çalışmasında da doğrulanmış, İsrailli ölümlerinin çok daha görünür kılındığı ve Filistinlilerin ölümlerinin ise rasyonelleştirildiği saptanmıştır14. Benzer şekilde, Washington Post'un Fransa ve Belçika'daki terör saldırılarını sunuşu ile Türkiye ve Nijerya'daki Müslüman kurbanları sunuşu arasındaki asimetri, Amerikan medyasının Batılı kurbanları insancıllaştırmada 19 kat daha aktif olduğunu göstermektedir14.

Suriye'deki çatışmaların baş göstermesinin ardından yaşanan kitlesel göç hareketleri, ancak 2015 yılında Akdeniz geçişlerindeki trajik ölümlerin ardından Batı medyasının gündemine girebilmiştir17. Mülteci dalgaları Avrupa Birliği sınırlarına dayandığında, bu insani kriz Batı için bir dış politika unsuru olmaktan çıkıp sınır güvenliğini ve toplumsal yapıyı tehdit eden somut bir iç güvenlik sorununa dönüşmüştür17. Batı medyası, kamuoyunu mülteci kabullerine hazırlamak

ya da sınır dışı politikalarını meşrulaştırmak adına sığınmacıları güvenlik odaklı tehdit çerçevelerine oturtmuştur17. Bu esnada, Zaatari mülteci kampı gibi alanlarda üretilen haberler, sığınmacıların gerçek yaşam mücadelelerini ve direniş ağlarını görmezden gelerek, bu insanları pasif yardım nesneleri olarak sunan bir kamp turizmi anlayışına hizmet etmiştir17. Üstelik Batı medyası, kamuoyunda empati uyandırabilmek adına sarışın ve mavi gözlü sığınmacı çocukların görsellerini seçici bir biçimde öne çıkararak ırksal bir hiyerarşi inşa etmiştir17.

Buna karşılık, Filistinli mülteci meselesi on yıllardır coğrafi olarak Orta Doğu sınırları içinde, komşu Arap ülkelerinde ve işgal altındaki topraklarda sınırlandırılmış, Batı sınırlarını doğrudan zorlayacak fiziki bir göç dalgasına yol açmayacak şekilde yapısal olarak kontrol altında tutulmuştur17. Batı sınırlarını doğrudan tehdit etmeyen bu trajedi karşısında Batılı yayın organları, bu durumu kronik ve çözümsüz bir bölgesel döngü olarak sunarak duygusal ve fiziki mesafeyi korumayı yeğlemiştir12. Ukraynalı mülteciler ile Filistinli ve Suriyeli sığınmacıların medyadaki temsilleri karşılaştırıldığında, Ukraynalıların epidermal vatandaşlık kavramı çerçevesinde, kendi kültürlerine yakın, eğitimli ve medeni insanlar olarak insancıllaştırıldığı görülmektedir16. Suriyeli ve Filistinli mülteciler ise şiddete alışkın, rasyonel olmayan, sömürgeci bakış açısının ürettiği oryantalist kalıplarla sınır dışı edilmesi gereken yabancılar olarak kodlanmıştır10. Bu durum, tarihsel olarak Balfour Deklarasyonu döneminde İngiliz sömürge yönetimi temsilcilerinin Filistin halkının isteklerini tamamen göz ardı ederek Siyonist projeyi dayatmasında görülen emperyalist zihniyetin modern bir devamıdır23.

Savaşın Dijitalleşmesi ve Epistemolojik Şiddet

Sosyal medya ve AI destekli propaganda mekanizmaları, çatışma anlatılarını nasıl manipüle etmektedir? Peki bağımsız veya yurttaş gazeteciliği, hegemonik sansür duvarlarını aşabilmekte midir? Suriye iç savaşı, savaşçıların kendi şiddet eylemlerini sosyal medya üzerinden canlı olarak yayınladığı ve performatif şiddet yoluyla Körfez ülkelerindeki özel donörlerden silah fonu toplamaya çalıştığı, savaşın dijitalleştiği yeni bir örnek sunmuştur24. Suriyeli yurttaş gazetecilerin ürettiği kullanıcı içerikleri, Batılı sivil toplum kuruluşları ve İngiliz gazeteciler tarafından birer süzgeçten geçirilerek kapı bekçiliği mekanizmalarıyla Batı kamuoyuna ulaştırılmıştır25. Bu durum, yerel tanıkların sesini doğrudan ulaştırmak yerine, sivil tanıklıkları Batılı aktörlerin onayına tabi kılarak sömürgeci bilgi üretim hiyerarşisini yeniden üretmiştir25. Şam rejiminin 2024 sonundaki düşüşünün ardından ise elektrik ve iletişim altyapısının kesilmemesi nedeniyle sosyal medya platformlarında benzeri görülmemiş bir dezenformasyon dalgası ve mezhepsel kışkırtma anlatısı yayılmıştır26.

Gazze'deki çatışmalarda ise İsrail hükümeti ve siber şirketleri, Filistinlileri insandışılaştırmak ve dünya genelindeki destekçilerini baskı altına almak adına yapay zeka destekli bot çiftliklerini ve organize propaganda araçlarını devreye sokmuştur28. Filistinlilerin yaşadığı sivil kayıpları ve açlık felaketini değersizleştirmek amacıyla, kurbanların aslında kriz oyuncuları olduğunu ve acıların sahnelendiğini iddia eden Pallywood ve Gazawood gibi anti-Filistin komploları sosyal medyada yaygınlaştırılmıştır29. Richard Landes tarafından ortaya atılan bu kavramlar, Filistinli gazetecilerin sahadan bildirdiği gerçek trajedileri itibarsızlaştırmak için sistematik birer dezenformasyon aracı olarak kullanılmıştır29. Ayrıca, ana akım medyada Hamas'ın 40 bebeğin kafasını kestiği, fırında bebek yakıldığı gibi kanıtlanmamış dehşet verici iddialar devlet başkanları seviyesinde dolaşıma sokularak Filistin halkına yönelik yıkıcı şiddete rıza üretilmiştir15.

Benzer şekilde, Al Jazeera'nın Şifa hastanesi kuşatmasında tecavüz iddialarını içeren ve sonradan asılsız olduğu anlaşılan bir haberi geri çekmek zorunda kalması, dezenformasyonun çatışma dönemlerinde ne kadar hızlı yayılabildiğini göstermektedir28. New York Times gazetesinin büyük gürültü koparan belirli makalelerinin, kurban ailelerinin yalanlamaları ve somut kanıtların bulunamaması nedeniyle güvenilirliğini tamamen yitirmesi de Batılı ana akım medyanın müttefik anlatılarını onaylama telaşını gözler önüne sermiştir30. BBC ve CBS gibi köklü Batılı yayın organları, transitivity analizlerinde de görüldüğü üzere, İsrailli aktörleri etkin, planlı ve rasyonel özneler olarak kurarken, Filistinlileri yalnızca yıkımın pasif nesneleri haline getiren söylemsel, tanıklığa dayalı ve yapısal epistemolojik şiddet uygulamaktadır7. Bu durum, 1.500'den fazla gazetecinin Batı medyasının taraflı yayıncılığına ve sansür mekanizmalarına karşı açık mektuplarla sesini yükseltmesine yol açmıştır9.

Batı medyasının Suriye ve Filistin çatışmalarını ele alış biçimi, küresel hegemonik güçlerin jeopolitik ortaklıkları, sınır güvenliği çıkarları ve ırksal ön kabulleri doğrultusunda şekillenen sömürgeci bir bilgi üretim gidişatıdır16. Çatışmanın faili küresel bir rakip olduğunda takınılan ahlakî öfke ve kurbanları bireyselleştirme yaklaşımı, fail Batı'nın stratejik müttefiki olduğunda yerini derin bir sessizliğe, edilgen bir dile ve kurbanların doğruluğunu sorgulayan sistematik bir şüpheciliğe bırakmaktadır5. Bu durum, evrensel insan hakları normlarının ve uluslararası hukuk ilkelerinin aslında güç dengelerine göre eğilip bükülebilen pragmatik araçlar olduğunu kanıtlamaktadır6.

Geleceğe yönelik projeksiyonlar, sosyal medya platformlarının ve yapay zeka teknolojilerinin sunduğu yeni olanakların, hegemonik sansür duvarlarını tamamen yıkmak yerine dezenformasyon ve epistemolojik şiddet mekanizmalarını daha da karmaşık hale getireceğini göstermektedir7. Küresel medyadaki temsil adaletsizliği aşılmadığı ve sivil hayatların değeri jeopolitik haritalar üzerindeki sınırlara göre ölçülmeye devam ettiği müddetçe, kitle iletişim araçları evrensel vicdanın sesi olmak yerine, egemen iktidar odaklarının çıkarlarını gözeten ve sınırlarını koruyan ideolojik kalkanlar olarak işlev görmeyi sürdürecektir16. Çeşitli Avrupa ve Amerikan gazetelerinde gözlemlenen bu yapısal sapmalar, modern medyanın küresel eşitsizlikleri ve sömürgeci hiyerarşileri normalleştirme kapasitesinin en somut ifadesidir10.

Polonya'nın Askeri Yükselişi: İthalat Odaklı Bir Savunma

-Eren Yiğitoğlu

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa'da kalıcı barışın tesis edileceğine yönelik iyimser bir güvenlik anlayışı hâkim olmuş, bu doğrultuda birçok Avrupa devleti savunma harcamalarını azaltarak ekonomik kalkınma ve toplumsal refah politikalarına öncelik vermiştir. Ancak 1990'lı yıllarda Yugoslavya İç Savaşı sırasında yaşanan çatışmalar, 1999'da NATO'nun Yugoslavya'ya yönelik müdahalesi ve Kosova'daki istikrarsızlıklar, kıtanın çatışmalardan bütünüyle arındığı yönündeki beklentilerin gerçekçi olmadığını göstermiştir. Buna rağmen Avrupa genelinde savunma harcamaları uzun yıllar sınırlı düzeyde seyretmiş, Polonya da komünist sistemden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde askerî kapasitesini genişletmekten ziyade ekonomik kalkınma ve kurumsal dönüşüme öncelik veren ülkeler arasında yer almıştır. Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi, Avrupa'nın güvenlik algısında önemli bir kırılma yaratsa da savunma politikalarında köklü bir dönüşüm oluşturacak ölçüde etkili olmamıştır. Asıl değişim, Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya yönelik başlattığı kapsamlı işgal girişimi sonrasında yaşanmıştır. Bu gelişme, Avrupa güvenlik mimarisini yeniden şekillendirirken özellikle NATO'nun doğu kanadında yer alan devletlerin tehdit algısını ve savunma planlamasını köklü biçimde değiştirmiştir. Coğrafi konumu nedeniyle çatışmanın doğrudan etkilerini hisseden Polonya, Ukrayna'ya yönelik askerî yardımların en önemli lojistik merkezlerinden biri hâline gelirken, aynı zamanda Avrupa'nın en kapsamlı askerî modernizasyon programlarından birini uygulamaya koymuştur. Bu süreç yalnızca Polonya'nın savunma kapasitesini artırmakla kalmamış; NATO'nun doğu kanadındaki askerî güç dağılımını yeniden şekillendiren ve Rusya ile Belarus'un bölgesel askerî planlamalarını doğrudan etkileyen yeni bir jeopolitik denge ortaya çıkarmıştır.

Polonya'nın 2022 sonrasında benimsediği savunma politikası, niceliksel bir silahlanma programının ötesinde, ulusal savunma anlayışında köklü bir paradigma değişimini ifade etmektedir. Sovyet döneminden miras kalan platformların modernizasyonuna dayalı yaklaşım yerini, kısa sürede yüksek caydırıcılık sağlamayı amaçlayan ve büyük ölçüde dış tedarike dayanan yeni bir savunma modeline bırakmıştır. Yerli savunma sanayiinin üretim kapasitesinin mevcut ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalması, Varşova yönetimini özellikle ABD ve Güney Kore'den gelişmiş platformların hızlı biçimde tedarik edilmesine yöneltmiştir. Abrams ana muharebe tankları, F-35 savaş uçakları, K2 Black Panther tankları, K9 kundağı motorlu obüsleri, HIMARS ve Patriot sistemleri gibi yüksek teknolojili platformların envantere dâhil edilmesi, Polonya'nın askerî kapasitesini kısa sürede önemli ölçüde artırmıştır. Bununla birlikte söz konusu model, mühimmat tedariki, yazılım güncellemeleri, bakım-onarım süreçleri ve teknoloji transferi gibi kritik alanlarda dışa bağımlılığı da beraberinde getirmiştir. Modernizasyon programının bir diğer dikkat çekici boyutunu ise finansman modeli oluşturmaktadır. Polonya hükümeti, savunma harcamalarını GSYİH'nin

%4'ünün üzerine çıkarırken bu genişlemeyi büyük ölçüde Silahlı Kuvvetler Destekleme Fonu aracılığıyla borçlanma yoluyla finanse etmeyi tercih etmiştir. Bu yöntem kısa vadede modern platformların hızla tedarik edilmesini mümkün kılarken, uzun vadede kamu maliyesi üzerinde önemli yükler oluşturabilecek yeni risk alanları meydana getirmiştir. Artan borçlanma, faiz ödemeleri ve döviz kuru hassasiyeti, savunma harcamalarının sürdürülebilirliği açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken unsurlar arasında yer almaktadır.

Kara Alanında Gerçekleştirilen Modernizasyon Hamleleri

Haziran 2022'de Varşova yönetimi, kara kuvvetlerinin yapısal kapasitesini artırmak amacıyla iki yeni tümenin teşkil edileceğini açıklayarak savunma doktrinindeki dönüşümün ilk somut adımlarını atmıştır. Bu kapsamda Eylül 2022'de kuruluş süreci başlatılan 1. Lejyon Piyade Tümeni (1. Dywizja Piechoty Legionów), her biri dört taburdan oluşan dört manevra tugayıyla yüksek hareket kabiliyetine sahip bir kuvvet olarak planlanmıştır. Modernizasyon programının ikinci aşamasını oluşturan ve Kasım 2023'te ilan edilen 8. İç Ordu Piyade Tümeni (8. Dywizja Piechoty Armii Krajowej) ise iki mekanize tugay, bir zırhlı tugay ve bir motorize tugayın yanı sıra topçu, tanksavar, hava savunma ve lojistik unsurlarını bünyesinde barındıracak şekilde tasarlanmıştır. Bu yapılanma, Polonya'nın yalnızca personel sayısını artırmayı değil, aynı zamanda yüksek yoğunluklu konvansiyonel harekât ortamına uygun yeni bir kuvvet yapısı oluşturmayı hedeflediğini göstermektedir. Polonya'nın kara modernizasyonu kapsamını destekleyen ve birbirini tamamlayan başlıca stratejik gelişmeler ise şunlardır:

Komuta ve Kontrol Yapılanması: 2023 yılında teşkil edilen 2. Kolordu Karargâhı, çok tümenli kuvvetlerin sevk ve idaresini sağlamak, uzun menzilli ateş destek unsurlarını koordine etmek ve müşterek harekât planlamasını geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur.
Doğu Kalkanı (East Shield) Programı: Belarus ve Kaliningrad (Rusya) sınırı boyunca inşa edilen tahkimatlar, sensör ağları ve gözetleme sistemlerinden

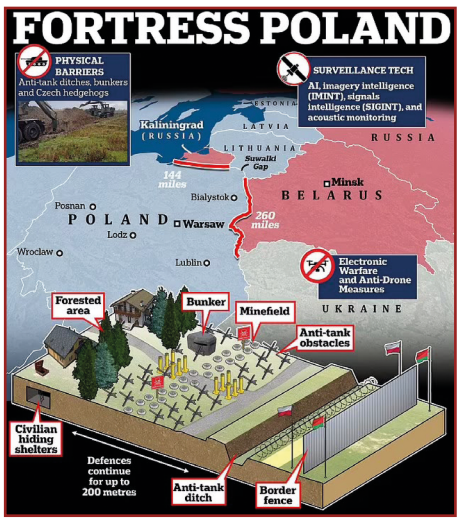

(Görsel: East Shiled/ Doğu Kalkanı Kapsam Alanı)

oluşan bu proje, yalnızca sınır güvenliğini artırmayı değil, aynı zamanda NATO'nun doğu kanadında erken uyarı ve caydırıcılık kapasitesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yönüyle Doğu Kalkanı, Polonya'nın savunma stratejisinin ötesinde Rusya ve Belarus karşısındaki bölgesel askerî dengeyi etkileyen jeostratejik bir girişim niteliği taşımaktadır.
2016 yılında kurulan WOT, düzenli kuvvetleri destekleyen ve özellikle hibrit tehditlere karşı yerel direnci artırmayı amaçlayan bir yapı olarak geliştirilmektedir. Modernizasyon planı kapsamında kuvvet mevcudunun 50.000'in üzerine çıkarılması ve teşkilat yapısının en az yirmi bölgesel tugayla güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Polonya Savunma Bakanlığı, genişleyen kuvvet yapısının kurumsal dönüşümünü desteklemek amacıyla bir Dönüşüm Komutanlığı kurulacağını da açıklamıştır. ABD Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı (TRADOC) modeli esas alınarak şekillendirilmesi planlanan bu yapı; doktrin geliştirme, kuvvet tasarımı ve eğitim süreçlerinin koordinasyonundan sorumlu olacaktır. Nowa Dęba ve Drawsko Pomorskie eğitim merkezlerinin genişletilmesi, gerçek mühimmatlı taktik angajman simülasyon sistemlerinin tugay seviyesinde kullanılmasına yönelik projeler ile Orzysz, Żagań ve Wędrzyn eğitim sahalarındaki yeni yatırımlar bu sürecin önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Bununla birlikte söz konusu altyapı projelerinin önemli bir bölümü, iki yeni tümenin kurulması kararından önce planlanmıştır. Bu durum, mevcut eğitim kapasitesinin büyüyen kuvvet yapısını uzun vadede destekleyebilmesi için ilave yatırımlara ihtiyaç duyacağını göstermektedir. Nitekim modern platformların envantere kazandırılması kadar, bu sistemleri etkin biçimde kullanabilecek personelin yetiştirilmesi ve yeni harekât konseptlerine uygun eğitim altyapısının oluşturulması da modernizasyonun başarısını belirleyecek temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Polonya'nın kara kuvvetleri modernizasyonunun en dikkat çekici boyutlarından biri ise farklı ülkelerden tedarik edilen platformların yerli savunma sanayii ürünleriyle birlikte kullanılmasına dayanan karma kuvvet yapısıdır. ABD'den tedarik edilen Abrams ana muharebe tankları ile HIMARS çok namlulu roketatar sistemleri, ordunun uzun menzilli ateş desteği ve ağır zırhlı birlik kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır. Güney Kore ile geliştirilen savunma iş birliği kapsamında teslim alınan K2 Black Panther tankları, K9 kundağı motorlu obüsleri ve HOMAR-K sistemleri ise kara kuvvetlerinin ateş gücünü ve hareket kabiliyetini güçlendirmiştir. Buna karşılık yerli savunma sanayiinin geliştirdiği KRAB kundağı motorlu obüsleri, BORSUK zırhlı muharebe araçları ve ROSOMAK zırhlı personel taşıyıcıları da modernizasyon programının önemli bileşenleri olmayı sürdürmektedir. Ancak farklı ülkelerden tedarik edilen bu platformların tek bir komuta-kontrol, lojistik ve bakım-idame sistemi içerisinde etkin biçimde entegre edilmesi, Polonya'nın kara modernizasyon programının önündeki en önemli operasyonel zorluklardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Hava ve Deniz Alanındaki Silahlanmalar

Polonya Hava Kuvvetleri'nin modernizasyonu, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında belirgin biçimde hız kazanmış ve ülkenin hava gücünü NATO standartlarına uygun şekilde yeniden yapılandırmayı hedefleyen kapsamlı bir dönüşüm sürecine evrilmiştir. Sovyet döneminden miras kalan hava platformlarını büyük ölçüde Ukrayna'ya devrederek envanterden çıkaran Varşova yönetimi, muharip uçak filosunu yaklaşık %36 oranında büyüterek 94 uçaktan 128 uçağa çıkarmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda beşinci nesil F-35A Lightning II savaş uçakları, modernize edilen F-16 filosu ve Güney Kore üretimi FA-50 hafif taarruz uçaklarından oluşan çok katmanlı bir hava gücü yapısı oluşturulmaktadır. Modernizasyon programının önemli unsurlarından birini ise havadan erken ihbar ve komuta-kontrol kapasitesinin geliştirilmesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda Polonya, Temmuz 2023'te Saab firmasıyla iki adet Saab 340 Havadan Erken Uyarı (AEW) uçağının tedarikine yönelik yaklaşık 600 milyon SEK tutarında bir sözleşme imzalamıştır. İlk platformun siparişten yalnızca iki ay sonra teslim edilmesi, Polonya'nın acil güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hızlı tedarik yaklaşımının dikkat çekici örneklerinden biri olmuştur. Böylece Polonya Hava Kuvvetleri yalnızca yeni platformlar edinmekle kalmamış, aynı zamanda hava sahasının gözetlenmesi, erken ihbar ve müşterek harekât planlamasını destekleyecek ağ merkezli bir operasyonel yapının temellerini de güçlendirmiştir.

(Görsel: K2 Black Panther Ana Muharebe Tankı)

Polonya'nın hava gücündeki dönüşümün en önemli ayaklarından biri Güney Kore ile geliştirilen savunma iş birliğidir. 27 Temmuz 2022 tarihinde imzalanan çerçeve anlaşması kapsamında 48 adet FA-50 savaş uçağının tedariki, Polonya'nın ihtiyaçlarına göre geliştirilecek FA-50PL varyantlarının üretimi ile eğitim, lojistik destek ve mühimmat paketleri kararlaştırılmıştır. İlk 12 adet FA-50 Block 10 uçağının 2023 yılı içerisinde teslim edilmesi, modernizasyon programının planlanan takvim doğrultusunda ilerlediğini göstermektedir. Benzer şekilde Ağustos 2024'te başlatılan AH-64E Apache Guardian tedarikiyle taarruz helikopteri filosunun 16 platformdan 96 platforma çıkarılması hedeflenmiş; böylece kara-hava müşterek harekât kabiliyetinin önemli ölçüde artırılması amaçlanmıştır. İnsansız hava sistemleri alanında da kapsamlı bir modernizasyon yürütülmektedir. Bayraktar TB2 sistemlerinin teslimatının tamamlanmasının ardından MQ-9B SkyGuardian platformlarının tedarik süreci başlatılmış, bu sistemlerin mevcut MQ-9A Reaper filosunun yerini alması planlanmıştır. Bunun yanında WB Electronics tarafından geliştirilen FlyEye mini İHA sistemleri ile GLADIUS arama ve taarruz sistemlerinin envantere kazandırılması, yerli savunma sanayiinin de modernizasyon programındaki rolünü güçlendirmektedir. İnsanlı ve insansız platformların eş zamanlı olarak modernize edilmesi, Polonya'nın gelecekteki hava harekât konseptini keşif, istihbarat, hedef tespiti ve hassas taarruz kabiliyetlerini aynı operasyonel ağ içerisinde bütünleştiren çok katmanlı bir yapıya dönüştürmektedir.

Deniz kuvvetleri alanındaki modernizasyon çalışmaları da Polonya'nın bölgesel caydırıcılık stratejisinin önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Donanma envanterinde bulunan yaşlı ABD menşeli fırkateynlerin hizmetten çıkarılması planlanırken, bunların yerine gelişmiş sensör sistemlerine ve yüksek muharebe kabiliyetine sahip üç adet Miecznik sınıfı fırkateynin tedariki kararlaştırılmıştır. Nisan 2026'da üçüncü ge-

minin sac kesim töreninin gerçekleştirilmesi, projenin planlandığı şekilde ilerlediğini göstermektedir. Bunun yanında Orka Projesi kapsamında mevcut Kilo sınıfı denizaltının yerine üç yeni nesil denizaltının tedarik edilmesi planlanmakta olup, bu tercih Polonya'nın Baltık Denizi'ndeki su altı caydırıcılığını önemli ölçüde artırmayı hedeflemektedir. Haziran 2022'de imzalanan sözleşme kapsamında tedarik edilen Kormoran II sınıfı mayın avlama gemileri de Baltık Denizi'nde mayın karşı tedbirleri kapasitesinin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Baltık Denizi'nde Rusya'nın artan askerî varlığı ve Kaliningrad bölgesindeki yoğun askerî konuşlanma dikkate alındığında, deniz kuvvetlerinde yürütülen bu modernizasyon yalnızca donanmanın teknik kapasitesini artırmayı değil, aynı zamanda Polonya'nın NATO'nun kuzeydoğu kanadındaki deniz güvenliği ve bölgesel caydırıcılık mimarisinde daha etkin bir rol üstlenmesini amaçlamaktadır.

İthalat Odaklı Modernizasyon Süreci Ne Kadar Mantıklı?

Polonya'nın son yıllarda yürüttüğü kapsamlı modernizasyon programı, Avrupa güvenlik mimarisinde NATO'nun doğu kanadını güçlendirmeye yönelik önemli bir stratejik dönüşümü temsil etmektedir. Bununla birlikte, söz konusu dönüşüm büyük ölçüde dış tedarike dayalı bir savunma modeli üzerine inşa edildiğinden, uzun vadede çeşitli yapısal bağımlılıkları da beraberinde getirmektedir. F-35 savaş uçaklarından K2 Black Panther tanklarına kadar uzanan geniş platform çeşitliliği, Polonya'nın kısa sürede yüksek bir askerî kapasiteye ulaşmasını sağlamış olsa da bu sistemlerin yazılım altyapısı, hassas mühimmat tedariki, bakım-idame süreçleri ve kritik yedek parça zinciri büyük ölçüde ABD ve Güney Kore merkezli üreticilere bağlılığını sürdürmektedir. Bu durum, olası bir kriz veya uzun süreli çatışma ortamında Polonya'nın operasyonel sürdürülebilirliği açısından önemli bir risk alanı oluşturmaktadır. Varşova yönetimi bu bağımlılığı azaltmak amacıyla teknoloji transferi ve "Polonize" üretim modellerini teşvik etse de mevcut iş birliği projeleri büyük ölçüde lisanslı üretim, montaj ve bakım faaliyetleriyle sınırlı kalmaktadır. Kritik yazılım sistemleri, sensör teknolojileri ve ileri mühimmat üretimi gibi yüksek katma değerli alanlarda dışa bağımlılığın devam etmesi, Polonya'nın stratejik özerklik hedefinin önündeki temel engellerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle modernizasyon programının başarısı yalnızca tedarik edilen platformların sayısıyla değil, bu sistemlerin yerli savunma sanayii tarafından ne ölçüde desteklenebileceğiyle de doğrudan ilişkilidir. Modernizasyon sürecinin bir diğer tartışmalı boyutunu ise finansman modeli oluşturmaktadır. Polonya hükümeti, savunma harcamalarını GSYİH'nin yüzde 4'ünün üzerine çıkarırken bu genişlemeyi önemli ölçüde Silahlı Kuvvetler Destekleme Fonu (FWSZ) aracılığıyla borçlanma yoluyla finanse etmeyi tercih etmiştir. Devlet kalkınma bankası BGK üzerinden yürütülen bu bütçe dışı mekanizma, kısa vadede modern platformların hızla tedarik edilmesine imkân tanımış; ancak uzun vadede kamu maliyesi üzerinde ilave borç ve faiz yükü oluşturmuştur. Bu çerçevede Avrupa Birliği tarafından savunma sanayiini ve ortak tedarik projelerini desteklemek amacıyla oluşturulan Avrupa Güvenlik Eylemi (SAFE) programı, Polonya açısından önemli bir dış finansman kaynağı olarak öne çıkmıştır. Yaklaşık 44 milyar avroluk düşük faizli kredi imkânı sağlayan program, iç siyasette yaşanan görüş ayrılıkları ve veto tartışmaları nedeniyle bir süre belirsizliğini korumuş olsa da, nihayetinde sağlanan uzlaşı sayesinde Polonya'nın modernizasyon sürecine finansal destek sağlayacak araçlardan biri hâline gelmiştir. Bununla birlikte, dış finansman olanaklarının genişlemesi kısa vadede tedarik sürecini hızlandırsa da savunma harcamalarının sürdürülebilirliği sorununu tamamen ortadan kaldırmamaktadır.

Sonuç

Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya yönelik başlattığı kapsamlı işgal girişimi, Avrupa güvenlik mimarisinde Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli kırılmalarından birini oluşturmuş ve Polonya'nın savunma politikalarında köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Varşova yönetimi, savunma harcamalarını tarihî seviyelere çıkararak kara, hava ve deniz kuvvetlerini eş zamanlı olarak modernize etmiş; yeni kuvvet yapıları oluşturmuş ve NATO'nun doğu kanadındaki askerî kapasitenin güçlendirilmesinde merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu yönüyle Polonya'nın askerî modernizasyonu, yalnızca ulusal savunma kapasitesini artıran bir girişim değil, aynı zamanda Doğu Avrupa'daki güç dengelerini ve NATO'nun ileri caydırıcılık stratejisini yeniden şekillendiren jeopolitik bir dönüşüm niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, çalışma kapsamında incelenen bulgular Polonya'nın askerî yükselişinin büyük ölçüde dış tedarike dayalı bir modernizasyon modeli üzerine inşa edildiğini göstermektedir. ABD ve Güney Kore başta olmak üzere farklı ülkelerden gerçekleştirilen yüksek hacimli platform tedarikleri, kısa vadede caydırıcılık kapasitesini önemli ölçüde artırmış olsa da kritik yazılım sistemleri, mühimmat tedariki, bakım-idame süreçleri ve lojistik destek alanlarında dışa bağımlılığı da beraberinde getirmiştir. Yerli savunma sanayiinde yürütülen teknoloji transferi ve üretim faaliyetleri önemli gelişmeler ortaya koysa da, mevcut aşamada bunların stratejik özerklik sağlayacak seviyeye ulaştığını söylemek güçtür. Benzer şekilde modernizasyon programının finansman yapısı da uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından dikkatle değerlendirilmelidir. Borçlanmaya dayalı finansman modeli ve Avrupa Birliği tarafından sunulan SAFE gibi destek mekanizmaları, modernizasyon sürecinin hızlandırılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte, artan savunma harcamalarının kamu maliyesi üzerindeki etkileri ile dış finansman ve dış tedarik bağımlılığının uzun vadede oluşturabileceği riskler, Polonya'nın savunma planlamasında göz önünde bulundurulması gereken temel unsurlar arasında yer almaktadır. Sonuç olarak Polonya, Avrupa'nın en kapsamlı askerî modernizasyon programlarından birini hayata geçirerek NATO'nun doğu kanadındaki güvenlik mimarisinin şekillenmesinde belirleyici aktörlerden biri hâline gelmiştir. Ancak bu askerî yükselişin kalıcı bir stratejik üstünlüğe dönüşebilmesi; yalnızca yeni platformların envantere kazandırılmasına değil, yerli savunma sanayiinin ileri teknoloji üretim kapasitesinin geliştirilmesine, teknoloji transferinin derinleştirilmesine, bakım-idame altyapısının millîleştirilmesine ve dış tedarik bağımlılığının kademeli olarak azaltılmasına bağlıdır. Dolayısıyla Polonya'nın gelecekteki savunma kapasitesini belirleyecek temel unsur, satın aldığı sistemlerin sayısından ziyade bu sistemleri sürdürülebilir, entegre ve stratejik açıdan özerk bir savunma ekosistemi içerisinde kullanabilme başarısı olacaktır.

Olası bir Tayvan Savaşında Çin-ABD Donanmalarının Analizi

-Yağız Demir

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden kısa bir süre sonra, Çin'de komünistler ve milliyetçiler arasındaki iç savaş tekrar alevlendi. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise milliyetçi Kuomintang Hükümeti —bundan böyle KMT olarak anılacaktır— Japon taarruzlarına göğüs geren taraf olarak 1937'den 1945'e kadar süren 8 yıllık süreçte askerî olarak oldukça zayıf bir konuma düşmüştü. Aynı zamanda milliyetçi Çin'in KMT kontrolündeki bölgelerde yaşayan halkı artık savaştan yorgun düşmüştü. Mao ve onun yanında olan komünistler ise Japon işgali altında bulunan bölgelerde gayrinizami harp teknikleri kullanarak Japon ordusuna sürekli cephe gerisinde sıkıntı çıkarırken, bu bölgelerdeki halkın sempatisini kazanmayı başarmıştı. Bu süreçte komünistler askerî olarak da dinç kalmayı başardılar

Nihayet 1947 yılında iç savaş ikinci ve son kez patlak verince, bitap düşmüş KMT kuvvetleri ile komünistler arasındaki çatışmalarda komünistler kısa bir süre içinde inisiyatifi ele geçirdi ve Çin ana karasında büyük kazanımlar elde etmeyi başardı. Ana karada tutunamayacaklarını anlayan milliyetçiler, tamamen bozguna uğramamak ve "bir gün" geri dönebilmek için 1949 yılında Tayvan Adası'na çekildiler.

Amerikalılar ise iç savaş boyunca Kuomintang kuvvetlerini desteklemelerine rağmen, KMT'nin ana karayı kaybetmesinin ardından milliyetçileri artık desteklemeyeceklerini ilan ettiler. Fakat Çin'in Kore Savaşı'na Amerika'nın aleyhine dâhil oluşu, Amerikalıların da misilleme olarak 7. Filoyu Tayvan Boğazı'na konuşlandırmasına ve bugüne dek süren askerî-ekonomik desteği Tayvan'a aktarmasına sebep oldu.

70 yıl sonra, bugüne geldiğimizde ise dünya artık çok değişti. Tayvan bu süre içinde köklü reformlardan geçerek modern bir demokrasi hâlini aldı ve özellikle yarı iletken sanayisinde TSMC ile beraber dünyanın en önemli ekonomik merkezlerinden biri oldu. Adada bulunan silahlı kuvvetler ise bu süre zarfı içinde ABD ile girilen iş birliği ile güçlenmeye devam etti.
Ana karada bulunan Çin Halk Cumhuriyeti de çok büyük reformlar ve atılımlar ile Amerikan hegemonyasını tehdit eder bir konuma yükseldi. Her ne kadar Çin tarihi son 70 yılda tarihte eşi benzeri görülmemiş sürgünler ve ölümlerle de şekillenmişse de Çin hem ekonomik hem teknolojik hem de askerî olarak çok büyük dönüşümler geçirdi ve gözünü tekrardan Tayvan'a dikebilecek bir konuma çıkmayı başardı.

Neden Tayvan

Çin Halk Cumhuriyeti, KMT kuvvetleri adaya çekildiğinden beri Tayvan'ı hep Çin ana karasının bir parçası olarak gördü ve kamuoyuna yapılan açıklamalarda Tayvan'ı isyancı bir eyalet olarak ilan etti. Yani adanın ele geçirilmesi, ÇKP için her zaman siyasi bir hedef olarak durdu.

Ancak Tayvan'ı kontrol altına alma isteğinin altındaki tek sebep elbette siyasi değildir; ada ekonomik ve stratejik olarak da çok önemli bir konuma sahip.

Öncelikle Tayvan, "Birinci Ada Zinciri" (First Island Chain) adı verilen bir hattın parçasıdır. Bu hat Japonya'dan Tayvan'a inip, oradan da Filipinler'e ve Güney Çin Denizi'ne kadar uzanan bir hattır. Bu hat, şu anki hâliyle Çin Donanması'nın Pasifik'e açılmasını engelleyen bir zincir işlevi görmektedir. Eğer Çin, Tayvan üzerinde kontrolü sağlayabilirse bu zinciri de kırarak Pasifik'in derinlerine açılmaya da muvaffak olacaktır.

Ayrıca bu ada, dünyanın en önemli şirketlerinden biri olan TSMC'ye (Taiwan Semiconductor Manufacturing Company) ev sahipliği yapmaktadır. Bu şirketin bağımsız dökümhane (pure-play foundry) pazarındaki payı 2026 verilerine göre %73 seviyelerine kadar yükselmiştir. Yarı iletkenlerin gelişen teknoloji ile artık her alanda kendine bir yer bulduğunu düşünürsek, Tayvan dünya ekonomisinde de çok önemli bir konuma oturmaktadır. Amerikalı strateji çevrelerinde olası bir işgal durumunda bu fabrikaların kısmen ABD ana karasına taşınmasından "scorched earth" benzeri senaryolara kadar çeşitli seçenekler tartışılmıştır.

Bu sebeplerden ötürü Tayvan, Amerika'nın Asya-Pasifik bölgesindeki güvenliği için kritik önem arz etmektedir. Amerika, Çin'in tek meşru hükümetinin Pekin'deki hükümet olduğunu tanımasına rağmen, Tayvan'ın da savunmasına hem kendi askerî unsurlarıyla hem de askerî ekipmanın satışı, ekonomik yatırımlar ve müşterek eğitim harekâtları ile destek olmaya devam etmektedir. Ayrıca Amerika'nın bölgedeki Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda, Filipinler gibi müttefikleri de Tayvan'a ve Amerika'ya destek olmaktadırlar.

Askeri Kanat

Tayvan bir ada olduğu için ve Çin'in Tayvan'ı "fethetmek" için adaya çıkması gerektiğini de düşünürsek, olası bir Tayvan Savaşı'nda tarafların deniz ve hava güçleri kritik bir rol oynayacaktır. Bu sebeple Çin Halk Kurtuluş Ordusu Donanması —bundan böyle PLAN olarak anılacaktır— ile ABD Donanması arasındaki kuvvet dengesi, savaşın sonucunu belirleyecek ana faktörlerden biridir.

Taraflar arasında sayısal üstünlük kesin bir şekilde PLAN'a aittir. Kongre Araştırma Servisi'nin 2025 tarihli Çin donanma modernizasyonu raporuna göre Çin Donanması, 2015-2020 arasında ABD Donanması'nı muharip platform sayısı bakımından geçmiş ve dünyanın en büyük donanması hâline gelmiştir. Raporda Çin'in 370'in üzerinde muharip platforma sahip olduğu, bu sayının 2025 için 395'e, 2030 için ise 435'e çıkmasının beklendiği belirtilmektedir. Buna karşılık ABD Donanması'nın 2026 bütçe belgelerinde konuşlandırılabilir muharip gemi sayısı 287 olarak verilmiştir.

Üstelik gemi inşaatı kabiliyetlerinde de Çin, ABD'den çok daha üstün bir konumdadır. Gerek sivil amaçlarla gerek askerî amaçlarla çalışan Çin tersanelerinin gemi üretme kapasitesi, ABD tersanelerinin yaklaşık 200 katıdır. Bunda Çin tersanelerinin çok ciddi bir devlet desteği ile çalışması önemli bir etkendir. Ayrıca yıllar içinde ABD ekonomisinin daha hizmet sektörü ağırlıklı bir ekonomiye dönüşmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının askerî bütçeyi küçültmesi ve 80'li yıllarda devlet desteğinin bu sektörden çekilmesi de bugünkü devasa uçuruma zemin hazırlamıştır.

Amerikalılar, kısa vadede Çin'i asla yakalayamayacaklarının -sayıca- farkındadır. Uzun vadede Amerikan tersanelerinin tekrar canlandırılması ülkede tartışılan bir konu olsa da kısa vadede bir acil durum planı olarak Amerika, gemi inşaat sektöründe güçlü olan Japonya ve Güney Kore gibi müttefikleri ile müşterek üretim planlamaktadır. Amerikan gemilerinin mevzubahis ülkelerde tamirat ve bakımlarının yapılması, bu sayede Amerikan tersanelerinin iş yükünün azaltılması, Japonya ve Güney Kore gemi inşaatı şirketlerinin Amerikan tersanelerini satın alıp buraya kendi "know-how"larını transfer etmeleri ve buralara yatırımlar yapmaları bu planlamaların bazı parçalarıdır. Ayrıca önlemler kapsamında Çin bağlantılı ve Çin yapımı gemilere yönelik ek liman ücretleri gündeme gelmiştir.

Çin'in gemi sayısındaki üstünlüğüne karşılık, Amerikan Donanması savaş gemisi tonajı olarak hâlâ rakibinden üstün bir konumdadır. Ayrıca büyük gemilerde de —muhrip, uçak gemisi, füze kruvazörü gibi— ABD Donanması PLAN'dan üstün bir konumdadır. Ancak orta vadede, az önce anlatılan üretim kapasitelerinden dolayı PLAN'ın bu sayılarda Amerika'yı yakalaması çok muhtemeldir. Buna karşılık Çin, korvet ve fırkateyn gibi daha küçük gemilerde sayıca daha öndedir. Bu gemiler, sığ sularda veyahut düşman unsurlarının tespitinde büyük gemilerden daha avantajlı olabilirler.

Ayrıca Amerikan Donanması, PLAN'dan çok daha tecrübeli bir donanmadır. Amerikan Donanması çok uzun bir zamandır dünyanın dört bir yanında görev yapmış ve hâlen görev yapan bir kuvvet olmasına rağmen, PLAN bu kadar tecrübeli değildir. Buna karşılık olası Tayvan Savaşı elbette Tayvan'a yakın sularda yapılacağı için Çin'in coğrafi bir avantajı olacaktır. Çin ana karasına konuşlu hipersonik füzeler, anti-gemi füzeleri, radar ağları ve Çin üsleri, Amerikalıların hareket serbestisine büyük zarar verecektir; zira Amerikan gemileri düşman savunmasına yakın durmak istemeyeceklerdir.

Buna karşılık Amerikan Donanması da çatışma bölgesinde bolca lojistik destek bulacak, ayrıca bölgedeki Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Filipinler gibi müttefikleri sayesinde yalnız kalmayacaktır. Ayrıca Tayvan'ın da kendi savunma kabiliyeti ve deniz kuvvetleri mevcuttur.

Sonuç ve Yazarın Kendi Kanaati

Yazılanlara dönüp bakıldığında hem ABD'nin hem de Çin'in ellerinde rakiplerine karşı kullanabilecekleri farklı kozlar ve hareket tarzlarını etkileyebilecek çeşitli dezavantajlar bulunduğu görülmektedir. Çin'in sayısal üstünlüğü ve savaş alanına yakınlığı, özellikle savaşın ilk aşamalarında Pekin'e ciddi bir avantaj sağlayabilir ve Amerika'dan gelecek bir müdahaleyi zorlaştırabilir. Fakat Çin de Tayvan'dan ve Tayvan'ın müttefiklerinden ciddi bir direnişle karşılaşacaktır. Sayısal üstünlüğüne karşılık Amerikalıların daha ağır ve nitelikli gemi tiplerine sahip olması, denizde kimin üstün geleceğini öngörmeyi zorlaştırmaktadır. Yine de Amerikan müttefiklerinin de savaşa katıldığı bir senaryoda Çin'in sayısal avantajı azalacaktır; en azından yazının yazıldığı tarih itibarıyla böyle bir değerlendirme yapmak mümkündür. Ancak Amerika ve müttefikleri de düşman ana karasına oldukça yakın bir bölgede harekât yapmak zorunda kalacaklardır. Bu durum, Çin'in rakiplerine ciddi kayıplar verdirmesine yardımcı olabilir.

Deniz savaşları kara savaşlarından farklıdır. Gemiler ya da uçaklar, kara unsurları gibi belli bir hattı savunmaz veya belli bir cepheyi takip ederek savaşmazlar. Keza donanmalar ya da hava kuvvetleri bir şehri veya mevkiyi doğrudan zapt etmezler. İki deniz kuvveti arasındaki mücadelede belirleyici unsur, düşman unsurlarına kimin daha fazla zarar verdiği, düşmanı ilk kimin tespit ettiği ve ilk etkili saldırıyı kimin gerçekleştirdiğidir. Bu hedeflere ulaşma konusunda Çin'in ciddi avantajları vardır. Fakat daha önce de değinildiği gibi Amerikalılar muhtemelen böyle bir savaşta yalnız kalmayacak ve müttefikleriyle beraber hareket edecektir. Bu durumda, 2026 yılındaki verilere göre, taraflar sayıca daha dengeli bir hâle gelecektir.

Ayrıca bu yazıda hava kuvvetlerine pek değinilmemiş olsa da havada da ciddi bir üstünlük mücadelesi yaşanacaktır. Amerikalılar, Çin'e derin saldırılar düzenleyerek rakiplerinin coğrafi avantajlarını en aza indirmeye çalışabilir. Bu kapsamda füze rampalarına, önemli limanlara, askerî üslere, tersanelere ve radar mevzilerine saldırılar düzenlenmesi ihtimal dâhilindedir. Tam tersi şekilde, hava üstünlüğünün Çin'e geçtiği bir senaryoda Çinliler de ABD ve müttefiklerinin gemilerine, Birinci Ada Zinciri'nin dışındaki askerî hedeflere veya kritik altyapıya saldırabilirler. Yine de Amerikalılar hava kuvvetlerine donanmalarına göre daha fazla güvenmektedirler, o yüzden hava üstünlüğünün ABD'de bulunacağı varsayılabilir.

En nihayetinde böyle bir savaş uzun sürebilecek, ekonomik yönüyle bütün dünyaya ciddi zararlar verebilecek, muhtemelen küresel ölçekte elektronik ve yarı iletken kıtlığı başlatabilecek, milyonlarca insanın hayatını tehlikeye atabilecek ve büyük bir yıkıma sebep olabilecek bir felaket olacaktır. Hatta böyle bir savaşın yalnızca Asya ile sınırlı kalmayıp dünyanın farklı bölgelerine de yayılma ihtimali vardır. Dileriz her zaman yalnızca bir olasılık olarak kalır.

Türk Devrim Dergisi

İmtiyaz Sahibi: Hamit Calğın

Genel Yayın Yönetmeni: Hamit Calğın

Sorumlu Müdür: Buğra Küçük

Editörler:
Metehan Kahya,
Zeki Karasüleymanoğlu
Umay Karameşe
Medine Şahinkaya

Tasarımcı: Kayra Açıkgöz

İletişim: www.turkdevrimdergisi.com